

منگھ

اپریل تا جون 2022

اپریل، مئی، جون 2022

پنجم

پر: 24 - پراگا: 2

مکمل بول 3

کھیال

جھاڑو کہ بولکر؟: نجم حسین سید 4

لیکھ

بی بی رگھیر کور: چرنجی لال کنگنی وال 13

جیون کتھا

گل بال وریں توں تڑ کے مارکی سوجھ ول ودھن دی (5)

جگجیت سنگھ آنند 23

جوڑ 61 --- 30

بلیہر مادھوپوری، راجہ صادق اللہ، تنویر قاضی، صفدر ڈوگر،

ہما صفدر، راشد جاوید احمد، امت جلاکا، محمود احمد قاضی،

افضل راجپوت، طرک

پچھ دس

کتھا ریشک پھای دی: امرتا پریتم 62

کہانیاں

باغ تیرا بچپن تیرا: عذرا وقار 74

دس نکلیاں کہانیاں: سہیا ان پلائی رقیصر نذیر خاور 81

تاہوت: افضل راجپوت ..... 89 -- ترشنا: مدر بشیر 106

وار

توارخ نوجوان بھارت سبھا (5)

کامریڈ رام چندر مقصود ثاقب 114

صوفی تے دا تری: شوذب رضا/التھا: مقصود ثاقب 126

مضمون

ساڈا بابا ”شرناتھی“ ہو گیا: میجر اسحاق محمد 152

الفو پیرنی دی وار: عاصمہ قادری 174

کافی خواجہ غلام فرید: ہما صفدر 195

پوڑی: گرو ناک مقصود ثاقب 200

گلان

سائسی: محمود احمد قاضی 205

سوجی: فائزہ رعنا، مقصود ثاقب

پر بندھی: اکشا، محمد آصف بی

کپوڑنگ، ڈیزائننگ: دلدار سکندر

مکھ مورت: بی بی رگھیر کور

پنجم دا لکھیاراں نال اک مت ہونا سر پر نہیں

محکمہ تعلیم دی چھٹی نمبر 4-26/99 (A-iv) s.o

مورخہ 30 جون 1999 مطابق پنجاب دے

سکولاں، کالجاں، اداریاں تے پبلک لائبریریاں لئی

منظور شدہ۔

مل: -/500 روپے

سالانہ پنڈہ: -/1500 روپے

چیک راہیں: -/2000 روپے

جائکیش: 0306 1679936

پردیس: \$60 (امریکی) سن ڈاک خرچ

سچیت کتاب گھر، 11- شرف مینشن، چوک گنگارام

ہسپتال، 16- کوئیز روڈ، بک سٹریٹ 1، لہور۔

فون: 042 36308265

موبائل: 0321 4260401

ای میل: suchet2001@yahoo.com

ویب سائٹ: www.puncham.com

چھاپے خانہ: شرکت پرنٹنگ پریس، لہور

مکھ بول

سو ہتھ رسا

قومی زبان دیاں شرطیاں جیہڑیاں ساڈے اتھے بہوں ودھ چڑھ کے تے اڈی چوٹی دا زور لا کے پرچاریاں جانڈیاں رہیاں نیں، تے اج وی عامان پڑھیاں لکھیاں داچت چیتا مکی پٹھیاں نیں:

- ۱- زبان دیسی ہووے بدیسی نہ ہووے۔ ۲- کسے اک فرتے یا رقبے تیکر نہ ہووے۔
- ۳- مُلک دے وکھ وکھ علاقیاں وچ دوجیاں بولیاں دے مقابلے تے چوکی لکھی پڑھی
- سجھی جانڈی ہووے۔ ۴- قومی تہذیب تمدن تے روایتاں والی ہووے۔ ۵- ہر ون
- دے جذبے خیال دسں جوگی ہووے۔ ۶- ادنیٰ توں اعلیٰ درجے تیک پڑھائی وسیلہ بن
- سکدی ہووے۔ ۷- زمانے دا ساتھ دے سکے تے حالات نال ڈھل سکے۔

سرے تے گنڈھ

ایہناں ستاں شرطیاں اُتے جے ٹھنڈے دل نال گوہ کیتا ونجے تاں ایہہ گل نتر آؤندی اے جو ایہہ شرطیاں قومی زبان دیاں نہیں۔ قومی زبان دی تاں بس اکا ہی شرط ہے تے اوہ ہے جو کسے قوم دی قومی بولی اوہدی ماں بولی ای ہو سکدی ہے۔ زبان ترقی یافتہ ہووے کہ کچھڑی، اوکھی ہووے کہ سوکھی، ناقص ہووے کہ مچھتے۔ عربی رسم الخط (لپی) وچ بچوں کجھے لکھیندی ہووے یا سنسکرت تے لاطینی لپی وچ کھبویں یا چینی لپی وچ اُتوں تھلے، جے اوہ کسے قوم دی ماں بولی نہیں تاں اوہ قوم دی قومی بولی نہیں مٹھی جا

سکدی۔*

جھاڑو کہ بوبکر؟

[لہور 1939-]

مال روڈ، انگریزی اخبار سول اینڈ ملٹری گزٹ دا دفتر۔

اسٹنٹ ایڈیٹر اینی سٹیونسن اپنے کمرے وچ بیٹھی اے۔ رپورٹر بوبی سین آیا

اے دروازے تے]

آینی: کم ان بوبی

بوبی: گڈ مورنگ میڈم (اندر آئے)

آینی: فٹے مُونہ

بوبی: کوئی بھل ہوئی اے تے مانی میڈم

آینی: ڈرفٹے مُونہ، اوہو میڈم میڈم

بوبی: سوری آینی۔ لت پے گئی اے

آینی: بئیں، کیہن ماری اے؟

بوبی: (ہسدا بہہ گیا اے) نوکری نے آینی۔ پر ڈرفٹے مُونہ دا بڑا سواد آیا اے

(چن دا پینترا)

آینی: آہا..... نچ نا..... سوہنا لگنا ایں

بوبی: اسیں کیہ آینی۔ سوہن تے سارا ٹسیں ملے بیٹھے او

آینی: اچھاتے سوہن دی وی مل مالکی ہوندی اے

یوہی: تے ہور نہیں؟ ویکھو نا، تئیں انگریز، میں چوہڑا

آینی: توبہ کر۔ دوئے کر چن آں اسیں

یوہی: ویکھو نا، پیو میرا طبیلہ سوتدا ہا چودھری تانے دا۔ لد سانبھدا سانبھدا گھوڑیاں

دی رُوح دا جائو ہو گیا۔ چودھری تانے کوچوان کر لیتا اپنا۔ پیسے وی کجھ

ودھا دتے۔ میں وی پڑھنے پے گیا۔ رٹھ کھڑ کے بی اے کر لیتا۔ تئیں

رپورٹر رکھ لیتا۔ پر ویکھو نا چوہڑا تے ہویا میرا تت ست اوہ میں کیوں چھڈاں

تے کیوں چھڈاں

آینی: دن رات تے تیرے رپورٹنگ وچ لنگھدے نیں یوہی۔ چوہڑا کیہڑے ویلے

کماوانا ایں

یوہی: ہر ویلے۔ رپورٹنگ جھاڑو اے نا میرا

آینی: اوہ کیوں

یوہی: اکھ میری رپورٹ دے چکھے رہندی اے۔ کیہڑے میل دی گل اے۔

دیباں دی دلبواں دی؟ کیہڑے راہوں تڑدی آئی اے؟

آینی: پر یوہی، رپورٹ تے زریکھ ہونی چاہیدی اے نا، جیویں ہوئی جو ہوئی۔ جے

اوبدے وچ اپنے سبھا دا جھاڑو پھڑ جائے تاں اوہ اصل توں پرے نہیں ہو

ویندی؟

یوہی: اصل ہے کیہ آینی؟ میل ونڈ مڈھ نہیں ساڈی وسوں دا؟ ساڈی ای نہیں گل

جہان دی وسوں دا؟

آینی: ایہہ تے تیری وچار لیہہ اے نا

یو بی: تہاڈی کیہ اے آینی

آینی: دُر

یو بی: میں میڈم تے نہیں آکھیا تہانوں

آینی: دُر دُر

یو بی: خبرے کیہ کر بیٹھاں

آینی: اوہو ای ہور کیہ۔ اگے میڈم تے ہُن تہاڈی تہانوں، تیری تینوں کیوں نہیں

یو بی: وڈے جو ہوئے تئیں آینی

آینی: رکنی، دادی لگنی آں تینوں کے پڑنانی؟

یو بی: تئیں افسر آسیں ماتحت، تئیں انگریز آسیں چوہڑے

آینی: آہو، تئیں آسیں..... کر جتھے بندی، کڈھ مینوں ایتھوں تے آپ چڑھ بہہ

ایس گرسی تے..... سچی دساں یو بی، میں وی چوہڑی آں، پیو انگریز تے

ماں چوہڑی۔ میں پیو دی دھی ہوں پاروں ایس گرسی تے بیٹھی آں۔ پر

وچوں دھی ماں دی آں۔ پتہ ای جزل ڈائر ماما سی میرا۔ اوہدی ماں ماسی

سی میری ماں دی۔ پر اوہ پیو دا پتر سی۔ اوہنے ماں دے چوہڑے پڑدا

پاون لئی کیتی جو کیتی جلیانوالے، ماں اوہدیاں خاباں وچ پھیرے پاوندی

آہی۔ سو اپنے اندروں اوہنوں مار کڈھن دا جیلہ ہا سارا۔ پر ماں ماں ای

آہی۔ اوہ پتر دی کیتی دے تھلے اپنا جھاڑو دھر گئی۔ جلیانوالیوں بھگت سنگھ

جمیا

یو بی: ہوں..... ٹھیک اے۔ بھگت سنگھ انگریز نوں کڈھ کے اوہدی گرسی تے نہیں

سی بہنا چا ہوندا۔ اوہ پوری گرسی بازی نوں ای جھاڑو پھیرو ہا

اک جی: (بُوہیوں) آسکناں اندر؟

آینی: کیوں میرُو، پیر تیرے کیہ آہندے نیں، نہیں آسکدا تُوں؟

(میرُو ہسدا اندر لنگھ آیا اے)

آینی: مل ایہنوں، ایہہ بُوہی سَین ای رپورٹر ساڈا،

بُوہی، ایہہ میر سرنواز ای۔ سَر خطاب نہیں ایہدا، ”تاج کے سَر ہو گئے

اقبال“ والا، ایہدے ناں دا انگ ای۔ سرنواز بھرتی ہو گیا فوج وچ تے

سَر سَر کردا اوس دستے وچ آ گیا جیہنے ڈائر دے حکم تے گولی ورھائی

جلیانوالے..... کھڑنا میرُو ایہنوں جلیانوالے اپنے

میرُو: اکھیاں میو نا جی بھٹ دا بھٹ

بُوہی: تُو جی (اکھیاں میٹیاں س) اگے ای میٹھی بیٹھے آں۔ کھولو نا تسیں.....

[جلیانوالہ باغ۔ ڈائر منچ تے، نال سپاہی۔ وچ میرُو وی]

ڈائر: فار (گولیاں چلاوندے نیں سپاہی۔ میرُو دے ہتھ کنبدے نیں پئے،

بندوق نہیں چلدی، ہتھوں ڈھے پئی اے۔ میرُو چاون لئی اڑیا اے، ڈائر

ڈُگی بندوق تے پیر دھر کے میرُو تُوں سینتر نال پاسے کھلہار دتا اے۔)

میرُو: کھول گھسو اکھاں بُوہی صاحب

بُوہی: اکھاں تے کھول دتیاں نی ہُن، دکھا نا ایہناں تُوں جو ہوئی اگے۔ ہاں

اک گل اے۔ میں صاحب شاہب کوئی نہیں۔

آینی: ایہہ میم ای میرے ورگی میرُو

1- پہلے تو وہ تھے تاج سرِ ملت بیضا اب اور سو، تاج کے سر ہو گئے اقبال

(عبدالجید سالک دا شعر، اقبال تُوں سَر دا خطاب ملن دے موقع تے لکھیا)

میرو: مانی - تیرے کولوں وی بوبی تے آینی تیرے کولوں وی
بوبی: میں وی ایہو جیہی کر کے مانی منگی ہی آینی کنوں، وئی مینوں لت لگی ہوئی
اے نوکری دی لائی - لگدائے تینوں وی لگی اے اوہو

میرو: آہو - پر میں ڈائر دی وگائی لت پھر چھلکی تے اوہ تلکیا - مینوں فوج چوں
کڈھ وتونیں - ہور کوئی سزا نہیں ملی - میرا ریکارڈ چنگا ہا - پھیر آینی مینوں
گارڈ دا کم وتا گھرتے - دسٹیم ایہنوں ہن بندوق نہیں چلنی میتھوں -
آکھیوں ایسے کیتے تے رکھیاے تینوں - ایہہ بندوق ہن جھاڑو اے تیرا
بوبی: (ہس کے چھپی پائی اے میرو نوں) اپنی برادری وچ ای آریا ایں یار -
ہن ہا جھاڑو پھیرنا ایں توں ایہناں دے، نہ سچ، ایہدے گھر

آینی: دس نا، میرو ایہنوں کبھدے گھر رہنا ایں

میرو: اپنے

بوبی: رکھے اے اوہ

میرو: اوتھے ای

بوبی: تیرا ای ہو یا نا اوہ

میرو: نہ میرا نہ آینی دا، رہنے آسیں دوئے آل اوتھے

آینی: کوئی سنیہا دین آیا ایں مینوں؟

میرو: میرے کول یوسف داس آیا ہا - میں آکھیا دس آواں تینوں - ایہہ وی

اوہناں وچ ای ہا جیہناں گولی کھادی جلیا نوالے

آینی: چلا گیا اے اوہ؟

میرو: نہیں نال اے میرے

آینی: تاں ملا ناسائوں

(میرو اٹھ کے یوہا کھول باہر سینتر کیتوس، اک وڈکا اندر آیا اے ستران
چٹھتراں دا، ہر تے پگ تے چٹی داڑھی)

میرو: سائیں دسوننا پتہ اپنا

وڈکا: میں یوسف داس آل جی۔ سکھر ہوناں

آینی: یوسف داس..... ایہہ عربی ناں اے ہندی؟

یوسف: اوہ وی تے اوہ وی۔ دوئے اک نہیں

آینی: تئیں ہندو او کہ مسلمان؟

یوسف: نہ اوہ نہ اوہ

آینی: اوہ وی تے اوہ وی؟

یوسف: ایویں آکھ گھنوں، ہکا گل اے

یوپی: (ہس کے) ساڈی برادری

آینی: سُنیا اے تہاؤں وی گولی لگی ہئی جلیانوالے

یوسف: جی

آینی: تئیں اُتھاں کیوں جا وڑے

یوسف: گل لمی نہ ہو ونجے، تہاڈے کم دا حرج.....

آینی: ایہوتے کم اے ساڈا، آئے گئے دی سُنن

یوسف: نانک یوسف دا ناں تے سُنیا ہوسی تئساں

یوپی: کلام وی سُنیا ہویاے اوہناں دا (نچ کے

ویکھ چکے سنسار کی بازی

اگلی دیکھو چل بازار،
 جنجل ہے ایس جگت میں جیون
 قسم سچے سرور سردار،
 کھیال خدائی خدا بلاوے
 برہے کا بے رنگ اسرار،
 سرکش عشق میرے من آیا
 شاہنشاہ شوری ہسوار،
 اپنا حکم بلاتا وہ ہی
 عاشق ہوتا بے اختیار،
 کھیال انا الحق حق ہو بولے
 گنہ اسلام کہاں دم یار،
 جب تک مرنا تب تک جینا
 محبوباں سنگ سدا بہار

یوسف: آہا (دھمال دی سینتر) آپنیاں وچ ای آ گئے آں ..... میں نانک یوسف

دیاں داساں دی لڑی وچوں ہاں۔ اوہ سچل سائیں دے چیل بیلے آہے

یوہی: چیل ..... بیل .....

یوسف: اصلوں۔ چیللا وی تے بیلے وی

یوہی: اوہ وی تے اوہ وی۔ نہ اوہ نہ اوہ

یوسف: آہا، دونویں ہک۔ سچل سائیں دے آون توں کجھ ورھے پہلوں جھوک

وسی شاہ عنایت والی

یوہی: جتھاں گجھ کسے دانہ ہاتے سبھ گجھ سبھ داہا
یوسف: اوہا- سچل سائیں دیاں چیل بیلیاں..... چیل بیلچیاں آکھ گھنوں..... جگت
نوں جھوک کرن دی دھاری- سچل سائیں نوں سُوہ آہی- اوہناں دی
جیہناں آپو اپنی جوہے جھوکاں وسائیاں- راوی تے وی ناکئی جھوک دے
وی اوہ جانو ماٹو آہے کرتار پور والی دے- تَساں پچھیا ہا میں جلیانوالے
کیوں جا وٹیا- ہويا ایہہ جو میریاں سنکیاں نوں سار ہوئی وئی اتھے وی
اوہ لہر مڑ وگی اے- اوہناں مینوں ٹوریا وچ مل اُتھاں ساڈیاں ساڈھیاں
نوں، میں آیا تے چکھی ترنگ شہر گرائیں سجاں دے میلے دی

آینی: پتہ ہا تہا نوں اتھے انگریز راج اے

یوسف: اُتھاں وی ہا نا

میرو: سو تَساں تیار ای آہے گولی کھاون لئی

آینی: ہُن رکتھے ہوندے او

یوسف: اُتھاں وی اُتھاں وی

آینی: کتے وی نہیں پر سسھنیں جائیں (نرت سینتر)

(یوسف گا وندا اے، سبھ رلے نیں)

کون کہہ موڑن کڑیاں وے کڑیاں وے کڑیاں

رہاؤ آہی مینوں وُنجن دی جھوک،

طرف یاراں دی قدم جو چاون

راہ ایہیں وچ آپ چلاون

دیجی کدوت مول نہ مڑیاں،

عشق والیاں نُوں کاف کیہ کردے
جے وچِ محبتِ مر کر تر دے
کھیہہ نہ لاون کھڑیاں،
درد منداں سر موجِ خُدائی
میںہہ مہر دے ون سدا ای
جگ مگ ساون جھڑیاں،
تانگھ جیہناں نُوں یوسف سچِ دی
اؤر اوہناں دلِ محبتِ مچدی
سے گڈ جانبِ جڑیاں

بی بی رگھبیر کور

بی بی رگھبیر اک اجیہی نشکام 1 تے ان تھک دیس بھگت سی جس نے پنجاب دے پنڈ پنڈ تے گھر گھر جا کے کساناں تے مزدوراں نوں جتھے بند کرن اتے اوہناں دے تھاں ہتیاں نوں تکھے کرن لئی وڈے سنگھرشاں 2 نوں اگے ودھاواں اتے اک ودھان کارا 3 دے روپ وچ پنجاب دی ودھان سبھا 4 نوں انگریزی راج وردھ 5 اواز بلند کرن لئی اک منج 6 دے طور تے پریوگ 7 کرن وچ جو سار تھک 8 حصہ پایا، اوس دا کوئی ثانی نہیں دسدا۔ بی بی رگھبیر کور دا سیاسی جیون کانگریس ولوں شروع کیتی نہ مل ورتن لہر راہیں سن 1930 وچ ہويا جدوں بدلیسی مال تے شراب دیاں دکاناں اگے پکٹنگ کردیاں اوس نوں گرفتار کیتا گیا سی اتے 6 مہینے دی قید دا حکم سُنایا گیا سی۔ رہا ہون چھوہوں مایوس ہون دی تھاں اوہ انگریزی سرکار وردھ 9 ہور درڑ چت 10 ہو گئی سی۔ بابا جوالا سنگھ ٹھٹھیاں تے تیجا سنگھ چوہڑکانہ جیسے دیس بھگتاں نے کسان سبھا دی اُساری لئی کسان کمیٹیوں بناؤنیاں شروع کیتیاں تاں بی بی رگھبیر کور ایہناں توں پر بھاوت 11 ہو کے اوہناں وچ شامل ہو گئی سی۔ ڈوجی وار اوس نوں ترنتارن 6 مہینیاں دی سزا ہوئی سی۔ سزا

1- نشکام: بے غرض- 2- سنگھرشاں: نکر اواں، بھیڑاں- 3- ودھان کارا: قنون ساز-

4- ودھان سبھا: قنون ساز اسمبلی- 5- وردھ: خلاف- 6- منج: سٹیج، پڑ، چونتر- 7- پریوگ: ورتوں-

8- سار تھک: لاہے وند، گُن کاری- 9- وردھ: خلاف- 10- درڑ چت: کپے بیڑیں، صدق وان-

11- پر بھاوت: متاثر-

بھگت کے جدوں اوہ باہر آئی تاں سی آئی ڈی دیاں نظراں وچ اوہ اک باغی عورت وجوں آچکی سی جس کر کے اوس دے پتی ساتھی بھگوان سنگھ نوں سی آئی ڈی ولوں گرفتار کر کے سی آئی ڈی سپریڈٹ دے سامہنے پیش کر دتا گیا سی۔ تفتیشی کاروائی کرن بعد اک ہزار روپے دے مچلکے تے رہا کر کے اوس نوں ہدایت کیتی گئی سی کہ 18 اکتوبر 1935 نوں اوہ اپنی پتی رگھیر کور نال سپریڈٹ دے دفتر وچ پیش ہووے کیونکہ پلس دی جانکاری وچ رگھیر کور سوشلسٹاں دے پروگرام وچ حصہ لیندی اے۔ بی بی رگھیر کور نوں اوس دے پتی سمیت کئی دن سی آئی ڈی انسپکٹر ولوں کھجبل کھوار کرن چکچھوں جوہ بند کر کے ہدایت کیتی گئی کہ ”اوہ اگلے حکماں تک چوہڑکانے دی حد توں باہر نہیں جائے گی۔“

سی آئی ڈی نوں شک سی کہ بی بی رگھیر کور دا سبندھ اوہناں کارکناں نال ہے جیہڑے لاکپور دی زمیندار کانفرنس سے گرفتار کیتے گئے سن۔

دیس بھگت پروار سہانیک 1 کمیٹی دے پردھان بابا وسا کھا سنگھ نوں 1933 وچ گرفتار کیتے جان کارن، دیس بھگتاں دے پرواراں دی سہانیک 2 کرن دے کم وچ کھڑوت آ گئی۔ ایس نوں انوبھو 3 کردے ہوئے رہا ہوئے بابا جوالا سنگھ ٹھٹھیاں نے ایہہ ڈے واری اپنے سر لے لئی سی۔ 1935 وچ اوہ وی گرفتار کیتے گئے۔ پھیر بابا کیسر سنگھ ٹھٹھ گڑھ تے بابا بھگوان سنگھ دُسانجھ نوں ایہہ کارج سوپیا گیا۔ بابا بھگوان سنگھ دُسانجھ وی بیمار ہو گئے کمیٹی دی حالت چنتا جنک 4 ہو گئی سی اخیر بابا کیسر سنگھ ٹھٹھ گڑھ، تیجا سنگھ چوہڑکانہ دے نال بی بی رگھیر کور نے ایس ڈے واری لئی اپنے آپ نوں پیش کیتا تاں ایہناں تیناں دا

1- سہانیک: امدادی- 2- سہانیک: مدد- 3- انوبھو: سہی- 4- چنتا جنک: نموجھانی، دکھادیں-

ڈیپوٹیشن بنیا۔ ایس ڈیپوٹیشن دے ذمے سارے پنجاب دا بھرمَن 1 کر کے فنڈ اکٹھا کرنا سی۔

9 جولائی 1936 نوں ایہہ ڈیپوٹیشن سانگے (لاکپور) چُج گیا تے شیخوپورے توں اُگراہی شروع کیتی گئی۔ پہلے دن وِچ ای اک ہزار روپیہ اکٹھا کیتا گیا۔ اوہناں سمیاں وِچ ایسے پیسے بڑی وڈی رقم ہوندی سی۔ ایس مہم وِچ بی بی رگھبیر کور نال فاطمہ بیگم وی شامل ہو گئی سی۔ سانگے دے سید شاہ حسین تے علی حسین دو بھرا جو درجی سن تے دونوں پکے دیس بھگت سن۔ فاطمہ بیگم علی حسین دی پتی سی۔ دیس بھگت وچاراں والی فاطمہ بیگم اک دُوہیا گائیکہ وی سی۔ اُگراہی کر دے تیجا سَنگھ پُوہڑکانہ تے بابا کیسر سَنگھ ٹھٹھ گڑھ تھک ٹٹ جان دے تاں دونوں پیہیاں گلیاں محلیاں وِچ جانڈیاں، شہیداں تے دیس بھگتاں دے پرواراں 2 دی دردناک حالت بارے دس کے مدد دی اپیل کردیاں۔ کئی وار ایہناں ولوں دیس بھگتاں دے پرواراں دے دُکھاں توں بیان کرن دی دیر ہی ہوندی کہ سُنن والیاں پیہیاں دیاں اکھاں نم ہو جانڈیاں تے اوہ سمر تھا 3 مطابق مالی سہانٹا کردیاں تے اوہ ودھ توں ودھ کپڑیاں دی سیوا وی کردیاں۔

شہید ہوئے تے جیلیں بند دیس بھگتاں دے پرواراں لئی شروع کیتی ایس مہم وِچ بی بی رگھبیر کور ولوں نبھائی بھومکا 4 دی بدولت سارے پنجاب وِچ اوس دی پرسدھی 5 ہو گئی سی۔

سن 1936 دے اخیر وِچ انگریزی حکومت ولوں کمیونل ایوارڈ ”تحت پنجاب

1- بھرمَن: پھیوا، دورہ-2- پرواراں: ٹہراں-3- سمر تھا: وت، حیثیت-

4- بھومکا: کردار-5- پرسدھی: مشہوری-

ودھان سبھا“ دی چون دا اعلان کیتا گیا۔ انگریز نواز یونینسٹ پارٹی جیہڑی وڈے وڈے جاگیرداراں دا ٹولاسی دے وُردھ ساریاں آزادی پسند پارٹیاں ولوں ملواں فرنٹ بنایا گیا سی جس وچ کانگریس سوشلسٹ پارٹی، ریڈیکل لیگ، احرار، اکالی دل تے کرتی پارٹی سمیت جنٹک 1 جتھے بندیاں شامل سن۔ انقلابی دھردے غدری دیس بھگتاں ولوں وی ایہناں چوناں وچ حصہ لین لئی دیس بھگت ایکشن پراپیگنڈا بورڈ دا گٹھن 2 کیتا گیا جیہڑا مزدوراں کساناں خاطر لڑن والے امیدواراں دی چون اتے اوہناں دے ایکشن دا پراپیگنڈا کرن لئی سی۔ ایس بورڈ دے پردھان بابا جوالا سنگھ ٹھٹھیا سن۔

ایس بورڈ ولوں اٹھ امیدواراں دی چون کیتی گئی جیہڑے کھبے وچاراں والے سن۔ ایہہ اٹھ سیٹاں اوہناں ٹوں پنجاب دیاں کل سیٹاں وچوں سمجھوتے تحت 3 ملیاں، جیہناں وچ بی بی رگھیر کور امرتسر والی سیٹ توں امیدوار بنائی گئی سی۔ 1937 دے چڑھدے سال بی بی رگھیر کور ایم ایل اے دے روپ وچ پیش سی۔ اوہ پہلی وار ووٹاں راہیں چنی پنجاب وڈھان سبھا وچ کمیونسٹ گروپ دی رکن بن گئی سی۔ ایہہ رتبه اوس ٹوں سنگ 4 ہو کے دیس بھگت پروار سہائیک کمیٹی اتے کسان کمیٹی دے گٹھن لئی رات دن کیتے کم صدقہ اوس دی جھولی وچ پیا سی۔

غدری دیس بھگتاں دے اشیرواد 5 نال اوس نے وڈھان سبھا اندر تے سنگھرشاں دے پڑ وچ، کسان سبھا دی مضبوطی، محنت کش لوکاں دیاں سمسیاواں 6

1- جنٹک: لوکاں دیاں۔ 2- گٹھن: گٹھا، بنایا۔ 3- تحت: اوصین۔ 4- سنگ: بے جھک۔

5- اشیرواد: تھاپڑے، حمایت۔ 6- سمسیاواں: مسلیاں، پوٹھیاں۔

وٹوں حل کراون تے دیس دی آزادی دی جدوجہد لئی آپنے ایس رُتے دی بھرپور ورتوں کیتی۔ اوہ ہمیشہ سادے پہراوے وچ رہندی سی۔ کھدر دی لمی تمیض، چُنی تے سدھے سادے پونچیاں والی شلوار والا لباس اوس دی پچھان سی۔

1937 وچ کسان سبھا ولوں جگیر داری وُردھ مزارع گھول وٹوں جتھے بند کرن لئی بابا جوالا سنگھ ٹھٹھیاں ضلع منگمری پجے تاں ودھایکا 1 ہون دے باوجود بی بی رگھیر کور سنگھرش دے میدان وٹوں ہی ترجیح دیندی ہوئی اوہناں نال گئی سی۔ منگمری دی مزارع لہر وٹوں ستر تیک پہنچاؤن چکچوں ہی اوس نے دم لیا سی۔

سن 1938 وچ دھاریوال ولوں مل (گرداسپور) وچ پر بندھکاں ولوں گجھ مزدوراں وٹوں کم توں ہٹا دتا گیا تاں مل دے مزدوراں نے ہڑتال کر دی سی۔ مل اندر مزدوراں وٹوں پشواں دی طرحاں کٹنا، پوری اُجرت نہ دینا تے رشوت خوری دے رواج نے مزدوراں اندر غصہ تے روہ پیدا کیتا ہویا سی۔ ہڑتالی مزدور آپنے بال بچیاں سمیت قافلے دے رُوپ وچ لہور روانہ ہو گئے سن تاں جو اپنیاں دُکھ تکلیفاں وٹوں لوکاں وچ پرچار کے پنجاب سرکار دے دھیان وچ لیا سکن۔ بی بی رگھیر کور ایم ایل اے سی، جس نے اوس سے دے لیبر منسٹر سر چھوٹو رام وٹوں مل کے مزدوراں دیاں سمیادواں وٹوں پیش کر کے حل کرواؤن وچ بڑی وڈی بھومکا بھائی سی۔ دساں وچوں نوں منگاں منظور کروالیاں سن۔

موگا دے پنڈ دودھر وچ 17، 18 تے 19 ستمبر 1937 وٹوں کرتی کساناں دی ویشال کانفرنس کامریڈ مبارک ساگر دی اگوائی پٹھ ہوئی سی، جس وچ لکھ توں ودھ لوک اکٹھے ہوئے سن۔ غدری آگواں سمیت سارے سماجیادی 2 آگواں شامل

1- ودھایکا: قنون ساز- 2- سماجیادی: سوشلسٹ-

سن۔ بی بی رگھیر کور نے ایس کانفرنس نوں سپھل بناؤن لئی دن رات اک کر دتی سی۔

1938-39 کر مواری امرتسر تے لہور دے کسان مورچیاں وچ بی بی رگھیر کور نے بی بی بیگم فاطمہ نال مل کے عورتاں نوں پریر کے ایہناں مورچیاں وچ شامل کیتا سی۔ ایہناں عورتاں نے انگریز نواز حکومت دے وحشی جبر دا مقابلہ کیتا سی اتے بوٹل جیل وچ سزاواں بھگتیاں سن۔

18-19 فروری 1939 نوں پنڈ جنڈولی (ہشیار پور) وچ دوآبا پولیٹیکل کانفرنس دی لڑی وچ کانفرنس ہوئی سی، جیہڑی اوتھوں دے ذیلدار کرتار سنگھ دی دہشت دے وردھ اتے ڈسٹرکٹ بورڈ دیاں چوناں دے سبندھ وچ سی۔ ذیلدار کرتار سنگھ ایہہ کانفرنس نہ کرن دین دی سخت وارنگ دے دتی سی۔ سردار کشن سنگھ (پتا بھگت سنگھ شہید)، بابا کیسر سنگھ ٹھٹھ گڑھ (پردھان کسان کمیٹی)، بابا کرم سنگھ ڈھوت، ماسٹر کابل سنگھ ایم ایل اے، کامریڈ بھاگ سنگھ کینیڈین، دسوندھا سنگھ ڈھڈا، ارجن سنگھ سچ، مولانا عبدالغفار غزنوی اتے سوامی پورنا نند ایس موقع حاضر سن۔

پنڈ وچ اک وشال شکل وچ پردرشن 2 کردیاں ذیلدار کرتار سنگھ دیاں کرٹوتاں دا بھانڈا بھندیاں، اوس دا سیاپا کیتا گیا۔ سیاپے دے بول سن:

ہائے ہائے وے کرتاریا

کانگریس دیا سالیا

ہتھ گڑ دے بھلیکھے پایا

1- کر مواری: ترتیب بر۔ 2- پردرشن: دکھالا، مظاہرہ، پروٹیسٹ۔

ڈیہمو دیاں کھکھراں ٹوں

تاریا تاریا وے بڑا بھیرا کم کیتا، وے نکاریا۔

ایس سیاپے دی رچنا موہن لال پردیسی نے کیتی سی تے پہلاں سوامی پورنا نند دے اُچارن توں پنڈوں جلوس وچ شامل سارے سیاپا کردے اُچی اُچی اکت 1 پکتلیاں 2 ٹوں دہراؤندے۔ جلوس پنڈال وچ چُجَن تے بابا کیسر سنگھ ٹھٹھ گڑھ نے جھنڈا جھلا کے کانفرنس دی شروعات کیتی سی۔

ایس کانفرنس دی پردھاگی کردیاں بی بی رگھیر کور نے علاقے نواسیاں 3 دے وڈے اکٹھ ٹوں سنوڈھن 4 کردیاں آکھیا سی، ”ووت دا ادھیکار 5 کسے دی نُجی جانیداد نہیں ہے، پر ایہہ قوم دا اک پوتر وشواس ہے جیہڑا انگریزی سامراج وروڈھی، دیس بھگت اُمیدوار دے حق وچ بھگتتا چاہیدا ہے۔ جیہڑے دیس دی سیاسی مُکستی لئی لڑ رہے نیں۔“

ضلع شیخوپورہ (پاکستان) وچ کسان جتھے بندیاں اُسارن دی مُہم وچ بی بی رگھیر کور دی بھومکا اتہاسک مہنتا 6 رکھدی ہے۔ پنڈ و پنڈ کیتیاں جانیاں میٹنگاں اتے جلسیاں وچ پر بھاوشالی 7 دلیلاں نال بی بی رگھیر کور ماحول ٹوں پر بھاوت کر دیندی تاں سروتے 8 جتھے بندی بناؤن لئی اُکسکت 9 ہو جاندے سن۔ ہر مہینے سچا سودا گردوارے وچ کسان کانفرنس کیتی جاندی۔ بی بی فاطمہ سُریلی آواز وچ انقلابی گیت گاوندی تے چچھوں رگھیر کور بھاشن دیندی سی۔

کرتی پارٹی ولوں 8 دسمبر 1940 ٹوں اک وشال کانفرنس امرتسر دے نوشہرا

1- اکت: اکتلیاں۔ 2- پکتلیاں: سطران۔ 3- نواسیاں: وسنیکاں، رہانسیاں۔ 4- سنوڈھن: خطاب۔

5- ادھیکار: حق۔ 6- مہنتا: توارنجی اہمیت۔ 7- پر بھاوشالی: متاثر گن۔ 8- سروتے: سُنیر، سنوتے۔

9- اُکسکت: تیار۔

پنواں وِچ کیتی گئی سی۔ بی بی رگھبیر کور نے ایس کانفرنس وِچ شامل ہونا سی۔ حکومت ولوں بی بی نوں شامل ہون توں روکن دا نسیچا¹ کیتا گیا سی اتے بی بی دا گرفتاری ورنٹ جاری کر دتا گیا سی۔ سارے رستے پُلَس دُ آرا² سیل کیتے گئے سن۔ جس نال سٹیج تک پہنچنا اوس لئی ناممکن سی۔ جگہ کی پتی چودھری والا، نوشہرا پنواں تے بھائی دیاں پیلیاں وچکار ایہہ کانفرنس رکھی گئی سی۔ ایس کانفرنس دی مہنتا³ ایس گل توں دیکھی جا سکدی ہے کہ حکومت دیاں کوششاں دے باوجود پر بندھکاں ولوں ہر کچھوں کامیاب کرن لئی سارے پر بندھ کر لئے گئے سن۔ ایس وِچ روشنی لئی پہلی وار جزیر دی کیتی گئی ورتوں لوکاں نوں دیکھن نوں ملی سی جدوں کہ تیل والے گیس ہی ایجیہ موقعیاں تے ورتے جان دے سن۔ سرکار دی ونگار دا مقابلہ کر دیاں بی بی رگھبیر کور نوں سٹیج تے پیش کرن دی یوجنا⁴ تحت بی بی جی نوں پہلاں ہی اک ایجیہ مکان وِچ یجایا گیا، جس دے نال لگدے مکاناں دی لمی قطار دا سرا پنڈال نال جا لگدا سی۔ عورتاں نے ہر مکان دے نال دی کندھ وِچ مگھورا کر کے پنڈال تک بی بی رگھبیر کور نوں پہنچاؤن دا گپت⁵ رستہ تیار کر کے بڑی اسانی نال پنڈال وِچ چُچا دتا سی۔ کانفرنس نوں سنو دھن⁶ کر کے لوکاں دے اکٹھ وچوں بی بی رگھبیر کور نے گرفتاری دتی سی۔

دوجی سنسار جنگ دا سماں سی۔ رکتی کمیونسٹ لہر دے ایس چڑھاء دے سسے جتنگ⁷ آگواں دی پھڑو پھڑی کیتی جا رہی سی ودھان⁸ کاراں دے روپ وِچ پنجابیاں دے حقاں ہتھاں لئی اواج بلند کرن لئی بی بی رگھبیر کور نوں غدری

1- نسیچا: فیصلہ، ارادہ۔ 2- دُ آرا: ولوں۔ 3- مہنتا: اہمیت۔ 4- یوجنا: سکیم۔ 5- گپت: خفیہ۔

6- سنو دھن: خطاب۔ 7- جتنگ: لوک، عوامی۔ 8- ودھان: قانون۔

باہیاں دی ہدایت تے ڈاکٹر بھاگ سنگھ مخصوص پور ولوں متے تے پروگرام بنا کے دتے جانڈے، ودھان سبھا وِچ بولن لئی ابھیاں 1 کروائے جانڈے سن۔

دیس دی ونڈ موقعے اوہ پروار سمیت جلندھر شہر آ کے ہنس راج سٹیڈیم والی خالی پئی جگہ تے ڈیرہ لا کے سنکٹ کال 2 دا ساہنا کردیاں پاکستان توں آؤن والے اتے بھارت توں پاکستان جان والے ریفریو جیاں دی سُرکھیا 6 لئی کم کردی رہی۔ بابے بھگت سنگھ پلگا دے دن مطابق ”اوہ آپنے پنڈ جیہڑا ہیشیا پور ضلع وِچ پیندا سی، چلی گئی۔“ پنڈ کیہڑا سی؟ ایس سبندھی اوس دے سماکی 4 ساتھی آگواں سُشیلا چین، کامریڈ چین سنگھ چین آد پچھے جان دے باوجود اج تک سوالیہ چٹھ 5 ہے۔

بابے گرمکھ سنگھ دی آگوائی پٹھ چھپدے میگزین ”دیش بھگت یاداں“ وِچ بی بی رگھیر کور دی ہوئی موت دے سمبندھ وِچ چھپی جانکاری ایس طرحاں ہے:

آہ! بی بی رگھیر کور 1 جولائی 1967 نوں پورے ہو گئے۔ اوہ کجھ مہینیاں توں بیمار چلے آ رہے سن۔ اوہناں دی آزادی لئی تے کرتی 6 کساناں نال بڑا کم کیتا۔ کئی وار جیل یا تراکیتی۔ کرتی کساناں دے اوہ اُگھے لیڈراں وِچوں رہے ہن۔ 1936 دیاں چوناں وِچ اوہ امرتسر توں پنجاب اسمبلی دے ممبر چنے گئے اتے 1946 تک ممبر رہے۔ ایس توں پہلاں اوہناں اکالی لہر، کانگرس، ستیہ گرہ وِچ جیل یا تراکیتی۔ اوہناں دا سارا جیون دیس اتے لوک سیوا وِچ لنگھیا۔

اوس نے دیس بھگت یادگار واسطے اک ہزار روپے سہائتا کیتی سی۔ اوہ ہندو

1- ابھیاں: ریاض-2، سنکٹ کال: بھیر ویلے-3، سُرکھیا: حفاظت، رکھ-4، سماکی: سنگتیے، اکو ویلے دے،

ہانی-5، چٹھ: نشان-6، کرتی: مزدور۔

تیویاں ٹوں پاکستان توں بھارت لیاؤن اتے مُسلم پنجابناں ٹوں ایدھروں پاکستان
پہنچاؤن دی باراں تیراں سال سیوا کردے رہے۔ ہُن اوہ 1 دھ 1 عمر تے بیماری
کر کے گھر ہی رہندے سن۔ اسیں بی بی جی دی سیوا دا ستکار 2 کردے ہوئے
آپنی شردھانجلی 3 بھینٹ کردے ہاں۔

10 جولائی 1967

ایس ویرانگناں 3 دے پچھوکر، جنم اتے موت دے ستھاناں بارے جیکر کسے
ٹوں جتی کُو وی جانکاری ہووے، اوہ دیس بھگت یادگار ہال نال سمپرک 4 کرن
دی کرپالتا 5 کرے۔

1- ددھ: بڈھڑے۔ 2- ستکار: احترام، آدر۔ 3- شردھانجلی: عقیدت۔ 4- ویرانگن: تیاگن۔

5- سمپرک: رابطہ۔ 6- کرپالتا: مہربانی۔

گل بال وریس توں تڑ کے مارکسی سُوجھ ول ودھن دی

اج جی کردا ہے دوگلاں چھیڑن دا۔ اک تاں ایہہ کہ بدھی جیوی مدھ شریں دا دکھیں مکھنیں پلایا ایہہ بال کتھے پہنچ گیا تے کیویں؟ دوجی، سُوجھ دی بال وریس توں لے کے ساری زندگی مارکس دی سوچ تے پہنچ نوں ارپن کرن تک پہنچن دوران پرینا سروت کون بنے تے کبھڑے پڑاواں وچوں لنگھنا پیا۔

جیون دے پہلے تیراں سال سکھاں لدھے وی سن تے اک عجب بیماری نال گرسے ہوئے وی۔ ہوش سنبھالن توں پہلاں ہی میں دے دا مریض سی۔ بنیا کیویں، ایس بارے دوگلاں ہی کنیں پیندیاں۔ اک تاں ایہہ کہ پوہ مہینے جمیا، اوہنیں دینیں پالا ترن تارن ورگے میدانی علاقے وچ وی قہراں دا پیندا سی۔ جدوں تیرھواں نہایا گیا تاں اودوں ہی ڈبل نمونیا ہو گیا، جس کارن مایاں نوں جاپیا کہ ساہاں دی تند ایس نو جے دی کڑک جانی ہے۔ پر جیویں کیویں جدوں ایس بھوجل توں باہر ہو گیا، ساہ دی تور دھونئی ورگی سنائی دین لگی تے کوئی اوہڑ پوہڑ وی پھٹکارا نہ دوا سکیا۔ تے دوجی ایہہ کہ روگ تاں خاندانی ہے، بال نوں وڈے تائے دا پوکھا پے گیا ہے۔ پتا میرا پنج بھراواں وچوں وچکارا سی۔ اوس توں جھٹ اُمتلا اک تاں شکل ٹہارتوں اوس نال بہت ہی ملدا سی تے دوجے

باپ وانگ ہی رِشٹ پُشٹ وی سی۔ پر اوس توں وڈا، تچکھلی پیرھی وچوں اکوہی ساری آیو اپنے پُرکھیاں دے پنڈ گری بھائی بھاگ سنگھ وچ بتاؤن والا، پنڈ دا چودھری تاں جے والا سی، پر ساری عمر ناولد وی رہیا تے دے دا شکار وی۔

کارن جو وی رہیا ہووے، ایس مرض نے مایاں دا سارا دھیان اپنے گورے پچھے، گو بھلے بال نوں ایس چندرے روگ توں چھٹکارا دواؤن اُتے ہی لائی رکھیا۔ میری وڈی بھین توں اُتلا ایس پر وار دا پہلا پُتر نیناں نقشاں ولوں تاں تیکھا سی، پر رنگ ولوں رتا گوسانولا۔ جیوں جیوں میں وڈا ہوندا گیا، اوس نالوں ودھ بندا گیا کھچ دا پا تر۔ اوس نوں تاں سگوں کسے ایہہ بھرم پا دتا کہ ماں پیو جدوں اپنے گورے نچھوہ ہن، تینوں تاں کسے ہور توں لیا کے پالیا گیا ہے۔ ہور نشانیاں ایس بھرم دے عین اُلٹ سن، کیونکہ اوہ جدوں وڈا ہو کے اپنے نامنے والا کوی بن اُبھریا، گھر وچ سارے آکھدے سن کہ بے جی کیونکہ آپنے پہلے گربھ دے دینیں کوتا رچیا کردے سن، پُتر نے تاں کوی بننا ہی سی۔

خیر! میرے نالوں عمر وچ وی تے پڑھائی وچ وی چھ سال وڈا ہون کارن، جدوں میں پڑھنے پیا، اوس نوں پرائمری پاس کیتیاں دو سال ہو چکے سن، تے جدوں میں پنجویں تک پہنچا، اوہ سکول دی پڑھائی مکا کے خالصہ کالج امرتسر وچ جا داخل ہو یا سی۔ ایہو گل اگوں جا کے وی بنی، میرے لہور ایف. سی. کالج وچ داخل ہون سے، اوہ ویکلی دی ساری پڑھائی مکا کے اک پرسدھ ایڈوکیٹ دا سہانک بن اپنے کالے کوٹ کاشنی پگ تے چٹی ٹائی سمیت لہور دیاں ضلع کچھریاں وچ پہنچ چکا سی۔

بیماری میری دی گل من وچ ایس لئی وی رہی کیونکہ آپنی پوری چوتھی جماعت

میں صرف دُدھ، براڈی تے آٹھیاں دے گھول دے سہارے ہی لنگھائی سی۔
 پچھوں جا کے راجستھان توں لیا کے اک خاص اناج دا دلیہ وی مینوں مہینیاں
 بھئی کھوایا گیا، پر نہ کوئی وید حکیم کم آیا تے نہ ہی ایہہ بھن بھن خوراکاں۔ انت
 نوں چھٹکارا میرا اودوں ہی ہويا، جدوں اٹھویں وچ پڑھدے نوں گرمیاں دے
 شروع وچ ہی مُنیادی بخار ہو گیا، تے اُتوڑتی تن وار ایہہ ٹٹ کے پھیر چمبڑ
 جاندا رہیا۔

علاج اوہنیں دینس ہے کوئی نہیں سی، سوائے جو آں دا پانی پین دے منجے نال
 منجا ہو کے پئے رہن دے۔ پہلا اکی دناں دا تے دوجا اُنٹی دا تاں ایسے طرحاں
 ہی لنگھائے، پر تیجے ویلے دلی دے حکیم اجمل خان توں منگوائیاں چٹکی کُو چٹے
 پاؤڈر دیاں پڑیاں وی دیتیاں جان لکیاں۔ آکھدے سن کہ حکیم ہوراں موتی مار
 کے ایہہ نسخہ بنایا ہے تے سریر دی حرارت وچ وادھا کیتے بغیر ایہہ کایا نوں ہوو
 گملاؤ نوں بچاؤندا ہے۔

جو وی ہووے، وساکھی توں پہلاں دا جکڑیا پیا جدوں ایس بیماری توں
 پھٹکارا پاسکيا، دُسرے والے دن آگئے سن۔ بچ تاں گیا، پر اکھاں دی نظروں
 چوکھی گوا بیٹھاتے سر اُپر لے لے والاں دا بھرواں جُوڑا وی، جس کارن نہ کوئی
 ٹسر دی پگ سر تے ٹکدی سی، نہ لملل دی۔ سبھا میرا، جس نوں نیڑلے لوک
 واجب طور تے چوچوڑا آکھدے ہن، وی میری جاچے ایس مُنیادی بخار دا عمر بھر
 دا تحفہ ہی سی۔

ایس لمی بیماری دا چنگا پہلو ایہہ رہیا کہ اُٹھن پیٹھن تے تَرن دی تاں سخت
 منہاں سی، پر پڑھن دا بھس پورا کرن واسطے چنگی ویہل۔ ایسے ویہل وچ میں

مہاتما گاندھی دی آتم کتھا 'سچ دی پراپتی دے تین' نوں وڈے ٹھہراء نال پڑھیا، جس دا اُلٹھا پروفیسر (اگوں جا کے پرنسپل) زرنجن سنگھ نے کیتا سی۔ گاندھی جی دی ایس پُتک نے اوہناں دے سچے پُرش ہون والے چتر دی چھاپ وی چھڈی، تے اوہناں ولوں دکھنی افریقہ وچ رہ کے نسلی بھید بھاو وِرددھ جھنڈا چکھن دی وی۔ پر نہ مل ورتن لہر تے سول نافرمانی والے گھول تے چورا چوری وچ تھانے اُتے حملے چکھوں لہر دی چڑھائی ویلے اوہناں ولوں اوس نوں واپس لے لینا وی مینوں ہضم نہ ہويا۔ تے کراچی کانگرس توں پہلاں لارڈ ارون نال پیکٹ موقعے بھگت سنگھ دی پھانسی دی سزا نوں سوال نہ بناؤنا وی مینوں ڈاڈھا مندا لگا۔ میں تاں شروع شروع وچ مہاتما گاندھی نوں اک اجیہا جرنیل سمجھن لگ پیا، جیہڑا آہنیاں فوجاں نوں دشمن خلاف میدان وچ اُتارن دی تھاں اوس دیاں جیلاں وچ پاؤن نوں ہی پہل دیندا سی۔ تے میں سوچیا کردا کہ فوجاں آپے قید کراؤن والا بھلا آزادی دی جنگ کیوں جتے گا۔

تد وی مہاتما گاندھی ولوں چرنے تے کھڈر دا پرچار، اوس ولوں انگریزی مال دے بائیکاٹ دا ہوکا تے انگریز دا قانون توڑ کے تھاں پُرتھاں لُون بناؤن دی مہم چھیڑنا مینوں چنگے لگدے۔ لُون بناؤن والے ترن تارن دی کوتوالی ساہمنے میدان وچ ہوئے جلسے موقعے گرفتاری تے لاٹھی چارج دی سمبھانا دے باوجود لوکاں دا جیہڑا وڈا ہجوم جُویا سی، اٹھ سال دی عمرے ہی اوس وچ جا شامل ہونا مینوں چراں تک ہلونا رہیا۔

پر جس منگھ نے میرے اُتے سبھ توں بچھواں سیاسی پر بھاو پایا، اوہ سی جواہر لال نہرو۔ اوس دیاں پتا ولوں دھی نوں چٹھیاں بارے تاں میں اکثر آکھیا کردا

ساں کہ لکھیاں نہرو نے اندرا نوں تے ماییاں بھانے ساری عمر لئی اُبڑ گئے
 اسیں۔ ایہہ ٹھیک ہے کہ میں سیاسی پہل لئی کرتی پارٹی توں تے ایہہ وی کہ بابا
 گرمکھ سنگھ تے تیجا سنگھ سنتر دیاں کانگرس سوشلسٹ پارٹی دے دفتر تے لکیاں
 تصویراں (بابا گرمکھ سنگھ تصویر وچ کچھا بنین پائی ہتھڑیاں بیڑیاں وچ بچھا
 کھلوتا سی تے کامریڈ سنتر آپنی فوجی وردی وچ) نے مینوں دُھر اندر تک
 پر بھات کیتا، پر سیاسی سوجھ نوں پنکراؤن، پالن داصلہ میں جواہر لال نہرو نوں
 ہی دیندا ہاں۔

جدوں گاندھی جی دے سُھاش بوس تے اوس دے سمرتھکاں نال مت بھید
 تکھے ہو گئے، سُھاش مینوں ایس گلے نہرو و نالوں ودھیرے چنگا لگن لگ پیا کہ
 نہرو تاں باپو نال بحث جھگڑ کے انت نوں اوس ساہنے نو جاندا ہے، پر سُھاش
 نے اوس نال سدھی ساویں ٹکرتوں وی گریز نہ کیتا، تے باپو دے منظورِ نظر
 پٹا بھی سینارمیا نوں اوس نے کمیونسٹاں تے سوشلسٹاں دی مدد نال کانگرس دی
 پردھاگی دی چون وچ ہرا دتا۔

پہلی وار مینوں پولیٹیکل سٹیج تے چڑھایا تاں کرتیاں نے سی، پنڈ سنگھیاں
 والی 1936 وچ ہوئی سیاسی کانفرنس موقعے، پر صحیح سیاسی پندھ تے پایا کمیونسٹ
 پارٹی دے سپتاپک اخبار 'نیشنل فرنٹ' نے ہی، جس دا ایڈیٹر پی. سی. جوشی ہوندا
 سی۔ ایہہ 'نیشنل فرنٹ' ہی سی، جس نے کرتیاں دیاں باتاں سُن سُن میرے اندر
 بھرے پئے سوہن سنگھ جوش وِردھ بُغض نوں تار تار کر دتا۔ مینوں جیہناں دو
 گلاں نے جوش وِردھ بھڑکایا، اوہ وی کرتیاں ولوں پرچاریاں ہی سن، پہلی ایہہ
 کہ جوش اینا چودھر دا بھکھا آگُو ہے کہ اکے ویلے دو دو عہدیاں اُتے چھاپا ماری

بیٹھا ہے، ضلع کانگرس دی پردھاگی اُتے وی تے صوبہ کانگرس دی جزل سکتی اُتے وی۔ جوش اوہنیں دینیں امرتسر ضلعے دی کانگرس دا تاں پردھان سی ہی، پر ڈاکٹر کچھو دی پردھاگی بیٹھ چل رہی پنجاب صوبہ کانگرس دا جزل سکتی وی بن گیا۔ تے میری سیاسی سوجھ دے کچھ پئے دا حال دیکھو کہ میں ایہہ فرق وی نہ کر سکیا کہ عہدے تاں دو نہیں، پر کانگرس جتھے بندی دیاں دو دکھ دکھ پدھراں دیاں کمیٹیاں دے ہن۔ جوش وُردھ میرے اجیہے تعصب اودوں تک قائم رہے، جدوں نیشنل فرنٹ، اخبار دے مالکاں والی پرنٹ لائن وچ میں کامریڈ جوشی تے ہورنال پنج جنیاں نال، ستواں نال کامریڈ جوش دا ہر ہفتے چھپدا نہ دیکھیا۔ نیشنل فرنٹ تے پی. سی. جوشی دیاں لکھناں پرچے دی ایس پرنٹ لائن نوں گوہ نال دیکھن توں پہلاں ہی دل دماغ نوں قابو کر چکیاں سن۔

سوگلاں پریرنا سروتاں دی ٹردی گاندھی توں، تے مکدی جوشی تک جا کے ہے۔ پر وچکار ایم. این. رائے دا ذکر وی ضروری بندا ہے۔ ایم. این. رائے دی ایہہ پرسدھی ساڈے وچوں کنیاں نوں پر بھات کردی سی کہ اوہ خود لینن نال کم کردا رہیا سی تے کمیونسٹ انٹرنیشنل نے کسے سے اوس نوں بھارت ہی نہیں، چین دی پارٹی جتھے بندی دا ’گاڈی راہ‘ وی تھاپ رکھیا سی۔ ایم. این. رائے نوں کمیونسٹ انٹرنیشنل نے چروکنا چھیک دتا ہویا سی، پر جدوں اوس نے بھارت وچ اپنا سپتاپک پرچہ ’انڈیپینڈینٹ انڈیا‘ شروع کیتا، اوس دی تیکھن بڈھی تے پر بھاشالی دلیاں نے نوں اٹھ رہی بڈھی جوی پیری نوں پہلاں پہل بہت پر بھات کیتا۔ پر اوس دا آلٹرنیٹو لیڈرشپ یعنی مقابلے دی لیڈرشپ والا سدھانت اپنا جاڈو قائم نہ رکھ سکیا۔ اوس دی ایہہ گل تاں من نوں پوہندی سی کہ

گانڈھی جی دی لیڈرشپ دے مقابلے تے آزادی لہر دی وکھری لیڈرشپ کھڑی
 کیتی جاوے، پر اوہ ایس لیڈرشپ دی ستھاپنائی ٹھوس بیتاں دا نقشہ اُلکین دی
 تھاں صرف ایس دا نعرہ ہی دئی جاندا سی۔ لہور پہنچن دے پہلے مہینیاں وچ ساڈے
 وچوں گجھ اک ایم. این. رائے توں بہت پر بھاوت ہوئے، جیہناں وچ پروفیسر سنت
 سنگھ سیگھوں ورگا بڈھی جیوی سی تے میرے ورگے گجھ سکھاندرو کھبی سوچ والے
 وی۔ پر کامریڈ پی. سی. جوشی تے اوس دے پرچے نال جُون چکھے ایم. این. رائے
 والا جاڈو ساڈے سراں توں چھیتی ہی لہہ گیا تے جے کوئی کسر سی تاں سنسار
 جنگ دے شروع وچ ہی رائے دے انگریزاں ول سمجھوٹو و طیرے نے کڈھ دتی۔

کمیونسٹ پارٹی اندر آ کے مدھ شرینی بڈھی جیوی ورگ دے ایس جم دے
 غلط وچاراں دی پوچھ گھسائی کیویں ہوئی؟ سدھانت اونہیں دینیں ایہہ ہوندا سی کہ
 جیہڑا مزدور جماعت دا جمیا جایا نہیں، اوس دی چکھلی مدھ ورگی جماعتی سوجھ دی
 رگڑائی گھسائی بغیر اوہ پروتاری جماعت دا وشواس پاتر کارگن نہیں بن سکدا تے
 ایس لئی چکھلیاں رچیاں دی سدھائی کٹائی بغیر اوس نوں مزدوراں دی پارٹی یعنی
 کمیونسٹ پارٹی دا مدھلا وشواس پاتر انگ نہیں بنایا جاسکدا۔

بڈھی ولوں سدھائی دھلائی مارکسی سدھانت تے وچاردھارا دی پڑھائی نے
 تاں آپنی تھاں کیتی ہی تے گپت سنگرام دے دناں وچ سبھ توں پٹھلے طبقے دے
 لوکاں سنگ رہن وچرن نے وی ایس عمل وچ وڈا حصہ پایا۔ پر ایس سدھائی
 دھلائی دے ناں پٹھ پارٹی اندر جیہڑی گٹ بندک لڑائی لڑی گئی، تے اوس نے
 جتنا نقصان ہر موڑ اُتے لہر دا کیتا، اوہ وکھرے و ستھار دی منگ کردا ہے۔

نظمیں

(میری چوڑیوں کو تا وچوں)

1- کو تا دی تلاش

کو تا نوں ارج کل
میں ایوں تلاشدا ہاں
جیوں ریگستان وچ منگھ (منگھ: منس، بندہ)
بھالدا ہے کوئی رگھ-

ساڈے سمیاں وچ
کو تا کنی ہو گئی ہے سنویدن پین (سنویدن پین: بے رس)
سچ مچ ہی دشا پین (دشا پین: بے سمت)
سماجک سروکاراں توں سکھنی
بھل بھلا گئی ہے
آپنی گورومی وراثت (گورومی: پت وئی)
تخت نال جو جھدی (جو جھدی: لڑی، بھودی)
تختے تے جھول گئی بھاونہ (بھاونہ: احساس، فکر، کیفیت)

درد مندراں لئی کامنا - (کامنا: سدھر، خاہش، چاہ)

ایہہ کیہا سماں سمکالیو (سمکالیو: سنگتیو، ہانیو، ہم عسرو)

کوٹا نے سکھ لیا ہے

ندی وانگ

کنڈھیاں وچالے وگنا

کسے نیل گڈی وانگ

پہلی لیہہ اُتے چلنا (لیہہ: لیک، لائن)

نھیری سُرنگ جے مکھ دھارا

چیتن شبدان نے بھلا کیہ کرنا (چیتن: اُشناک، جاؤ، چھیت)

ارتھاں پلے ہُن رہ گیا جھرنا - (جھرنا: دکھ کرنا، افسوس کرنا، رونا)

ایہہ کیسی ہونی

ماں تیری کوٹا دی

میان وچ کر پان وانگ

جنگ کھا گیا ایہدے ارتھاں (جنگ: جنگال، زنگ، لڑائی)

کمپیوٹر وائرس وانگراں

کام کیرے کھا گئے شبدان

میں پھیر وی تلاشداں.....

لے جیہے، لاکھے جیہے

بے معنے بندے لئی کوٹا

منہجو داوڑو ورگی سھیا تا - (سھیا تا: رھتل، کلچر، پختا)

پُلاڑ جہاز وانگ (پلاڑ جہاز: خلائی جہاز، سپیس کرافٹ)
 دھرتی توں دُور نہ جا
 میری پیاری کوِتا
 زرے محبت حادثے
 رکھ نہ راکھویں
 شہداں دے واسطے
 تے تُوں، پھیر ایوں پرت آ
 جیوں رُنڈ مرُنڈ رُکھاں اُتے
 ہرے بھرے ناہن پتے
 گھاہ اُتے تریل تپکے۔
 کوِتا نوں اج کل
 میں ایوں تلاشدا ہاں
 جیوں ریگستان وِج منٹھ
 بھالدا ہے کوئی رُکھ۔

2- کوِتا مخاطب ہو!

کوِتا.....

پُھل توڑن والیاں نوں مخاطب ہو

کہ سگندِ ہیاں نوں کیلنا بھرم ہے (سگندِ ہیاں: نشتو نیاں)
تے آکھ

ماڑو تھل دی تپدی ریت چ وی
گیکلٹس دے پھلاں دا کھڑنا
ہر موسم چ ٹھکنا

ایہناں دی فطرت ہے۔

کو تا.....

مخاطب ہو صاحبان نوں
کہ مکڑی وانگ اپنے چو گردے
آپنیاں سوچاں دے تنداں نال
کوئی سنہری جال نہ بن بیٹھے
کہ مرزا پرتے گا اک دن
چند اسمانوں لاه کے
انہروں تارے توڑ کے۔

تے آکھ.....

مصروف ہے اوہ رزگار دی تلاش چ
بمبئی تے بیٹھا بجلی دی انتظار چ
تے پتہ نہیں کدوں

فرہاد دی ستلیج جمناسمپرک نہر وانگ (جمناسمپرک: جمنالک)

شیریں دیاں گولیاں سدھراں نوں بُر پوے۔

کوِتا.....

مخاطب ہو بوتل چ بند مچھلی نوں

کہ ساگراں چ مگر مچھ رہندے نیں

تے پرت پیاں نیں

اسیتا دے پتھر چٹ کے (اسیتا: بے حدی)

ست سمندراں توں پار دیاں

رنگین مچھلیاں۔

کوِتا.....

مخاطب ہو چینے کبوتران نوں

کہ طوطے نہیں بنیدا

جدوں پنجرہ اکاش ہووے

خلاف ہواواں دے

ڈاراں بن اڈ جائیے۔

کوِتا.....

مخاطب ہو اوہناں مکوڑیاں نوں

کہ ریگ کے چلن

بُوٹاں بیٹھ درڑے جان نالوں (درڑے: مدھے، گھلے)

چنگا ہے
ورکھا رتے اُگے پراں نال
روشنیاں تے سڑ مرنا۔

کوِتا .....

مخاطب ہو تھک چُکے دھول نوں (دھول: چٹا بلد)
کہ دھرتی نوں دُو جے سِنگ تے بدل لوے۔

3- کاو لوچا (کاو لوچا: شعری سدھر، شعری چاہت)

میں نہیں چا ہوندا
کہ میریاں کوِتاواں
برساتی نالیاں وانگ
کسے ندی بچ ڈُگ کے
گوا لین آ پنی پچھان۔

میں نہیں چا ہوندا
کہ میریاں کوِتاواں
اوس کاو دھارا بچ شامل ہون
جس دے دھرم گرنٹھ

اک وِشال کھیت نوں
 وِٹڈ دے نیں نِطیاں وِچ
 محلی گھاہ دی ہریالی
 راکھو یں رکھ دے نیں چوٹی ٹوپی لئی
 ورجت کر دے نیں تیسرا نیتز کھولنا (نیتز: اکھ)
 میرے ورگے لاکھے رنگ دے لوکاں لئی۔ (لاکھے: کالے)

میں تاں چاہوندا
 کہ میریاں کو تاداں
 اوہناں پرندیاں دے ناں ہوون
 جو پنڈ دیاں پتیاں اُلگھدے نیں
 چوگ چگن لئی اتر آوندے نیں
 جیہڑیاں نہ کبھڑیاں ویڑھیاں وِچ
 گھراں دیاں اُچیاں نیویاں
 چھتاں دی پرواہ کیتے بغیر۔

بس میں تاں چاہونداں
 کہ میریاں کو تاداں
 اوس کاو دھارا وِچ شامل ہون
 جس وِچ

ایکل وی، بندہ بہادر دیاں واراں ہن (ایکل: اکیلاں، تنہا)

پیر بدھو شاہ دا جوجھن ہے
پابلو نرودا دی ویدن ہے۔ (ویدن: چہ، غم، دکھ درد)

میں نہیں چاہوندا
کہ میریاں کوتاواں
برساتی نالیاں وانگ
کسے ندی چ ڈگ کے
گوالین آپنی چھان۔

4- ماں دسدی ہے

ماں
میرے دل تکدی ہے
نالے دسدی ہے
تیرے جنم توں پہلاں
اوتے پہاڑاں نال متھا لایا
اوہناں دا گمان توڑیا
راہاں نوں سدھے موڑیا۔
وادیاں وچالے کھپیاں نوں پُوریا
اُچے پرہتاں نوں گھوریا۔

ماں

پُھلجھڑی وانگ کھڑدی ہے

میںوں دسدی ہے

تیرے جنم ویلے

اوہ فرہاد وانگ

شوالک پہاڑیاں وچالے

دن رات پُندا اسی نہراں

تاں کہ ہوں لہراں بحرہاں

تاں کہ ہرے بھرے ہوں ریگستان

خوش حال ہوئے بنجر زمین۔

ماں

میںوں دسدی ہے

نالے ہسدی ہے

جدٹوں کھیلن ملھن لگا (کھیلن ملھن: کھینڈن کدن)

ڈگ ڈگ کے دوڑن لگا

تاں اوہ دریاواں تے پل بنیا

چچکی ہک چٹانی سینہ تنیا

تاں کہ گھٹ سکن فاصلے

تاں کہ لنگھ سکن قافلے۔

ماں
میںوں دسدى هے
كوى سوچ اوهنوں چڳهى هے
پهیروى دسدى هے
اونه اُچى اُچى پُكاريا .....
میں كهیتاں نون سواریا
محلان نون اُساریا
دُبده ملك نون تاریا
تے اوهنان
سهج هى اُچاریا .....
تُون هیں تاژن دا ادھیكاری
جگ جگ تیری
سیوا ادھیكار دی واری-

ماں
میںوں دسدى هے
جیویں گهوڑے دی كاٹھی كسدى هے
وار وار دسدى هے
ورلے ناٹویں جو جھده جُھار لوک
جگ تے بھاویں بے شمار لوک

تے میں زہاردا ہاں ..... (زہاردا: ویکھدا، تھدا)

بردھ باپ دا (بردھ: بڈھڑے)

تھھرڑیاں بھریا لستا چہرہ

اکھاں وچ انگیاں واٹگول

دگھدی مگھدی لالی (دگھدی مگھدی: جلدی بلدی)

تے ہن میں، مُڑ مُڑ

ماں دے بول گولدا ہاں

گھوڑے ول اہلدا ہاں۔ (اہلدا: ہمکدا، اُلردا)

5- میرا بزرگ

پانی تے پئی لیک نوں

اجے وی

پتھرتے لکیر سمجھدا ہے

میرا بزرگ۔

بیگانے پھل پودیاں نوں پانی پاؤندا

اوہ آپ ہی کھڑ جاندا ہے

لویریاں دے پنڈیاں تے تھاپی دیندا (لویریاں: دُدھل)

دُدھ پُت دی خیر منکدا ہے

ہل دی جنگھی اُتے ہتھ رکھدیاں (جنگھی: ہتھی)

سربت دا بھلا لوچدا ہے (سربت: گل)

مٹی نال مٹی ہو جاندا ہے۔

اوہ اپنے ہتھیں لیاا ہے

ہرا، چٹاتے نیلا انقلاب

تے اوہدے پنڈے اُتے

اجے وی وگدا ہے خشک دریا۔

جیٹھ ہاڑھ وچ لوسدے لے پنڈے

تے اودھر اندریں

لشکاں مار دے تیکوئیں تن

جسماں چوں خوشی بھالدے من

تے اوہدی جدی پُشتی سوچ

اوہنوں وار وار ہوندی ہے مخاطب

ایہہ تاں محض نصیباں دا کھیل ہے۔

کدے کدے اوہ سوچدا ہے

چاہے سمندر بچ گھڑیاں نیں (گھڑیاں: نگرچھ)

پر چھیاں خوب تیر دیاں نیں

پرندیاں دے اڈن لئی آکاش

رہن لئی گھر ہے
تے میرے کول کیہ ہے؟
’گورومی‘ سنسکرتی دا دلش! (گورومی: آدر بھری- سنسکرتی: ریت-)
غلامی دی پرتھانوں تورن لئی (پرتھا: حالت)
میری آپنی سنتان! (سنتان: اولاد)

کدے کدے اوہ پھیر سوچدا ہے
تے تلاشدا ہے
’دیر ہے نہیر نہیں‘ دے ارتھ
آشناں بھرے ہتھاں توں
لہن لگدا ہے ہڈیاں
لوپ ہوئیاں جا رہیاں لکیراں-

پانی تے پئی لیک نوں
اے وی
پتھرتے لکیر سمجھدا ہے
میرا بزرگ-

کتبہ

میں اج اپنی
قبر دا کتبہ لکھن بیٹھاں
اوہ کتبہ.....

جے لوڑ پئی تے
تھاڈے کم وی آسدا اے
کجھ دسوگے کیہ لکھاں میں
ناں لکھاں
یا بے ناواں ہی رہن دیاں

جمن دینہہ تے لکھنا پینائے
پر ساڈے جمن تے کیہڑیاں
آتھبازیاں چھڑیاں
ڈھول پٹانے و جے
ساڈا جمننا نہ جمننا بس اکو جیہا
ایویں اک دن ہو پئے ساں
چُپ چپتے

مرن دیہاڑا کیہ لکھاں میں
کہندے اوہ وی
بہت ضروری
ساڈا مرنا ساڈا جیونا

اوہ وی تے بس کم اجیہا
روز دیہاڑی ہو جاندا اے
جھٹ گھڑی نوں
تھوڑی مندی ہو جاوے تے
مروینے آں
کولوں لنگھدا ہس بولے تے
جیو پینے ہاں
پل پل مر کے جیونا ساڈا
روز دیہاڑی مرنا
کیہ لکھاں ہن مرن دیہاڑا

کوئی نہیں کوندا
سارے چُپ او
خالی کتبہ بول پیا اے

رہن دیو جی کُجھ نہ لکھو

ایتھے کیہڑا کسے نے آ کے

ساڈی وات ہے لینی

پُکھ پر تیت اے کرنی

ساڈی فاتحہ پڑھنی

رہن دیو جی

ناں بے ناویں رہن تے چنگے

■ ناواں وچ کیہ رکھیا

کُجھ نہ لکھو

رہن دیو جی

فرشتیاں لئی اک نظم

تاریاں جگنوواں نال
 مگھ جیاتی دا
 بھرے سن خیمے
 اُر اُر بنیرے دیکھن
 گوڑھی چُپ دے رو لے
 پچڑے ٹولن
 چاندی وِچ تعویز مڑھا کے
 آپنا آپ اُدیکن
 ماواں پُھلاں دے گل پائے
 واپس آہلیاں ول نہ آئے
 کپھیر و
 شالا نظر نہ لگے
 گما گما پُھو کے دم دُرود
 ویکھ کے لہو وِچ بھیجے بستے
 گلی دی نُر مُردیاں
 گئے بڈورے خالی رستے
 یاد کریندے
 صبر کٹوا کج سنبھالیے
 سبق محبت دا
 ست سمندر بھر بھر چھاگلاں
 اکھ پڑھدی اکھ لکھدی
 اگ بُجھا نہ سکے
 دھرتی سُننا
 ٹھنڈیاں ٹھار بارودی سیلاں نوں
 دُھند دُھوئیں دے
 پگھلا نہ سکے
 چولے اندر
 کیہڑے گلشتر دے ہتھ اے
 بلب بندوق پُرچا رولا
 برفانی رچھ دی سنگلی
 موت دے پرچھاویں نے ڈھکیا
 سونے دا کل لا کے

جدتاؤت بنائے
دل دیاں چیکاں ست اسماناں سُنیاں
کوہ قاف دیاں پریاں
میت میت
دُھپ دسمبر دی چادر چاڑھی
گھڑیالی گر لاندی
رکھ کے دندان تھلے چبھ
اتھرو اتھرو باغ سی
دیکھ کے آپنے سُرخ سفید گلاب
لے کے وِچ آغوش دے مٹی
آپ وی روز حشر تک
روندی رہی

پسر پسر	لیکاں لائیاں	صفر ڈوگر
پچے نیں حالے	لے دے گئیاں	
کوڑھ جنگلے	گوڑ خدائیاں	اگل وانڈھا
ساڑے گالے	کرو صفائیاں	
ہونجھ دیو	کھریاں کھریاں	ادھی راتیں
لمے چوڑے	کرکاں بھریاں	دل جیہا دھرے کے
گند کھلارے	آکھ سُنائیاں	گجھی جیہی
گوڑ پسارے	کرو صفائیاں	کوئی گنڈی کھرے کے
لارے کارے	گندے دیکھے کے	کون؟
بوواں مارے	آل دوالے	فرشتے
بوئے ترے	کیہ آکھن گے	لے لئو ساتھوں
بھارے بھارے	آون والے	اج ودھائیاں
خوف دوارے	سج سنبھالے	نویاں نسلاں
ناگاں والے	سوچ دے بوہے	آئیاں ای آئیاں
برج منارے	وڈے تالے	جڑھے کویلے
ہونجھ دیو	آل دوالے	سُو دُبائیاں
پچے اُجاڑے	گھالے مالے	کوڑے واڑے
دھرماں دے	پٹھے چالے	اتاں چائیاں
بے انت پواڑے	اُچے اُچے	کرو صفائیاں
چڑھ چڑھ پیندے	کھکھر مالے	بے پریتی

دُن بڈاوے	نت دیہاڑے
کلے کھاندے	ڈنڈے سوٹے
ٹھٹھ وکھاوے	منتر جھاڑے
پٹھے سدھے	کڑکے دڑکے
پٹو پاوے	کد کداڑے
کرلی والے	بوہلی واڑے
دھرت کلاوے	ہونجھ دیو
ہونجھ دیو	بندے کھانے
دھرتی دے	دوزخ جانے
ایس مستک توں	راج دھگانے
ہد گھسی کالکھ	واجے گاجے
پونجھ دیو	تختے تاجے
گندے ویکھ کے	تانے بانے
آل دوالے	کوڑ وچھانے
کیہ آکھن گے	لٹ دے راکھے
آون والے	بھوت ٹکانے
ہونجھ دیو	چھاوانے تھانے
ایہہ گندے جالے	ہونجھ دیو
ہونجھ دیو	وڈے پاوے
-----	حکماں والے

سانجھ رلک چھیڑے اچرج راگ
کون ونڈیوے بھاگ

توکن بھونہ دھڑک تھڑکان
نہ خوف لُچن دھودھگان
نہ جھا کا جھولا تھ گوان
نہ سہنسا نہ وِس وِسراں
کون ونڈیوے بھاگ
سانجھ رلک چھیڑے اچرج راگ

وال برابر وتھ نہ ویر
نہ جنگ بازی نہ زہر قہر
میل نگا ہیں نہ نظریں گہر
جھٹ جھٹا وے شہر و شہر
کون ونڈیوے بھاگ
سانجھ رلک چھیڑے اچرج راگ

نسرے پلو پل سانجھ رضا
ز ویری بے رنگ ادھرا
حاضر جیہڑی اوسر واہ
سُرت ملا پڑی گا وندا دھا
کون ونڈیوے بھاگ
سانجھ رلک چھیڑے اچرج راگ

پتر کارا

کھہہ کھہہ ڈس کھڑیا اے

مٹی پانی وا چانن دا کارا

سیک ودھیرا

ساہ ساہ خشبوئی

جنگل پورے دھاوا

پھرے قلندر شاہ کال چو فیڑے

گلی گلی وچ پھیرے

چھوہ اوہ بے اتی نوں وت

ہو حیران

ہن لچ لچ سنڑے

سنگدی مسکدی مسکینی سہیڑ

ادم جھک جھکووے

الوپ سانجھ وچ مونہہ لکووے

سنجھ سداونی تاگھ ہن جاگی

جھوں بھوں

ترے لاڈ بھوئیں نال کردا

لہدا پیریں آوے

کھہہ کھہہ کھہہ ہو جاوے

لولین سدھرائے

بے رنگی بے اتی وچ لاہ لے پیاریے

مینوں سما لے

ساہ دھرن دے اک

چچین چروکا پاواں

سچ وچ سچ سماواں

تے وت دھاواں پھیر

نواں رنگ لاواں

راشد جاوید احمد

باوا ڈھول وجاوے گا

رُت کنکاں دی آئے گی

باوے ہتھ کیہ آوے گا؟

لوڑاں، تھوڑاں، پیڑاں

باوی کیکن چھٹے گی

سورج ڈبیا ہو یا ہنیرا

پنچھی تڑپے گھر

باوی وی اک چھب وکھا کے

گئی پکھیر وواں نال

الھڑ بلھڑ باوے دا

باوے اندر بھانجھڑ مچے

اگ بال کے

دھوئیں دے پیج رووے

بے وسی دے منکے گل وچ

چار چوفیرے نچے

تھک جائے تے

چپ چپیتا تکدا جاوے

بلدے بلدے جگنو جیہیاں

دو اکھاں دے سُفنے

الھڑ بلھڑ باوے دا

الھڑ بلھڑ باوے دا

باوا کنک لیاوے دا

الھڑ بلھڑ باوے دا

باوا رُکھ دے تھلے بیٹھا

نہ کوئی حرکت نہ کوئی واج

چپ چپیتا تکدا جاوے

گئے دناں دے سُفنے

بلدے بلدے جگنو جیہیاں

دو اکھاں دے سُفنے

الھڑ بلھڑ باوی دا

ڈاچی والی ٹور ٹریندی

رُکھ دے تھلے آن کھلوتی

موتینے رنگی صورت اُس دی

لال نیں اوس دے بل

ست خوشبوواں، ستے رنگ

باوے اندر ٹھاٹھاں مارے

سدھراں دا شوہ دریا

1- وانگے دی کنڈیالی واڑ دے ناں

جد پہاڑاں اتے برف مک جاؤ
تے دریاواں دا پانی سک جاؤ

جد پنچھی رُکھاں توں اڈ جان گے
پنڈ تے شہر، سبھ رُل جان گے

جد مورچے تے بیٹھے سپاہی،
تیرے کنڈیاں نوں، اپنے افسراں نوں
بُھل کے، وطنوں ول تگن گے

تاں اوس ویلے دس،
اوکو جھینے، بھیرے،
عُصے دے مڑے

دس فیر کیویں،
تُوں سانوں گھو ریاں وٹیں گی؟

0.99999999.....#1 -2

میں اعشاریہ نظام دی کندھ وچ
اوہ آسیم تریڑ ہاں، (آسیم: بے حدی)
جیہدے نال لڑدے لڑدے،
جمع، گھٹاء، ضرب، تقسیم
ہمب گئے نیں

لکھاں ہمبلیاں دے بعد وی
مینوں پور نہیں سکے
میں بھانویں کئی وی بریک ہوواں،
تے تئیں مینوں کرنا وی کج کے رکھو،
میں تقریباً دی بکل اوہلے،
لکائی نہیں جاسکدی

میں اوہ سیونک ہاں
جیہڑی دسدی نہیں،
پر ہولی ہولی،

تھاڑے پکے نظاماں،
تے کچے حساباں نوں،
گال دیندی ہے

پنچام
www.puncham.com

اسی لوک

اج توں چالیہہ پنجاہ ورھے

چکھانہہ پر تینے

تے کناں بچ وازاں پندیاں سن

اوائے فقیہ، حنیف، طیف

حمیدے

نی پھاتو

ماں پیو نے پیدیش رجسٹرو بچ

چنگے بھلے ناں چڑھائے سن

رفیق، حنیف، لطیف

عبدالحمید تے

فاطمہ

ساری عمر ناں وگاڑ کے لئے گئے

چودھریاں دے مُنڈے گڑیاں

دے ناں

کسے نہیں وگاڑے

سگوں رفیق نون محمد رفیق کہیا گیتے.....

ایس توں بعد
زمانے نے سانوں ایس طرحاں پٹھیاں کیتا
جے اسی اودوں دے سر پر نے کھلوتے آں
ایس لئی
ہُن ناواں دا ذکر کیہ

پنچام
www.puncham.com

1- مُڑ یاد صبیحہ آندی اے

جدوں حیاتی موتوں بدتر گل دا پچاہ بن جاندی اے
 مُڑ یاد صبیحہ آندی اے
 پھگن ماہیں رو روزگس جدوں اڈیکاں لاندی اے
 چیز دے وچ ساوی پپلی سُرخ شراب لُھاندی اے
 کنک و ساکھ ج لہر لہر کے رزق دی آس دواندی اے
 جیٹھ جدوں وی اگ دی بدلی شہر دا شہر جلاندی اے
 ہاڑ دے ہڑھ ج جدوں جُدائی وصل نوں ندی لُھاندی اے
 مُڑ یاد صبیحہ آندی اے
 سوہے ساون ج جد کالی کوئل پٹ گرا لاندی اے
 بھادوں دی بھا جان پیاری تانبے ہار تپاندی اے
 اُسو وچ نیناں دی نیلی ریت دی دیگ چڑھاندی اے
 کتیں جنڈی گوشت کت کت خاب دا چرخہ ڈاھندی اے
 مگھر پنڈا بچھ بچھ مگھدا کونج جدوں چچلاندی اے
 باجھ بجن دے پوہ دی سردی ناڑیں خُون جماندی اے
 مانگھ کپاہ سہاگ بجن دی ننگا ناچ نچاندی اے
 مُڑ یاد صبیحہ آندی اے

2- ذرا ویکھ

ذرا ویکھ برسدے ساون ئوں
ذرا ویکھ تُوں کوئل گاندی ئوں
ذرا ویکھ لچکدے کنولاں ئوں
ہس ہس نرگس شرمندی ئوں
ذرا ویکھ پھڑکدے پروانے
ذرا ویکھ شمع تھرانندی ئوں
ذرا ویکھ پہاڑاں ہریاں ئوں
ذرا ویکھ ندی ول کھاندی ئوں
ذرا ویکھ پیسے روندے ئوں
ذرا سونج تھلیں گرانندی ئوں
ذرا ویکھ گلاباں سُرخاں ئوں
ذرا ٹاہلی جان لٹاندی ئوں
ذرا ویکھ لٹکدے دیوانے
ذرا سولی جھولے کھاندی ئوں
نہ ویکھ محبت ساڈی ئوں
نہ چڑی لٹھی جانندی ئوں
نہ ویکھ بکھر دے محلاں ئوں

نہ ہاری فوج دی چاندی ئوں
نہ ویکھ شہیداں دے لاشے
نہ دھرتی ماں گرانندی ئوں
تیرے حُسن حکم دی خیر ہووے
اساں جام چڑھا کے لڑنا اے
تیرے تختیاں تے ترے حرماں تے
اساں اول آخر چڑھنا اے

ط.ک

میں نویں نکور اُس ویڑھے لٹھی
جتھے جُتیاں ای جُتیاں سن
جیہڑیاں نویاں نکور وی رہیاں ہون گیاں
میرے وانگوں

1- آپے جُتی ہوئی!

جُتی بن گئی
میں جُتیاں کھاندی کھاندی

رہ گئیاں سن، ہو گئیاں سن
نُٹیاں بھجیاں تے بد رنگیاں
مینوں وکھ کے پہلے ہسدیاں
تے مُڑ روندیاں جانڈیاں سن

ہُن میں ٹُٹی بھجی
تے بدرنگی

پہلاں سوچیا
اوہناں نال اوہناں وانگر
ہسنا رونا چاہیدا اے
فیر میں سوچیا
میں کیوں روواں

دُھپاں کھدی
مینہہ وچ کچڑ پینڈے کردی
جدوں وی ٹُھدی
آپے ای بہہ تروپے لاندی
تے ٹُڑ پینڈی

کیوں میں ایہناں وانگوں ہوواں
میری کاٹھی ڈاڈھی کاٹھی
میں نہیں مُٹنا ایہناں وانگر

کدیں کدیں یاد آ جاندا اے
کیہ ویلاسی
میرا وی لشکارا سی

اینا، جھلیا نہیں سی جاندا

یا چُچ ٹُٹ جائے گی
چُچ نہ کھولیں

میں نہیں سمجھیا
اوہناں دیاں کاٹھیاں وی کدیں
میرے وانگوں ای ڈاڈھیاں سن

ایسے ڈروچ میں
چُچ کدیں کھولی نہیں
جُتیاں وی کھا دیاں نیں
فیروی میں بولی نہیں

فیرا وہ پئیاں اینیاں پئیاں
ہوئیاں ساریاں
تروپے لکیاں
ٹُٹیاں بھجیاں اکو جیبیاں
جان گئیاں سبھ

پرہن سوچیا اے
چُچ میں کھولاں گی
جی چُپ رہی آں میں
اونا ہن بولاں گی
بھاویں ایس وچ
میری چبھ کئی جاوے
بھاویں ایس وچ
میری چُچ ٹُٹ جاوے

کیہ ہوندا اے جتی ہونا
پیریں پینا پیریں رہنا

2- چُچ نہ کھولیں!

چُچ نہ کھولیں
چُچ جے کھولیں گی
تے چبھ کئی جائے گی
چبھ کئی جائے گی

اک بہوں اچھی بچھ دس
امرنا پریم

کتھا رشک پھاہی دی (سکھر کہانی کار کرپال کزاک نال اک ترکال)

ام: کزاک! اج دی پنجابی کہانی دا ذکر تیرے ناں پنا ادھورا ہے۔ دوست!

زندگی دی کیمڑی اگ سی، جو تیرے اکھراں وچ بل پئی؟

کز: دیدی جی! سولھاں ورھیاں دا ساں، جدوں میں اپنی چھاتی وچوں اٹھدی

اگ دی پہلی لب ویکھی سی..... جیہدے مونہہ نے ایہہ چنگ لائی، چاہوندا

ساں..... کوئی انگیار اوہدی جھولی وی پے جائے، ایس لئی چار ورھے اوہدے

ڈیرے وچ رہ کے، بھٹھیاں دی اگ بالدار رہیا.....

ام: ڈیرے وچ؟

کز: اوہ شکی گراں دی گڑی سی۔ اوہ گڈیاں والے وی اکھواندے ہن۔ جیہڑے

پنڈ ڈیرا لاندے ہن..... لوکاں دیاں چھاننیاں، گھر چنے، تکے، تسے

بناندے..... بالٹیاں نوں تھلے لاندے ہن۔ اوہ ڈیرے دی اک شکی

گرنی سی..... تے پھالے ورگی.....

ام: تے شکی گرنی دے عشق وچ ساڈا کزاک وی شکی گر ہو گیا؟

کز: تن دن بھکھا بھانا..... ڈیرے توں پلانگھاں دی وٹھ اُتے بہہ رہیا، تاں

ڈیرے دے موڈھی نے بُلا کے پچھیا کہ سچ دس! تیرے من وچ کیہ ہے؟
 پلے سچ توں سو کجھ وی نہیں سی، ایس لئی میں سارا سچ اوہدے پیراں وچ
 رکھ دتا۔ بھلا بندہ سی، کہن لگا..... جے ہمت ہے ای تاں ڈیرے والیاں دا
 ہو جا! بھٹھ جھوکدا رہو! جے تیرا عشق کھرا ہو یا، اگ وچوں سونے وانگ تپ
 کے نکلیا تاں اوہ گڑی تینوں ویاہ دیاں گے.....

ام: کیہ ناں سی موڈھی دا؟

کز: رنیا۔ کہن لگا..... تیری گل دی میں وی مُٹھ رکھاں گا، تے توں وی مُٹھ
 رکھیں!

ام: یعنی من دی گل نہ گڑی نوں دسیں، نہ کسے ہور نوں۔ تے اوس تے پھالے
 ورگی دا کیہ ناں سی؟

کز: اچھری۔ ایہہ وی مینوں پچھوں پتہ لگا۔ اوہ کوئی سٹھاں گڈیاں دا ڈیرہ سی،
 تے اوہدی نشانی میں موڈھی نوں ایہہ دسی کہ اوہ جیہڑی واڑٹھی ہوئی گڈی
 والی ہے..... اوہدی گڈی دا اک پاساٹھا ہو یا سی، اوہ لوک گڈی دے پاسے
 نوں واڑ کہندے ہن.....

ام: تے ریئے نے ڈیرے دا کم کیہ سوچیا؟

کز: سارا دن دھونئی نال بھٹھی دی اگ بلدی رکھنا۔ ایہہ دھونئی بکرے دی کھل
 توں بنائی ہوئی مشک جیہی ہوندی ہے.....

ام: سو دوہرا سیک جھلیا..... عشق دا وی، بھٹھی دا وی.....

کز: ڈیرے والیاں نوں خوش کرنا چاہندا ساں..... دھونئی اک ہتھ نال پھوکئی
 ہوندی ہے، ایس لئی دوجا ہتھ و بہلا رہندا سی۔ سوچیا..... میں تاں دو ہتھاں

نال دو دھونکنیاں پھوک سکدا ہاں، ایس لئی نالو نال لگیاں دو بھٹھیاں دی
اگ، دو ہتھاں نال دو دھونکنیاں پھوک کے بالن دا ذمہ لے لیا.....

ام: ایہہ کیہڑے علاقے دی گل ہے؟

کز: بٹھنڈے دے ریتلے ٹیپاں دی.....

ام: پر جیہڑی ماں دا..... سولھاں ورھیاں دا پورن پتر شکلی گراں دے ڈیرے جا
بیٹھا ہووے گا، اوس ماں..... اچھراں نال کیہ بیتی ہووے گی؟

کز: دیدی جی! اوہ بڑی لمبی کہانی ہے..... میری ماں اچے وی جیوندی ہے.....
کدے کدے ساری رات بہہ کے جھولی دی اگ پھولدی ہے کہ اوہنے
میںوں کیہڑے وختاں نال رب توں منگیا سی۔ میری ماں نوں اٹھراہ سی.....

ام: جیہدے وچ کہندے ہن کہ بچہ اٹھ دناں دا ہو کے مر جاندا ہے؟

کز: ہاں جی اوہو اٹھراہ۔ بال جدوں گربھ وچ پیندا ہے..... تاں ماں دی چھاتی
وچ دُدھ دیاں گلٹیاں وچ کوئی پھوڑا ہو جاندا ہے، جیہدا زہر دُدھ وچ رل
جاندا ہے تے جمدا بال جدوں دُدھ نوں مونہہ لاندہ ہے..... اوہ مر جاندا ہے۔
اوہدی ماں اوہنوں اپنا دُدھ نہ وی پیائے، اوہ تاں وی چھاتی دی ہاوڑ نال مر
جاندا ہے۔ ایس طرحاں چھ بال مر گئے سن۔ میں ستواں جدوں ماں دی ککھ
وچ پیا تاں اوہ پیر چپ شاہ دے اگے جا کے روئی کہ دُنیا دے ستاں رنکاں
وچوں اک رنگ تاں اوہدی جھولی پے جائے! پیر چپ شاہ دی بڑی مانتا
سی..... ساڈے پنڈاں وچ۔ اسیں چچھوں شیخوپور ضلعے دے، منڈی چوہڑ کانا
دے بندھو کے پنڈ دے ہاں۔ اوہ سارا علاقہ سیم دا علاقہ سی۔ اوہ تھے کوئی وی
کھوہ مٹھے پانی دا نہیں سی نکلدا۔ اوہ پیر سولھاں ورھیاں توں رب نال لولا
تماہی پنچم لہور

کے بیٹھا ہویا سی۔ کسے نے اوہنوں کدی بولدیاں نہیں سی سُنیا۔ ایسے لئی اودہا ناں چُپ شاہ پیا ہویا سی۔ اک واری کھوہ کڈھن لکیاں..... لوکاں نے اودے ہتھوں کھوہ دا چکر رکھوایا کہ پانی خورے مٹھا نکلے گا۔ جدوں پانی نکلیا..... تاں اوہ کھارا سی..... لوک پیر کول گئے تاں اوس دن پیر مُونہوں بولیا کہ پانی کھارا نہیں۔ فیر لوکاں نے کرامات دیکھی کہ اوہ پانی کھارے توں مٹھا ہو گیا..... ایس طرحاں پیر چُپ شاہ دی مانتا سُن کے میری ماں اودے کول گئی سی۔ پیر نے چولے دی لیر پاڑ کے میری ماں نوں پھڑا دتی کہ جمدے بال نوں ایہدے وچ دھھیٹ دیتیں۔ نال ہی آکھیا کہ بچے دے بھار جتا لُون تول کے..... لوکاں دے مونہہ لوا دیتیں!

ام: گھنوگھٹ چھ پونڈ تاں بھار ہووے گا ہی..... سورب نے دُنیا دے ناں تے چھ پونڈ کزاک دا لون کھادا ہویا ہے..... شاید ایسے لئی اوہنوں نمک حلال ہونا پیا.....

کز: ماں باپ نے لُون پکوان بنوائے، تے پنڈ دے لوکاں نوں سدّ کے کھوائے۔ پیر چُپ شاہ دے مُونہہ وی کجھ لوانا سی، سو پیر نوں بُلایا تاں اوہنے شرط بخشھی، کہ جینے جینے وی لُون مُونہہ لایا ہے، اوہ میرے متھے اُتے تھک دا ڈکا لا کے جائے.....

ام: سورب وی نمک حلال ہون لکیاں شرطاں بندھا ہے.....

کز: ایہناں کراماتاں دا کجھ پار نہیں پیندی۔ پر میں بچ گیا۔ میریاں گلھاں اُتے پتہ نہیں کدیاں تھکاں دے نکلے لگے سن..... میرا باپ دل دا چنگا بندہ سی، پر مُونہہ دا بڑا کھہورا۔ اوہ سرکاری مستری سی، جدوں لائل پور وچ سرکار ولوں

گر جا بن رہیا سی تاں اوہدی اک ڈاٹ اوہدی لت اُتے آ ڈِگی سی،
 جیہدے نال اوہدی اک لت پھس گئی ہوئی سی تے ایس لئی جدوں میں
 چھیاں ستاں ورھیاں دا ہویا تاں اوہنے مینوں راج گیری دے کم وچ پا دتا،
 کہ میں چھیتی نال کاما بن کے، اوہدی دوجی لت بن جاواں۔ پر اوس عمر وچ
 اوہ کم میرے لئی بڑا اوکھا سی..... پنڈا ڈھپ نال لُوہ جاندا سی، مُڑھکا چو چو
 کے اکھاں وچ مرچاں وانگ لڑدا سی..... اوہیو سنتاپ سی کہ میں جدوں
 چوداں لُو ورھیاں دا ہویا تاں گھروں بھیج گیا ساں..... ماں باپ دی جاچے
 میں کتے مرکھپ گیا ہویا ساں.....

ام: سو اوسے گھمکڑ زندگی وچ شکلی گراں دے ڈیرے پہنچ گئے.....؟

کنز: سدھا نہیں، پہلوں اک جیب کترے دے ہتھ چڑھ گیا ساں۔ گھروں بھیج
 کے کسے گڈی جا چڑھیا ساں، پنا ٹکٹوں، ایس لئی گڈی وچ سٹے نوں جدوں
 کسے نے دیکا مار کے جگایا کہ میں کون ہاں، تاں سچو سچ دس دتا کہ گھروں بھیج
 کے آیا ہاں..... پر جگان والا گڈی دا بابو نہیں سی، کوئی جیب کتر سی۔ اوہنے
 مینوں روٹی کھوا کے اپنی اُنگل لا لیا۔ تے ہولی ہولی دو اُنگلاں دے کرتب
 سکھان لگا.....

ام: یعنی دو اُنگلاں وچ بلیڈ لے کے لوکاں دے کھیسے کیویں کلنے ہن.....

کنز: ہاں جی، بلیڈ نوں ادھ وچوں توڑ کے، اک پاسیوں پتری دوہری کر لیندے
 ہن کہ اوہ اپنی اُنگل نوں نہ چیرے۔ اوہ لوک شکار نوں مکھی کہندے ہن۔
 بندے نے اپنے پیسے کتھے کتھے لُکائے ہوئے ہن..... پیراں دے بوٹاں
 وچ، پگ وچ جاں اندرلی گڑتی وچ..... ایس گل نوں اوہ کھنب کہندے

ہن۔ جیب کتیریاں وچوں اک جنا ایس گل وچ تاک ہوندا ہے کہ بندے دی نگرانی کرے۔ اوہ دسدا ہے کہ مکھی دے کئے کھنہ ہن..... اوس دگورڈ نے میری بانہہ ایس طرحاں پھڑی کہ چھڈانی اوکھی ہو گئی۔ پر اوہدا سکھایا جدوں میں کسے وڈیری عمر دی عورت دی گنڈھ کٹدا، مینوں لگدا جیویں میں اپنی ماں دی گنڈھ کٹ رہیا ہوواں..... پر ستاں مہینیاں چکھوں میرے چھٹن دا ویلا آ گیا۔

اوہ باغ وچ کسے سٹے پئے دا بوجھا کترن لگا تاں اوس بندے نے گھٹ کے بانہہ پھڑ لئی..... بس اوہدی بانہہ کسے ہور دے ہتھ آئی، تاں میں اوہدے ہتھوں اپنی بانہہ پھڑا کے بھج گیا..... اوتھوں ہی بھجدا بھجدا میں بھنڈے ریتلے ٹیپاں وچ پہنچ گیا ساں.....

ام: تے شکلی گراں دے ڈیرے وچ چار ورھے اک جھوکی..... فیرا چھری ملی؟
 کز: اوہدے جادو دا کیلیا..... میں سارے ڈیرے دا چاکر ہو گیا ساں ساریاں دیاں بُتیاں ساردا ساں۔ فیر کُنڈیاں تسلیاں اُتے میں جیسے پھل پان لگ پیا کہ ڈیرے والیاں مینوں اپنا گھنیا وی بنا لیا..... شکلی گراں دیاں کڑیاں جھگیاں نوں سیٹھے، جھالراں، کوڈیاں تاں لاندیاں ہن، لتاں دیاں پنیاں توں لے کے، پٹاں تک تے چھاتیاں اُتے سپ، مور مرگ تے پریاں وی گھنواندیاں ہن.....

ام: کزاک! ہُن تاں بھلا مشین نال ایہہ گھنائی ہوندی ہے، اودوں کیویں ہوندی سی؟

کز: جو وی ناں لکھنا ہووے، جاں پری مور بنانا ہووے، اوہ پنسل نال اُلک

کے، اُتے کھنڈھوئی دے پُٹھے سدھے ڈگ لا دیتی دے سن۔ پہلوں
 کھنڈھوئی دے پُٹھے پاسے نال، فیر سدھے نوک والے پاسے نال۔ اوہناں
 سوئیاں نال ماس وچ نیکے نیکے چھیک ہو جاندے ہن۔ فیر لہو پونجھ کے،
 چھیکاں وچ رنگ بھر دیتی داسی.....

ام: اوہ پکا رنگ کیوں بندا سی؟

کز: جیہڑی عورت دے گھر تھوڑے جیہے دناں دا بچہ ہووے، اوہدا دُدھ لے کے،
 اوہدے وچ نیل گھول دیو، تاں اجیہا پکا رنگ بندا ہے کہ ٹھوڈی دے تے
 گھٹاں تے تتو لے ساری عمر لشکدے رہندے ہن.....

ام: فیر اچھری آئی سی..... مرگ تے ممولے کھنواں لئی؟

کز: اوہنے میرے کولوں باہواں اُتے باراں سنگے تے چنگیاں بھر دے ہرن
 گھنوائے، پٹیاں اُتے کنے ہی سپولینے تے چھاتی اُتے کھنہاں والیاں
 پریاں.....

ام: گھنینے دے ساہمنے اوہ گڑیاں سنگ نہیں کردیاں؟

کز: گھنیا خدا دا رُوپ ہوندا ہے، اوہدے ساہمنے کوئی گڑی سنگ نہیں کردی۔ پر
 دیدی جی! میری اکو حسرت سی کہ کدے اچھری دے نالے دے نینگھ وچ
 میں اپنا ناں گھن دیاں..... پر چونہ ورھیاں وچ وی کدے اوہ گھڑی نہ
 آئی.....

ام: کیہ مطلب؟

کز: شکلی گر عورتاں کول اپنے پنڈے دا اک تھاں اجیہا ہوندا ہے، جیہوں ساری
 عمر اوہناں دی اپنی اکھ توں بنا کوئی نہیں ویکھ سکدا۔ اوہ لک اُتے جس تھاں

اپنی گھگری دا نالا بنھدیاں ہن، اوس تھاں نوں نینگھ کھندے ہن۔ اوس
تھاویں اوہ اوس مرد دا ناں کھنواندیاں ہن، جیہنوں اوہ ساری رُوح نال محبت
کردیاں ہن.....

ام: پر جے اوہ ناں، اوہناں دے خاوند دا نہ ہووے، تاں خاوند اوس ناں نوں جر
لیندا ہے؟

کز: میں دس رہیا ساں کہ نینگھ والا تھاں کوئی نہیں ویکھ سکدا۔ خاوند وی نہیں۔
اوہ لک توں کدے گھگری نہیں لاہندیاں۔ ویاہ ویلے اوہناں نوں وٹنا وی
ملیندا ہے، پر اوس ویلے وی لک گھگری ہوندی ہے۔ نہاؤن ویلے وی، تے
مرد نال سون ویلے وی۔ گھگری بدلن ویلے وی اوہ ہر والے پاسیوں نویں
گھگری پاکے، پیٹھوں دی پرانی گھگری لاہندیاں ہن.....

ام: سو عورت دے پنڈے دا اک تھاں اجیہا ہوندا ہے..... جتھے نہ ذات تے
مذہب دا دخل ہوندا ہے، نہ قانون دا.....

کز: اوہ لوک دستوراں دے بڑے پکے ہوندے ہن، پر اوہناں دے دستور
وکھری طرحاں دے ہن۔ مثلاً..... کوئی مرد، عورت دی چھاتی نوں کدے ہتھ
نہیں لاندہ۔ عورت دی چھاتی بچے دی امانت سمجھی جاندی ہے۔ کوئی مرد ایس
امانت وچ خیانت نہیں کردا۔ اوہناں لوکاں وچ وینی پھڑن دی اک رسم
ہوندی ہے جیہدے لئی ہر کواری کڑی اپنی بانہہ سچی رکھدی ہے۔ اوہناں
ڈیریاں وچ ویاہی تے کواری دی پچھان ہی ایہو ہوندی ہے کہ ویاہی کڑی
ادھیاں باہواں دی کڑتی پاندی ہے کواری ساریاں باہواں دی۔ اوہ کواری
بانہہ نوں کج لھھیٹ کے کسے دی امانت رکھدی ہے۔ اوہدے ویاہ والے

دِن، مرد لولوں وینی پھڑن دی رسم ہوندی ہے، جیویں پنجاب وچ گانا کھولن
دی ہوندی ہے۔ مرد ساریاں دے ساہمنے..... گڑی دی وینی پھڑدا ہے۔ جتی
گھٹ کے پھڑے گا، اونا ہی سیندھ پکا سمجھیا جائے گا.....

ام: گڑی دی نازک کلائی اُتے مرد دے ہتھ دیاں اُنگلاں چمگھاں نہیں پا
دیندیاں؟

کز: اوہدیاں اُنگلاں ماس وچ ایس طرحاں گھب جاندیاں ہن کہ کئی کئی دِن
اوہدی بانہہ اُتے پئے ہوئے نیل دسدے ہن.....

ام: سو اوہ نیل مرد دی وفا دے چتھ ہوندے ہن.....

کز: وفا داتے بے وفائی دا وی اوہناں دا اپنا دستور ہے۔ ڈیرے دے مرد سارا
دِن بھٹھی تے کم کردے ہن، عورتاں گھر گھر جا کے چھانیاں تکلے وچدیاں
ہن، نواں کم لیاؤندیاں ہن..... اوہناں نوں ہاسا کھیڈتے اکھ مٹکا معاف
ہوندا ہے، کئی گھراں کھیتاں والے توڑی دی پنڈ، جاں شنالے دی بھری اُنج
ہی اوہناں دے ہاسے توں وار دیندے ہن۔ کئی وار جٹ اوہناں نوں
کھیتاں وچ پھڑلیندے ہن، پر ڈیرے دے مرد، عورت اُتے کوئی دوش نہیں
لانڈے۔ سَورج چڑھن توں لے کے، سَورج ڈُبن تک دا ویلا اوہ ڈھڈ دا
ویلا سمجھدے ہن.....

ام: یعنی روٹی کمان ویلے..... پنڈا وی چھج چھاننی ورگی وست ہوندا ہے.....

کز: پر سَورج ڈُبن توں لے کے، مُر نواں سَورج چڑھن تک دا ویلا اوہ رُوح دا
ویلا سمجھدے ہن۔ اوس ویلے ہر عورت اپنے مرد کول ہونی چاہیدی ہے۔ اوہ
ویلا پرانے مرد دا ویلا نہیں ہوندا۔ ایس لئی سَورج ڈُبن ویلے تک جے کوئی

عورت ڈیرے نہ مڑے، تاں اوہنوں ڈیرے وچوں کڈھ دتا جاندا ہے.....

ام: سو وقت دی ونڈ وی بدن دی ونڈ وانگ ہوندى ہے.....

کز: وقت دی ونڈ سارا ڈیرہ جاندا ہے، پر پنڈ دا بھیت کھینے توں پنا کوئی نہیں
جاندا۔ میں کنیاں دے ینگھ وچ اوہناں دے چاہے مرداں دے ناں لکھے،
پنڈ دے جٹاں دے وی، پر اچھری کدے وی میرے توں ینگھ وچ کجھ
گھدوان لئی نہ آئی..... تے فیر اک حادثہ واپر گیا۔ میں تے ڈیرے دی
اک ہور گڑی، بانگر دے بٹیاں وچ جنڈ دیاں ٹانہیاں لین گئے ساں،
ڈیرے دے بالن واسطے، کہ جنڈ دی ٹہنی نال اوہ رے دی ریشک پھاہی پا
کے کھلو رہی.....

ام: ایہہ ریشک پھاہی کیہ ہوندى ہے؟

کز: رے دی کھسکویں گنڈھ۔ اوہ گنڈھ پا کے جنڈ دا ٹانہن توڑنا سی کہ اوہ مینوں
آ کھن لگی..... جنیا! ایہہ دس کہ سُرَجی ڈیرے پرتے کہ مر جائے؟ اوہدا ناں
سُرَجی سی۔ میں آ کھیا..... سُرَجی ڈیرے پرتے۔ پر اوہ کھلو رہی، آ کھن لگی.....
فیر توں میری گردن وچوں ایہہ ریشک پھاہی لاه دے! مینوں اوہدی گل سمجھ
نہ آئی۔ اوہنے کہیا کہ جے توں میری گردن وچوں پھاہی نہیں لاهویں گا،
تاں میں جنڈ نال پائی ریشک پھاہی نال جھول کے مر جاواں گی۔ مینوں فیر
وی سمجھ نہ آئی۔ میں آ کھیا کہ پھاہی تاں جنڈ نال ہے، تیرے گل وچ نہیں۔
تاں اوہنے میریاں باہواں پھڑ کے اپنے گل وچ پالیاں، تے کہن لگی.....
میرے گل وچ چھبیاں ورھیاں توں پھاہی پئی ہوئی ہے، اج توں اوہ لاه
دے!

ام: سُرجی چھبیاں ورھیاں توں کسے ان چاہے مردنال ویاہی ہوئی سی؟
 کز: نہیں، اوہدی عمر چھبھی ورھے سی، تے اوہ بال ودھواسی۔ اوہناں لوکاں وچ
 ودھوا دا مُرہ کے ویاہ نہیں ہوندا۔ اوہ وچاری موئی مٹی دی مہک نوں چھبیاں
 ورھیاں توں چکی پھردی سی..... تے فیرمینوں گھٹ گھٹ، پیچ پیچ اوہدے
 صبر دا بنھ ٹٹ گیا..... اوہدے ہتھیں چاندی دے موٹے موٹے گوکھڑوسن،
 جیہناں اُتے گھوڑیاں دے وڈے وڈے مُونہ بنے ہوئے سن..... تے اوہ
 گوکھڑو میرے ماس وچ لہہ لہہ جاندے رہے..... اج وی میرا ہتھ چانچکے
 میری گچی ول، اِنچ چلا جاندا ہے جیویں اوہ بھارے بھارے گوکھڑو اچے وی
 میری گچی وچ کھبے ہون.....

ام: اچھری نوں، سُرجی والے ایس حادثے دی خبر ملی؟
 کز: میں گھبرا کے جدوں ٹیپاں وچوں دوڑیا، سُرجی اوتھے ٹیپاں وچ ہی کھلوتی
 رہی سی۔ اوہ سنجھ پئی جدوں ڈیرے نہ پرتی، تاں ڈیرے والے لہسن گئے۔
 اوس ویلے پتہ لگا کہ سُرجی جنڈنال پئی ریشک پھاہی نوں گل وچ پا کے، پھاہا
 لے کے مرگئی سی..... اوس ویلے مینوں جاپیا کہ اِک ریشک پھاہی ہمیشہ لئی
 میرے گل وچ پے گئی سی اوتھے اچھری توں بنا میرا کون سی، جیہنوں میں اوہ
 گل دسدا سو راتیں گڈیاں والیاں دی نظر چُراندا، میں اچھری کول گیا، تے
 ویکھیا کہ میں جیہدا کدے انگ نہیں سی چھوہیا، میری اوہ اچھری اپنا حمل
 گران لئی، پُرانے گڑ دا، گاجراں دے بیاں دا، تے میتھریاں دا کاڑھا پئی
 رہی سی..... اوہدا بڈھا پپو ہوگراں ماردا سُتا پیا سی، تے اوہ..... اوس ویلے
 غلاظت دا ایہو جیہا احساس آیا کہ میں ڈیرے وچوں دوڑ گیا..... جو کجھ

اوتھے اپنا لگدا سی، اوہ سبھ بیگانا ہو گیا..... جیہدے لئی میں چند سوتی ہوئی
 سی، اوہیو اچھری..... میری اچھری نہیں سی.....
 ام: شاید ایسے لئی اچھری کدے اپنے نینگھ اُتے کوئی ناں گھدوان لئی نہیں سی
 آئی۔ شاید اوتھے پہلوں ہی کسے داناں گھنیا ہو یا سی.....

کز: زندگی عجیب ہوندی ہے۔ اوتھے ٹیپیاں وچ مینوں سُر جی نے دسیا سی کہ
 اوتنے کئی وار سوچیا کہ اوہ اپنے نینگھ وچ میرا ناں گھنوا لوے، اوہ کئی وار
 مینوں کہن کہن کردی رہی.....

ام: ”پر“ دا بھیت کہنے پایا کزاک!

کز: بس اوہیو ریشک پھاہی ہے..... جو اج وی میری گچی دے دوالے کدی کدی
 بہت کسی جاندی ہے۔ مینوں جگوں جہانوں چنگی عورت ملی ہے، میرے
 بچیاں دی ماں، اوہداناں سُر جیت ہے، پر میں اوہنوں سُر جی بلاندا ہاں۔ اوں
 وچاری سُر جی نوں جدوں پورے مرد دی لوڑ سی، میں اودوں پورا مرد نہیں
 ساں، اوہدے اگے ہار گیا ساں..... ہُن ایس سُر جی دا میں اینا دھیان رکھدا
 ہاں کہ اوہنوں میرے وچوں پورا مرد ملے، تے میں اوہدے اگے کدی نہ
 ہاراں.....

باغ تیرا بے بیچہ تیرا

لان گھنے گھاہ نال کجیا ہو یا سی۔ جیویں ہرے رنگ دا قالین وچھیا ہووے۔
اودھی ہریاول اکھاں نوں بھلی لگ رہی سی۔

ایس لان دا میری حیاتی نال گُوٹھا سمبندھ اے۔ اوہنے سوچیا: کیاریاں وچ
رنگ برنگے پھل لٹک رہے سن۔ دُس کھڑ کے تارے بن گئے سن۔ گھاہ وچوں
عجب مہک اُٹھ رہی سی۔ اک پاسے کیاریاں دے کول چھ ست گُرسیاں ڈٹھیاں
سن۔ اک گُرسی اُتے اک گُروی تے اودھے سامنے دُوجی اُتے اک بندہ بیٹھا
سی۔ ایس توں اڈ دُور دُور تیکر کوئی جی نہیں سی دس رہیا۔ گُروی نے ہتھ وچ ہیر
وارث شاہ پھڑی ہوئی سی جیہوں کھول کے اوہ پڑھ رہی سی۔ اوہ سوچ رہی سی پئی
وڈے بندے ساڈے ورگیاں نوں کول بہا کے سانوں وی وڈا بنا دیندے نیں۔
بندہ بولیا: تسیں کجھ کہہ رہے سو۔

میں کہہ رہی ساں زنانی ایس دھرتی دا اک مہان جی اے۔ ہر شے نوں
سانجھ لین پاروں، رستے صاف کرن پاروں، مدعیاں دا حل کڈھن پاروں۔ اوہ
اپنے گناں نوں ورتدی اے تے اپنے آپ نوں سودھدی اے۔ اوہ اپنا کھٹیا
کھاندی اے۔ کھٹن چھڑا مال دا ای نہیں ہوندا۔ حیاتی وچ ہور وی ہتھیرا کھٹن
کھٹیدا اے۔

ہیر زنانی دی علامت بندی اے۔ میری سوچے دھرتی اُتے دو مول روپ

نیں۔ اک زنانہ تے دُوجا مرداواں۔ ہیرتے رانجھا ایہناں رُوپاں دے دو انگ
 نیں تے ایہنوں وچوں زنانہ انگ بھٹا اگھڑواں تے بھرواں اے۔ زنانی
 سرجہاری اے۔ جمن سکت ای اوہا گن اے۔ اک توں بھتے ہو جان ای حیاتی
 اے۔ زنانی حیاتی دا بھرپور رُوپ اے۔

بندہ بولیا: جی۔ زنانی ای دھرتی اُتے جیوں دا مکمل رُوپ اے۔ اوہدیاں
 سرجہار صفتاں حیاتی نوں اگے ودھاندیاں نیں۔

گڑی سوچن لگی، زنانی اپنے اندر اک اکائی اے۔ دان کرن والی، اپنی ہستی
 نوں مٹا کے دُوجی ہستی نوں تھان دین والی۔

لان وی اپنی صفتاں دے حوالے نال زنانہ اے۔ ایہہ لان وی میری ذات
 دا ودھا بن گیا اے۔ جیویں میری ذات کھلر کے مٹی اُتے اُگی ہووے۔ ایس
 گھاہ دی خوشبو میرے اندر تیکر وسی ہوئی اے۔ ایہہ جد میرے پیراں نوں
 چھو ہندی اے تے ایہہ چھو مینوں کسے دے پیار ورگی لگدی اے۔ تاہیوں ای
 مینوں باغ بڑے چنگے لگدے نیں۔ لگدا اے ایہہ میرے وجود نال جڑ گئے نیں۔
 کیوں جے ایہناں راہیں میں اپنے معشوق نال جڑونی آں۔ ایہہ لان مینوں ایس
 کر کے پیارا اے پئی ایس راہیں میرے اندر اک راہ اک بچھے ول گھلدا اے
 تے اوہ تیرا باغ تیرا بچھے بن جاندا اے۔

اونہوں ایہہ لان بہشت دا نمونہ لگا۔ جاں کوئی آدر جوگ تھان، جیویں کوئی
 مسیت، جادو نگری ورگی، چھپے خزانے ورگی، رمز بھری۔ اونہوں ہر پاسے حرف
 کھردے جا پدے سن۔ جیویں دھرتی دا دل اوتھے ای دھڑکدا ہووے۔ اوہدی مٹی
 دی خوشبو اوہدے اندر واس کیتا ہو یا سی۔ گڑی نے سوچیا۔

ایہہ نر پردھان وسیب اے۔ زنانی نوں اتھے ورتیا جاندا اے۔ پر تیرے کول بہہ کے مینوں کدے نہیں لگا پئی تُوں تے میں کوئی دکھ آں۔ تُوں جناتے میں زنانی۔ مینوں لگدا اے تُوں وی اک جی ایں تے میں وی۔ دو جیاں وچ دراڑ کبھی۔ اسیں اک مک آں۔ خورے تُوں کتھے مکنا ایں تے میں کتھوں شروع ہونی آں۔ زنانیاں آکھدیاں نیں سارے مرد اکو جیسے ہوندے نیں۔

اصل وچ اوہ نر پردھانگی دی گل کر رہیاں ہوندیاں نیں۔ کیوں جے نر پردھانگی اوہناں اندر واس کیتا ہوندا اے تے جنے نوں ایہہ روپ دین وچ اوہ آپ وی ذمہ دار نیں۔

گڑوی سوچ رہی سی، ساہمنے بیٹھے بندے نال اوہ ساری عمر لئی دوستی کر سگدی اے۔ اوہنوں اوہ زنانی چیتے آگئی جیہڑی اک وار لندن دے ہائیڈ پارک وچ اوہنوں ملی سی۔ اوہ ہند کو بولدی سی تے لندن اپنی دھی نوں ملن آئی سی۔ اوہ چٹی آن پڑھ سی پر ایڈے چنگے سبھا والی سی پئی اوہ چھیتی سہیلیاں بن گئیاں۔ ایہہ گل سوچدیاں اوہنے اپنے ساہمنے بیٹھے بندے ول نظر پائی تے اوہ پل اوہدی ساری حیاتی اُتے کھلر کے امر ہو گیا۔

جی کردا اے ساری عمر تیرے پاس رہواں۔ اوہ بلبل وانگوں چہکی۔

ساہمنے بیٹھے بندے نوں اوہ اک کتاب ہار پڑھ کے ہولی ہولی اپنے اندر جذب کر رہی سی۔ اپنے آپ نوں سُر ت وند بنان لئی کجھ نواں سکھ رہی سی۔

عشق وچ بندے دے اندروں باہروں صفائی ہو جاندی اے تے ہر پاسے یار ای دسدا اے۔ بندے دی بندے نال جُوت ہو جائے تے اندر اک خوشی جمدی اے۔ اوہ جُون مگروں جُدا نہیں ہونا چاہندا۔

میں عشق کراں گی۔ میں عشق کری جاواں گی۔ عشق اک اُچاؤ جذبہ اے۔
 ایہہ اندروں باہروں بندے نوں بدل دیندا اے۔
 اوہنے سوچیا۔

ایہہ ہری ہری گھاہ تے اسیں سارے حیاتی دیاں شکلاں ہا۔ سبھ نے فنا ہو
 جانا اے۔ فنا تے سبھ نے ہونا اے پر کجھ کر کے، کجھ بن کے، حیاتی نوں کجھ
 نواں ورتا کے۔

لان وچ بیٹھی اوہ دُوروں اوہنوں اپنے ول آوندیاں وکھ رہی سی۔ اوہنوں
 لگا جیویں اوہ جیون رس اے جیہڑا اوہدے ول وگدا آ رہیا اے۔ حیاتی دا سوما۔
 اوہدا ورتارا اوہدے نال انج سی جیویں اوہ کوئی مہان ہستی ہووے جیہنوں اوہ
 ملن آ رہیا ہووے۔ اوہنے اوہدے دوالے اپنے پیار دی واڑ لائی ہوئی سی۔ جیہو
 جیہی باغ دے کولے یوٹیاں دوالے لاییدی اے۔

باغ وچ سارے عاشق پالو پال کھلوتے سن۔ اوہ وی اوہناں نال جا کھلوتی۔
 ’میں وی تہاڑے وچوں ہاں۔ میں چوکھے عشق کیتے نیں۔ میرا پہلا معشوق
 اک فقیر سی جہدے کول کھان لئی روٹی وی نہیں سی ہوندی تے اوہ اپنے کول اک
 کاٹھ دی روٹی رکھدا سی۔ دوجا عشق مٹھا مٹھا وکھالا کردا سی۔ تیجا گج وچ کے
 کردا۔ چوتھا تے آپ عشق دا سوما سی تے عشق وٹڈا پھردا سی۔ میں ایہناں
 چونہاں کولوں عشق دا سبق لیا،

جاں پھولاں تاں لال

میں ہر ویلے ایہناں دی سنگت وچ رہی آں۔ اوہ میرے نیڑے نیڑے ای
 رہندے نیں۔ اوہناں نوں وکھ کے میرے ول نوں ٹھنڈ پے جاندی اے۔ میرا

دل ول ہو جاندا اے۔ جد وی میرا دل گھابردا اے میں اوہناں دی پناہ وچ آ جانی آں۔ اوہناں دے باغ وچ اوہناں دے بچے وچ۔ ایہہ باغ بچے میری سوچ دا لازمی حصہ بن گئے نیں۔ کیوں بے ایہہ ساڈے اندر دی کھل تے کھلار نوں پیش کردے نیں۔ اسیں باغ بچے نوں اپنے اندر دے کھلار نال مچدے رہنے آں۔

باغاں وچ پھلدار رکھ اُگدے نیں۔ اوہناں اُتے پکھی آوندے نیں، امب، امرود، لوکاٹ، شہتوت اُتے، تے اپنا حصہ ٹک ٹک کھاندے نیں۔ اوہ ون سونیاں بولیاں بولدے نیں تے انج ساڈے نال اک سانجھ بنا لیدے نیں۔ ایہہ سارے پکھی ساڈی روز دیہاڑی دی جیون دا اک نہ ٹن والا رشتہ جوڑ کے سانوں دسدے نیں پئی ساڈی حیاتی اوہناں توں بنا بے سوادى اے۔

میرا عشق دینہوں دینہہ سوایا ہوندا گیا تے میرے ہر پاسے کھلر گیا۔ میں عشق دریا وچ تڑی، گھلدی، پگھردی رہی تے مُر اک گہنے وچ ڈھل گئی۔ میں آپے اوس گہنے نوں پا کے پھب کے بہہ گئی۔ میں سہاگن ہو گئی۔ میرے شوہ مینوں آپ سنجاپیا تے اپنے نیڑے بلایا۔ میں عشقے دے دریا نوں تَر کے پار لنگھ گئی۔ میرا عشق ہمیش لئی میرا سنگی بن گیا۔ میں ہر ویلے اوہدے نال گل کرنی آں۔

میں کپڑے کپڑے پاواں تے کپڑے گہنے پاواں۔ میں اوہنوں پچھنی آں۔ میریاں گلاں مینوں اپنی آواز وچ سنجیدیاں نیں۔ 'اوہ جیہناں اُتے لال گلاب کڈھے ہوئے نیں۔'

اودھی آواز ساری کائنات نوں گھیر لیا اے۔

میرے اندر عشق دیاں چڑیاں چوہکدیاں رہیاں نہیں۔ کسے اپنیاں اُنگلاں
میرے والاں وچ پھیریاں تے مُر مینوں چُم لیا۔ مینوں لگا کتے ایہہ میرا عشق ای
نہ ہووے جیہنے مینوں اپنا معشوق متھ لیا ہووے۔ نوشی بولی۔

میں گھر وچ بوٹے لے کے آئی آں تے سَک جاندے نیں۔

تُوں اوہناں دی رکھیا نہیں کردی ہوویں گی۔ میں کہیا۔

میں تے روز پانی دینی آں، دُھپے رکھنی آں۔ اوہنے دسیا۔

مُر تُوں اوہناں نال عشق نہیں کردی ہوویں گی۔ میں کہیا۔

بُوٹیاں نال عشق؟ اوہنے چُکھیا۔

ہاں بُوٹیاں نال عشق۔ بُوٹیاں نوں پالن لئی اوہناں نال عشق کرنا پیندا اے۔

اوہناں نوں اپنا بنانا پیندا اے۔ اوہناں نوں گھر دا جی بنا کے رکھنا ہوندا اے۔

نالے اک ہور گل، میں اوہناں نال گلاں وی کرنی آں۔ نکلیاں نکلیاں گلاں۔

ہور کیہ حال چُکھیداں گلاں۔

ہلا۔ اوہ بولی۔

بُوٹے اگوں جواب وی دیندے نیں۔ اوہناں دے پتر خوش ہو کے تاڑیاں

وی ماردے نیں جے اوہناں دا دھیان نہ رکھو، اوہناں نوں جیوندے جیاں وانگوں

نہ رکھو تے اوہ بیمار ہو کے سَک سُرُ جاندے نیں۔ جیوندیاں جیاں دا وی ایہو حال

اے۔ اوہناں نوں وی باغ بَغچے ہار عشق دا پانی لگدا رہوے تے اوہ پھلدے

پُھلدے رہن۔ نہیں تے اوہ سَک جاندے نیں۔ عشق ہر شے نوں جوڑ دیندا

اے۔ بندیاں نوں وی تے رُکھاں نوں وی۔

کھلے تہاں دے باغ قلوب اندر جہاں کیتا ہے عشق قبول میاں

عشق بندیاں اندر باغ بےچے اُگا دیندا اے تے اوہناں اُتے بہاراں آندیاں
نیں۔ بندے نوں ہر شے نوں چھڈ کے بس عشق دا ہو جانا پیندا اے۔ کسے ہور
گل ول دھیان نہیں جاندا۔ اوہو بندہ ای اندر دے باغ بےچے دی سیر کر سکدا
اے جیہوں کسے ہور بارے چنتا نہ ہووے۔ اودوں ای بندہ اپنے اندر دے باغ
تے بےچیاں دی مہک نوں جاندا تے سمجھدا اے۔

پنچم
www.punham.com

سیوان پلائی (Sivan Pillai) دیاں دس نکلیاں کہانیاں

(سیوان پلائی (Sivan Pillai) ہندوستان دے اک ریٹائرڈ اُستاد نیں۔ اوہ ’نیوساری‘، گجرات دی زرعی یونیورسٹی وچ انگریزی پڑھاندے سن۔ اوہ ’نیوساری‘ وچ ای رہندے نیں۔ اوہناں دیاں کہانیاں ’فلش فلش میگزین‘ اتے ’اک سو اک لفظاں‘ توں وکھ ہور وی تھاواں تے چھپدیاں نیں۔ اوہ ہندوستان دے اخباراں وچ وی لکھدے نیں۔۔۔ قیصر نذیر خاور)

1- چھایا

”جگرتے“ نال لڑدے ہوئے، میں جدوں وی آپنی اکھاں مِیدِدا آں تاں رات دی پُپ وچ شور دی آواز توں اِنج جاپدا اے جیویں ریل گڈی ہور تیز ہو گئی ہووے۔ ساہمنے بیٹھی اک انجان زنانی مینوں ویکھ کے مُسکرا رہی ہووے۔ اوس دیاں ہرنی وانگوں اکھاں چمک رہیاں ہون۔ اوس دے لشکدے وال ہوا وچ ہلارے لے رہے ہون۔

میں تے سوچیا سی، کارن بھادیں کُجھ وی ہووے، اوہ میرے روکن مگروں وی تیز ہوندی گڈی توں چھال مار کے مرچکی ہووے گی۔ ریل گڈی جیویں ای اک سرنگ وچ وڈدی اے، میں اوس نوں پھڑن دا آہر کردا آں پر اوہ ہولے

ہولے آہنی تھان توں غائب ہو جاندی اے۔
 اتے جیویں ای گڈی سرنگ توں باہر چائنی وِچ نکلدی اے تاں اوس دے
 عطر دی گھھدی خشبو ای اوہ کلا ثبوت اے کہ اوہ اتھے ای سی۔

2- اخیری گول

اوہ چلانا کر رہے سن۔ اچانک اوہ کھڑ کھڑ ہستے۔
 ”دادا، تُوں کیوں ہسدا ایں؟“ میں اوہناں دے گن وِچ ہولی جیہی آکھیا۔
 ”ہیماں میدان وِچ اڑ گئیاں نیں،“ اوہناں بڑ بڑ کیتی۔
 مینوں پتہ سی جے اوہ والی بال دے اک اُگھے کھڈاری سن۔
 ”کھیڈن تُوں دل کردا اے؟“ میں پچھیا۔
 اوہناں ماڑی جیہی اکھ کھولی اتے سر ہلا دتا۔
 میں بلب و لے تکیا اتے ہوا وِچ اک گیند بنائی۔ ”لے دادا، گیند پھڑ،“ ایہہ
 آکھدے ہوئے میں گیند اوہناں و لے اُچھال دتا۔
 اوہناں جھریاں بھریا ہتھ چھاتی توں چکیا اتے گیند تُوں ہتھ لایا۔ فیر ہتھ بے
 جان ہو کے سینے تے ڈگ پیا۔
 اوہناں دے مکھڑے تے اجیہی مُسکان سی جیویں اک گولی نے گول کر کے
 مقابلہ جت لیا ہووے۔

3- جنمی نشان

لوتھ بو مار رہی سی، میں ایس دا خیال نہ کیتا آتے نہ ای اوس دے چہرے
وَلے تکیا۔ اسیں میڈیکل دے پڑھیا رساں، ساٹوں سکھلایا گیا سی کہ لاشاں دا
آدر کریئے آتے ایہناں ٹوں سکھلائی دے اپکرن (چراں، سامان، ویلے) ای سمجھئے۔
میں نشتر آپنے ہتھ وچ پھڑ کے چیرے لئی ونگا کیتا۔ چمڑی وچ اک عجیب جنمی
نشان سی۔

”اوہ جمیا آتے اوس دے گوڈے تھلے اک نرالا نشان سی، جیویں اک باندر
ہس رہیا ہووے“، ابے نے مینوں چاچے بارے دسیا سی۔ اوہ افغانستان وچ
اک بمبارمُہم مُکا کے مُویا سی آتے کجھ دناں توں غائب سی۔

4- ڈڈ وکتھا

اسیں جدوں بال سی، اسیں ڈڈ واں ٹوں وٹے نہیں مار دے ساں۔
”جے ٹسی انج کیتا تاں جس گڑی نال تہاڈا ویاہ ہوئے گا اوہ گنگی ہو
جاوے گی۔“

ساڈی ماں سانوں چتاونی دتی۔ میں آتے میرا وڈا بھرا کنگی ووہیاں نہیں
چاہندے ساں۔

ویلا آیا تے میرے بھرا دا ویاہ ہو گیا۔ اوس دے ویاہ ٹوں کجھ مہینے ای لنگھے
سن کہ اوس دے کمرے توں کئی واری جھگڑے دیاں آوازاں، خموش رات ویلے

میںوں گُوڑھی نیندرتوں وی جگا دیندیاں۔

اک سویر، میں جدوں گھرتوں باہر بیٹھا اک موٹے ڈڈو وٹوں دُھپ سیکدے
دیکھ رہیا سی، میرا بھرا میرے کول آیا آتے میرے ہتھ وچ اک روڑا دتا۔ اوہ بولیا:
”ایس ڈڈو وٹوں مارتاں جے تیرا حال میرے درگا نہ ہووے۔“

5- ساتھ

اوس کئی دفعہ رُب توں دُعا منگی؛
”میں جدوں مراں، میرے کول کوئی آپنا، میرا پیارا ہووے۔“
اوس ٹوں پتہ سی، اوہ پورا ہون والا اے۔ اوہ کلا سی۔
گھر وچ رہن والی کرلی کندھ تے لگی گھڑی چکھوں باہر نکلی۔ اوہ اک
لے پرتوں اوہدی جانو سی۔ اوہ اوس توں کدے ڈری وی نہیں سی۔
اوہ نیڑے آئی آتے اپنی وڈیاں اکھاں نال اوس ٹوں دیکھن لگی۔ اوہنوں اوس
دیاں اکھاں وچ اوہ سارے پیارے جھاتی ماردے نظر آئے جیہڑے ہتھ ہلا ہلا کے
’رُب راکھا‘ آکھ رہے سن۔ کرلی دا ساتھ ای اوس لئی کافی سی۔ اوس نے انجیری
واری اکھاں میندے ہوئے رُب دا شکر ادا کیتا کہ اوس اوہدی اچھا پوری کر دتی۔

6- وصیت آتے اچھا

”سُنیا اے تسی آپنی وصیت بدل دتی اے؟“

”آہو۔“

”سارا کچھ خیرات کما لئی دان کر دتا اے؟“

”ایہہ سچ اے۔“

”کیوں؟ تُوں تے پہلاں مینوں ای کلا وارث مٹھیا سی، اوس غصے نال

لرزدے ہتھاں نال لکھیا۔

”ہُن مینوں پتہ لگ گیا اے کہ تُوں اتے تیری بیوی میرے بارے وچ کیہ

سوچدے او۔“

”کیہ مطلب اے؟“

”کچھ دیر پہلاں ای، تُوں میرے سامنےں جیہڑی گل بات کیلتی، اوہ بہت ای

ہتک والی سی۔ کیہ انج نہیں سی؟ میں تہاڈا اک اک شہسُن لیا اتے ایہہ طے کیتا

کہ دوجے میری دولت دا بہتر ورتن کر سکدے نیں۔“

”سُنیا اے؟“

اوس غصے نال لکھیا، ”پر ڈاکٹر نے تے ساٹوں دسیا سی کہ تُوں ہمیشہ لئی

ڈورے ہو گئے او۔“

”ایہہ یاراں دا آپسی ساپو جن سی۔“

7- وداعی دا تحفہ

مینوں اُتسکتا سی جے مونا مینوں ملن لئی کیوں پھل رہی اے۔ اوس نے

اک امیر بندے نال ویاہ کرن لئی مینوں چھڈ دتا سی۔

”ساڈے رستے ہُن دکھ ہو رہے نیں“، اوس کافی دی پیالی توں اک چھک لیندے ہوئے آکھیا، ”میں سوچنی آں کہ اسیں پُرانے دن کیوں بھلا سکاں گے جد کہ ساڈے وچکار کوئی وی تار سنبھی نہ رہوے گی۔“

اوس اپنے بیگ وچوں اک پیکٹ کڈھیا اتے میز اتے رکھیا۔
 ”ایہہ میری دوہٹی سارا اے۔ اسیں کجھ سبھاواں مگروں ویاہ کر لیا اتے پُرانے دوستاں نوں وی نہیں سد سکے۔“

”ایہہ ویاہ دا اک نمرتخہ اے“، مونا نے سارا نوں پیکٹ پھڑاندے ہوئے آکھیا۔

ایس وچ ساڈے دوہاں دے سنگھنے پلاں دیاں تصویراں سن، جدوں اسیں اکٹھے ساں۔

8- اکو بال

گلداسی، کھڈونے اوس تے ہس رہے سن۔ اوس ایہہ سارے کئی مہینیاں وچ اکٹھے کیتے سن۔ اوس نوں انج وی لکیا جیویں اوہنے ہاسے دی اک ہور نکلی جیہی آواز وی سنی ہووے۔

اوس دا جمیا بال کجھ گھٹے ای جیوندا رہیا سی۔

”کوئی گل نہیں، چھیتی ای ساڈا اک ہور بال ہو جاوے گا“، اوہدے گھر والے نے اوس نوں تسلی دتی۔ اوہ اوہدے پالن لئی کالے رنگ دا اک نکا اتے سوہنا گٹا وی لے کے آیا۔ اوس نوں لڑکیاں دا ایہہ رنگ بہت چنگا گلداسی۔

اوه آپنے پتی نون دس نہ سکی کہ ڈاکٹر اوہنوں دسیا سی: اوه کدے وی ہور
بال نہ جم سکے گی۔

اوس رات اوہنے اک سُنفا ویکھیا: اوہدا سوامی گر جے توں باہر نکل رہیا
سی۔ اوس نال ووہٹی دے پہناوے وچ اک زنائی سی۔

9- ڈُگدے پتے

میں آپنی دس گاہ ویکھن کئی ورھیاں بعد گیا آں۔ میں سارے وچ پھر دا
آں کہ مینوں کوئی جاؤ مل سکے پر کوئی نہیں ملدا۔ میں کینٹین وی جاندا آں۔
مینوں پین لئی جیہڑی چاء دی بیالی دتی جاندی اے اوس دی مہک مینوں چنگی نہیں
لگدی۔

میں جس ویلے اوتھوں جان لگدا آں، مینوں وڈے بُوہے کول انب دا اک
چوکھا وڈا اتے پھیلیا ہویا پیڑ نظر آندا اے۔ مینوں چیتا آندا اے کہ ایہہ رُکھ میں
اتے میرے بیلپاں ماحول دے عالمی دیہاڑ اُتے اوتھے لایا سی۔ ایہہ انباں نال
لڈیا ہویا اے۔

پون کارن اوہدیاں شاخاں زمین تے خشک اتے پیلے پتے سٹ رہیاں نیں۔
اک پکیا ہویا انب میرے ساہنے ڈُگدا اے۔

میں ایس رُکھ دا آبھاری آں اتے سوچدا آں، کسے تے مینوں یاد رکھیا

اے۔

10- پرت

اوہ خوش سی کہ اوس نُوں تیرنا نہیں آندا سی۔ کجھ ہور قدم اَتے دریا اوس نُوں
لوئی وانگوں لُھیٹ لوے گا۔ اوس دیاں ساریاں اوکڑاں، پتاواں مک جان
گیاں۔

مچھیاں صاف پانی وِچ اوس دیاں لتاں دے آ لے دوالے چکر کٹ، کھیڈ
اَتے موجاں کر رہیاں سن۔ اوہناں نُوں پتہ ای نہیں سی جے پھیتی اوہ کسے دے
مُونہ دی بُکیاں بن والیاں نیں (پھیتی کھانے دی میز تے تھالی وِچ پیاں ہون
گیاں)۔

لگدا سی جے اوہ چیک رہیاں ہون، ”اُوئے ہاریا، تُوں دھارمک پتے نہیں
پڑھے؟ ماضی بارے اَتے آون والے سے بارے؟ حال وِچ جی، جیویں اسیں رہ
رہے آں۔“

اوہنوں لگا جیویں چکر کھاندا پانی اوس نُوں اپنے اندر کھچ رہیا ہووے۔ ایہہ
پھیتی ای بھنور وِچ بدل گیا۔ اوہ اپنے آپ نُوں اخیری ویلے لئی تیار کرن لگا پر
بھورے نے اوس نُوں تھک وانگوں باہر سٹ دتا اَتے اوہ پکی پیریں کنارے
وَلے ودھن لگا۔

تائوت

شہر دے اک روشنیاں نال جگمگانڈے تے رنگاں بچ نہاندے ماڈرن دو منزلہ مکان تے کتے طرحاں پتھر دی تختی تے چٹے پتھر تے کالے رنگ نال ہذا من فضیلِ ربی لکھیا ہويا اے۔ تختی نوں گھر دے سائیں نے اپنے پہاڑاں توں سخت تے دل توں نرم ہتھاں نال چھینی ہتھوڑے نال انج بنایا سی جیویں بنان آلے نے چٹے دن بچ کالی رات بنائی ہووے۔ قدرت نے اوہدے ہتھاں بچ ایسا ہنر رکھیا سی اوہ ٹٹے شہیر توں موڑ دی تے نکلی دیاں تاراں جوڑ دیندا سی۔ پیٹیاں ٹرنک، اٹاں گارا، فلماں دے بورڈ، کھڈونے بُت، تصویر اوہ ہر شے بنا لیندا سی۔ اوہنوں نہیں بنائی آندی سی تے تقدیر بنائی نہیں سی آندی ایسے لئی لوکاں نے اوہدا ناں شفیق ہیرو رکھیا سی۔

مکان اگے رنگ برنگیاں کناتاں لکیاں سی۔ نیکے وڈے، عورتاں بندے انج ہم ہما آ رہے سی جیویں میلے دے اخیر لے دن خلقت ٹٹ پیندی اے۔ پر مکان بچ نہ ڈھوکی وج رہی سی نہ کوئی چیک گونج رہی سی۔ جیویں تختہ اُلن آلی رات ہوا بچ فاسفورس تے سایا نائیڈ گھلدا اے تے گھراں بچ سٹے جاگدے بندے تے آہلنیاں رُکھاں دے پنچھی نہ گاندے نیں نہ گرلانڈے نیں۔ یا چرما جانڈے نیں، محلے دے مُنڈے گولراں بچ برف پاندے دھوڑ اڈاندیاں چولاں قورمیاں بچ لہڑیاں دریاں وچھا رہے نیں۔ سعودیہ چوں اک تائوت آ رہیا اے۔ بالکل

تماہی پنچم لہور 89 اپریل، مئی، جون 2022

بالکل اک تاؤت۔ جتھوں کھجوراں تسبیاں ٹوپیاں بوسکیاں کسٹوریاں تے ریاں
آندے نیں اوتھوں تاؤت وی آنا ہوندا اے۔

ہیرو دا لنگوٹیا شیدا انجمن برنی ہاؤس آلا کنات دا پڑدہ چک کے اندر اڑیا تے
اوتھوں دوگاڑا جیہا وجیا دو چار دریاں تے میلے گھیلے دو سرہانے، تن چار اخبار،
دہشتگردی بیج مرن آلیاں دے لوٹھریاں طرحاں کھلے پئے سی۔ اوہ اپنے کالے
دستانیاں رنگے ہتھیاں نال اپنی چاری دے چار خانیاں رنگی چادر گنجد ا بہہ گیا۔
صف دی سُنچ اوتھوں کہہ رہی سی جدھر گئیاں پڑیاں اودھر گئے ملاح۔ بیج چھ بچے
بچیاں چکر بنھی ریل گڈی کھیڈ رہے سی۔ مسمی دیاں پھاڑیاں رنگے ہوٹھاں آلی
گڈی انجن بنی اپنا کھرد دے کنول رنگا ہتھ رکھ کے کُوک ماردی تے بچکھوں ڈبے
اوتھوں دھکا لا کے ٹور دیندے۔ ست رنگی گڈی ہاسیاں تے کھولاں دا دھواں
کڈھدی ٹُر پیندی۔ تیجے چکر تے شیدا کول پئے اخبار دا ڈنڈا اُلا ردا کھڑا ہو گیا۔
اوتھنے ماں دی گالھ کڈھ لے سگنل تے لال بتی بال دتی۔ بچے بچیاں گھلے
پاندے کھنڈ گئے۔ گندیاں ماواں دے جماں نوں مرن آ لے دا وی احساس
نہیں۔ شیدے دا وٹ بیکاری سی۔ آدم لا دا بندہ مردا آ رہیا اے۔ بچیاں دی کھیڈ
کدے مکی اے۔ منڈاں، گھنٹیاں، دناں، سالاں دی گڈی کدے رُکی اے۔
کدے دریاواں نے وگن توں انکار کیتا۔ کدے چن سورج نے چڑھن تے تکرار
کیتی اے۔ کدے ککلی پاندیاں رُتاں چوڑے بھن کے بشیر کیس کھلار کے
روییاں نیں۔ کدے ماواں مردیاں نال مویاں نیں۔ کدے جمن آلیاں جمن لگے
ایہہ سوچیا اوتھناں توں اگلیاں نال کیہ ہوئیاں نیں۔ ایہہ اکھ جھمکدی کھیڈ صدیاں
توں ساریاں لئی اینویں ای اے ایہنے صدیاں تک اینویں ای رہنا اے۔

شیدے نے اُٹھ کے کُولر توں گلاس بھریا تے اِنج اندر سُٹیا جیویں ٹھا پیا کڑ
 بوتل نچوڑ کے سدا اے۔ اوہنے کنات دے پردے ول دیکھیا کیہ اج ہیرو دے
 نال افسوس آ لے وی مر گئے نیں۔ نہیں۔ اِنج ہونا ہوندا تے اج دو جنازے
 اُٹھدے۔ اک ہیرو دے گھروں اک اوہدے گھروں۔

سویرے جدوں اوہدی زنانی نے اوہنوں سُتے پئے نوں پٹیا تے زنانی دے
 لنڈے دیاں چپلاں رنگے ہتھاں بچ لاپچی دال چینی آلا کوپ ویکھ کے اوہنوں
 اِنج لگا جیویں کسے نے کراڑی داناں غلام فاطمہ رکھ دتا ہووے۔ ”او جی تہاڈا
 بلی سی نا.....“ ”کون؟“ شیدے نال پائی بنین چوں وٹوہیا ڈھڈ گھر کدے پُھوک
 مار کے چاء سُر کدے نے پچھیا۔ ”اوہو جیہڑا رن دی جتی بن کے رہندا سی تے
 جیا جیا کہندا سی۔ جینے لیکھاں دی دھنی نوں میلے بچ نچن آلی گھوڑی طرحاں لد
 دتا۔ اوہو جاجی ہیرو.....“ ”اگے کجھ نہ آکھیں میرے یاری دے پتن نوں ڈھاہ
 لگ گئی۔“ چاء او تھے ای چھڈ کے اوہنے ٹوٹی کھول کے مُونہہ تے چھٹے مارے۔
 پکے باگاں نوں لگی اگ چڑیاں لالیاں دے ہنجاواں نال کد بچھدی اے۔ شیدے
 نے کل تے ٹنگی قمیض پاندیاں جیب چھنڈ کے تسلی کر لئی روٹی جوگے دس باراں
 ہزار بوجھے بچ سی۔ شیدا کئی دناں دا ڈر کے اُٹھدا تے دسدا، ”میں سُفنے بچ بھجے
 کھمباں آلا ہریل طوطا دیکھیا اے۔“ زنانی کہندی، ”طوطا نیک رُوح اے ہرا
 رنگ رزق دی کھیتی ودھن دی نشانی اے۔“ ”کسے نجومی دیئے سٹے۔ طوطے دی
 چُنچ تے سُوہی گانی چون ٹپ ٹپ لہو چوندا اے تے اوہ بھجے کھمب جھاڑ دا چُنچ گانی
 چون رسدے لہو نال ورق لگی برنی دے تھال بچ ٹھاہ ڈگدا اے۔“ سُفنے دی
 حقیقت دا کالا گھنڈ اِنج لہہ گیا اوہنے مارون دی سِرگٹ بالی۔ لگدا سی جلیبیاں

تلکن آلے کڑاہ داتیل بے قانو ہو کے اوہدی سچی لت تے پے گیا ہووے۔ اوہدی سچی بانہہ دیاں ہڈیاں ٹیوب ویل دے پٹے چ گڈجھل کے کڑک گنیاں ہون۔ مٹھیائی دی بھٹھی نوں جھل ماریاں تڑکدے کولیاں دے تیر نشانہ کس کے تڑا تڑ اوہدی اکھ سچ وج رہے ہون۔ پر او سے سچی لت تے تڑدا، بانہہ نال بوجھے پئے پیسے گندا سچی اکھ نال ویکھدا ای گلیاں محلے لنگھ کے آیا سی۔ پر دو اکھاں نال اوہنوں اپنا پرچھاواں نہیں سی دسیا۔ پرچھاواں شکرے توں تکھا اسمان ول اڈاری مار گیا سی۔ پرچھاواں اسمان ول اڈاری مار جاوے تے بندہ مٹی دی بیڑی چڑھ کے زمین دے پتالاں سچ اُترن لئی تیاری پکڑے۔

”اوئے کا کا بلی ایہہ پھڑ بل تے میٹر بل سٹور آلے نوں کہویں مرزا رفیق صاحب کہندے نیں پھلاں آلیاں سلپیاں چھڈ سبھ توں ہولیاں دے قبر بنانی اے تاج محل نہیں۔ آہو بلی اوہو اٹاں جیہڑیاں سارے جہان سچ کھپدیاں نیں۔ نالے کھڑکا کے دسیں شہر دار عزت دار آں کوئی پکھی واس نہیں کہ دُعائے مغفرت توں بعد پکھیاں پٹ کے شہر چھڈ جاں گے۔ آتھو۔“ پاپکے دے کھنگار دا کھڑک تے لہجے دی ڈرک سُن کے شیدا بچھ گیا ہیرو دے بھرا مرزا رفیق دی آمد آمد اے۔ مرزا صاحب اوہناں بندیاں چوں سی جیہناں دی شکل تے ناشکری دی مہر وجی ہوندی اے۔ جیہناں دے ذکر شریف نال ای بھکھ مر جاندی اے۔ ساری خلق خُدا نال مرزا صاحب دا خُدا واسطے دا ویرسی تے خلق خُدا دا مرزا صاحب نال چھتی دا آنکڑا۔ اک بوٹھی پوری سُوری دوجی زبان اُسترا تیجا اخلاق دلی لکھنؤ نوں کھدا سی۔ شیدے نے اُٹھ کے چھپی پائی۔ پھڑکدے ڈھڈ تے تڑندے پپڑی جے ہوٹھاں نال ہلکورا بھریا ”مرزا جی مرزا جی اپنا ہیرو؟“ ”کیوں نہیں

کیوں نہیں کا کا بلی شیدیا۔ بھائی مرن نے باہواں بھجیاں پتر مرن تے مہدے
 ناں۔ تشریف رکھ تشریف رکھ۔ میرا تے بی پی شوگر نال بھج بھج ساہ نہیں رلیا۔“
 شیدا بیڑی بوڑ کے بہہ گیا۔ اوہ تے بھرا دے گل لگ کے چھاتی تے دو تھڑ مار
 کھلی بانہہ ڈا کر ڈا کر دُہائی پانا چاہندا سی سانجھے بھرا دی میت چکن توں پہلاں
 اوہدے پہلواناں توں نگرے موڈھے کڑک گئے نیں۔ اوہدے پیر صدے دی
 دلدل بچ گھب گئے نیں۔ پر مرزا صاحب دی سنگ دلی دی ٹھنڈی ٹھار تلوار نے
 اوہنوں ٹھنڈا ٹھار کر دتا۔ اوہنے چیرکاں ہوکیاں دے گل گھٹ لئے تے بہہ گیا۔
 اوہدیاں پُچھیاں اکھاں بچ پتھرائے لال ڈورے ویکھ کے لگدا سی جیویں دو
 جوڑیاں گھوہیاں بے کفن لاشاں نال ڈل تک اٹیاں ہوئیاں نیں۔ ”لیا بی
 شیدے بلی دو سرگٹاں لا۔ کاروبارِ حیات دا مڈھلا دستور گردش کرنا اے۔“ ”اوہ
 تے ٹھیک اے مرزا صاحب“ شیدے نے سرگٹ پھرائی ”پر مرزا صاحب خون
 نوں خون دا دُکھ تے لگدا اے۔ کاں دا پچھ وی مرے تے چاروں گٹھاں چوں
 کانواں دیاں ٹلڑیاں لیاندیاں چچلاندیاں سورج لکوندیاں نیں۔ بندہ تے فیر بندہ
 اے۔“ ”اوئے کا کا بلی شیدے“ مرزا جی ہور کھنگار کھڑکا کے چائے بوسکی دی قمیض
 نال تک پونجھیا ”کمی کمیناں طرحاں رونا کر لانا خوددار مُسلم اُمہ دے شایانِ شان
 نہیں۔ حضرت ابراہیم ذوق ایویں نہیں فرما گئے

لائی حیات آئے قضا لے چلی چلے

اپنی خوشی نہ آئے نہ اپنی خوشی چلے

اُنج دی ایہہ نلتے داناں تے نلتے چینیاں پڑھے لکھے علماداں خطیباں نوں
 پھبدياں نیں تیرے میرے ورگے بھٹیاں گھساریاں نوں نہیں۔“ دو ہور بندے

آندے ویکھ کے مرزا صاحب نے کم چُک دتا تے شیدا سوچیں پے گیا دو مہینے پہلاں سالی دے جنازے تے شہردار محلے دار کیویں مرزا صاحب نوں چھہ مار مار ڈولی توں پرانہہ لے جاندے مرزا صاحب صبر توں کم لتو مولوی صاحب جنازے توں کھڑے نیں ”اک وار چہرہ ہور ویکھ لین دیو جیلاں گڈی طرحاں پئی اے۔“

اک بندے نے چُھیا ”مرزا جی اطلاعواں نہیں کیتیاں؟ پیکپوں سوہریوں کوئی نہیں آ رہیا؟“ ”فون سُن کے بی پی لو ہو گیا شوگر لو ہو گئی۔ میں ڈاکٹر دی دکان تے چلیاں ساں ربوں ضلع ناظم صاحب دی نظر کرم پے گئی اوہ گڈی بچ بہا کے ہسپتال لے گئے۔ ڈاکٹر نرساں ہیرو دی ناگہانی موت اور میری ناسازئی طبیعت دی خبر ملدیاں بھاڑ پے گئی اوہ تے داخل کردے سن۔ میں کہیا ناممکن۔ گھر ہیرو دے تلووت دی قیامت لہن آلی اے۔ میں اے سی وارڈ بچ داخل ہوواں ناممکن۔ اخیر ڈی سی او صاحب دے سمجھان تے گولی ٹیکہ کرایا۔ اوہناں دی گڈی تے مینوں لاه کے گئی اے۔ شیدے بکی لا دو بسرگٹاں۔“ شیدے نے بسرگٹ پیش کیتا۔ ”محلے آلیاں نے اطلاعواں کر دتیاں سی۔ سوہریوں کیہنے آنا اے۔ ہیرو دی سس تے میری بھرجائی رانی دا بھانجا تے داج دے بھانڈیاں طرحاں جنج نال ای آگئے سی۔ ساڈے آ لے وی آ جاندے نیں۔“ فیر اوہو صفتاں دی گردان رگڑن لگ پئی جیہڑی ہر صف تے ہر مُردے بارے رگڑدی اے۔

گل بچ تولے دی چین، اُتوں منکیاں دی مالا بچ جھولدی انگوٹھی، چیتے دے رنگاں آلی ارمانی دی ٹی شرٹ ایڈی ڈاس دی کوارٹر شارٹ، پیراں بچ بغیر جراباں دے لال تے چٹے فٹ لاکر دے جاگر کھبے ہتھ بچ ڈرائیونگ گلو نال کھہندی گولڈن راڈو پلائینم۔ مُنڈے نوں لفتا گیری دے وکٹری سٹینڈ تے گولڈ میڈل

دے رہی سی۔ مُنڈا راڈو آلی بانہہ ہلا ہلا مرزا صاحب نوں بولیا ”ماما جی کالج پکنک دے انچارج کول ہو آیاں اوہناں کہیا اے گروپ نال نہیں آسکدا تے اسیں ڈومیشن آلا پنج سونہیں دے سکدے ماموں جی میرا تے پنج سو ڈب گیا کوئی میرے لائق اے تے دسو؟“ گل سُن کے مرزا صاحب جھگ ہو گئے تے بُری طرحاں اُتھو چھڑ گیا۔ شیدے نے پانی پلا کے گل تے سینہ ملیا۔ ”اوائے کا کابلی شیدے اپنی زبان بچ جان خالہ جان بخوردار دے گوش گزار کر۔ ساڈے رے رحم کر کے پہلے کوئی بندیاں آلے کپڑے پا کے آوے۔ دوجی گزارش ایہہ ہے رشتے مسخ نہ کیئے جان۔ مامے ماں آلے ہوندے نیں پیو آلے نہیں۔ پنج سو ڈبے گاتے جتھے ہیرو دا ایٹا کجھ ڈب گیا پنج سو ہور سہی۔ کیہڑا کسے دے والد شریف دا اے۔“ مُنڈا پیر پکدا اُٹر گیا تے لوکاں نے مرزا صاحب نوں حوصلہ دتا۔ شیدا افسوس لئی آیا سی اوہنوں نظر آ گیا ایتھے تے رنگبازی کوئی ہور اے۔ اوہ بولیا، ”مرزا جی پہلی روٹی میری ہو گئی۔“ مرزا صاحب نے ہوکا بھر کے سکھ دا ساہ لیندیاں کہیا ”ابھی کچھ لوگ باقی ہیں جہاں میں۔“ اک بزرگ محلے دار بولیا ”پہلی روٹی برادری تے قریبی خونی رشتیاں دی ہوندی اے۔ اگے گھر آلیاں دی مرضی۔“ ”توبہ توبہ“ مرزا صاحب بولے ”ایس زمانے بچ وی جھلا دورِ جہالت دیاں بدعتاں بچ مُبتلا نیں۔ ذات برادری خونی رشتیاں دا امتیاز ای تے نبی کریم نے مٹایا سی۔ تُوں جا کا کابلی شیدے۔ تُوں ہیرو نال بنئے کھیڈے نیں۔ ہیرو تے تیری مرحوم والدہ توں چٹنی آلے پروٹھے کھادے نیں۔ تیری زنانی نوں خون دتا اے۔ جا میرا پُتر شریعت دے دُشمن رسومات دے ٹھیکیدار۔“ جدوں دی حاجی شفیق دی اطلاع آئی مرزا صاحب نے دل بچ ضرباں تقسیم کر کے نتیجہ کڈھ لیا

سی تین دیگاں وی ہونیاں تے سدھی اٹھاراں ہزار دی ٹھکے گی۔ تے اگلے دل
گلاں دے مکھانے فروٹ گڑے طرحاں پین گے۔

گھر دے ویڑھے پنج چار چھ زنانیاں بیٹھیاں سن۔ نیکی جیہی کیاری دا گھاہ
مدھولیا پیا سی۔ گلاب، گل چین، گل داودی، مور پنکھ، لاجوئی دے پھل پتر مُنڈے
مُنڈے سن۔ جیویں لوٹی پئی تے جس دے ہتھ جو لگدا اے اوہ اوہو لے اڈدا
اے۔ کجھ ملدا جلد رنگ دن دے راجے انگور، نیازبو دی نیل دا سی۔ صرف دو
چیزاں اپنی اصل حالت پنج سی۔ اک پینگھ جس تے چھٹی آیا ہیرو رانی نوں
جھولے دیندا گاندا سی اُچیاں لمیاں ٹاہلیاں تے وِچ رانی دی پینگھ وے ماہیا۔
تے اک آلیاں پنج بنیاں رنگین تصویراں، ہیرو نے آلیاں دی اٹاں اِنج لائیاں
اوہ رانی دا مکھ بن گئیاں۔ اک جہی کہہ رہی سی ”پنج اے اولاد بندے دی رزق
عورت دا۔ رانی دے آن توں پہلاں بھورے نے جتھے پیر پانا خیر ہو جانی۔ رانی
دا ڈولا کیہ تھامٹی وی سونا ہو گئی۔ ویکھ لئو کولر، اے سی، فرج، ٹی وی، واشنگ
مشین، لسی آلی مدھانی وی سعودیہ دی اے۔ کسے ہور گھر دے ویڑھے پنج پکھا
ویکھیا اے۔“ ”دفع کر دفع نہ کولر پنج برف اے نہ جام شیریں۔“ ہیرو دی سس
نووں ویکھ کے چپ کر گئیاں اوہنے پرس چوں پنج سوکڈھ کے دوہترے نوں دتا جا
برف تے شربت لے آ۔“ ”ویکھ لے سانوں پیسے کڈھدی کنج سعودیہ دی گھڑی
وکھاندی اے کل تک تندور تے بیٹھی پسینے پونجھدی چونگاں کٹھیاں کردی سی۔ ماسی
بڑا افسوس ہو یا سُن کے ایڈا چنگا بندہ رضائیاں آلیاں پیٹیاں تے بوسکی دیاں
چادراں رانی توں اگے کیہنے وچھائیاں سی؟“ سس جہاں دیدہ سی، ”بس گڑیو ہر
کسے دا لیکھ جن توں اگے لکھیا ہوندا اے تہاڈا بختوراں دا تہانوں ملیا رانی اُجڑ

جانی دا اوہدی جھولی پے گیا۔“ اوہ دوجی صف ول ٹر گئی ”وڈی لیکھاں دی عرضی
نویس۔“

سارے ویڑھے چ شک تے تجسس دی سیہہ تکلے تیز کر کے کئی لوٹنیاں لے
رہی سی کیونکہ صف تے بیوہ ای نہیں سی بیٹھی۔ ”مرن دا دکھ ہووے تے بیٹھے رونا
نہیں آندا تے رونا آلا مونیہ بنا لوے۔“ ”نہ نی آنا جانا ویلا اے۔“ ”نصیحت
بی بی اوہ اندر بیٹھی اے سہی دجھی اے سی تھلے۔ ماسی گل سُنتا۔“ اک نے رانی دی
ماں نوں کھچ کرن لئی سدیا ”ماسی میت اپڑن آلی اے اپنی رانی نظر نہیں آ رہی۔
اوہنوں سدو پیری بیراں نال گھر مالکاں نال ای سجدا اے۔“ رانی دی ماں تندور چ
سرڈی روٹی طرحاں سی۔ ”پنڈر نظر چیندے آندے نیں مُردے نہیں۔ اوہ تے فون
آن تے حاجی دے نال ای مرگئی۔ ایسا دورہ پیا اے۔ دو واری شریکاں دی
کھادی کُٹ وی ہٹی آں۔ جوئڈے وی پٹ لئے اوہ تے اندر پتھرائی بیٹھی اے۔
نہ مونیوں پھنڈی اے نہ اکھ جھپکدی اے۔ ڈاکٹر توں ٹیکہ وی کرایا اے۔ اوہ
کہندا اے جد تک روندی نہیں دورہ نہیں ٹُندا۔ غیر جانندی آں۔“ اوہ کمرے ول
گئی۔ ”مکر گئی بیٹھی اے صدمے آلیاں ٹی وی چلا چھڈی رکھیاں نیں۔“ حالانکہ
لوڈ شیڈنگ سی۔ جیہدا جو ساڑسی کڈھ رہی سی۔ ”مکر نہیں تے کجھ ہور ہے۔“ اک
نالدی دے گل احمد لان آ لے سُوٹ دی تعریف کردی بولی ”میں کمرے چ گئی
اوہ ڈیبری بیٹھی اے میں گل لا کے رونا دے بہانے تنن پوئڈھیاں وڈھیاں
اوہ تے برف دی سل اے۔“

ساہیوال جد اوہ ماں دے تندور چ جھلکا لا رہی ہوندی تے راہی اوہدے پکی
چھلی ورگے والاں چ ہتھ پھیردے اوہدیاں چنچل پلایاں اکھاں وکھ کے سوچن تے

مجبور ہو جانے کہ سنتمالی بچ ہندوستان چھڈن لکھیاں انگریز اپنی اک گڑی بگھی بچ
 چاڑھنا بھل گئے۔ گل مہر دے پھل جھاڑ دے بل، سنہری چھلیاں آلے وال۔
 اوہ ویاہی آئی تے شہرناں نوں نیلو تے صبیحہ بھل گئیاں۔ لگدا سی ہیر رانجھے چوں
 نکل کے فردوس آگئی ہووے۔ اج اوہ اپنے ڈرائینگ روم بچ صوفے تے بیٹھی
 سی اوہو شادی دی سالگرہ آلا لال سنہری دوپٹے، پیلیاں پیتاں آلی موتیاں آلی
 گڑتی ہرے باڈر آلا لال سنہری لہنگا نوں رتنی جھمکے، نوں رتنی گانی، نوں رتنی
 کڑے، نوں رتنی چھپیاں اوہدے کھے نیلو فر ہتھ بچ ریموٹ تے سجے بچ صندل
 دی تسبیح سی۔ کمرے بچ دو آلے سی چھوٹے چھوٹے فائوس ہر فائوس تھلے ہیرو دی
 تصویر سی جیہدی جھیل دا پانی سنہری سی تے جس بچ آرٹسٹ نے اوہنوں تاج آلی
 جل پری دکھایا سی تے بدلاں اوہلیوں اوہدا ہلالی عکس انج پے رہیا سی جیویں اوہ
 صرف جل پری دا حسن دیکھن نوں نکلیا تے جھال نہ جھل کے فیہ بدلاں دا پردہ
 تان لیا اوہناں ای نہیں تقدیر دے گھر مالک دی رانی سی۔ رب نے اوہدے
 منگھڑے بچ ایسی تاثیر پائی سی چڑھدے توں ڈبڈے دی لالی تک کے اوہ دُدھ
 دے موتیاں بچ بھجا گلاب رهندا تے شام دی پہلی سُر مئی پر چھائیں نال اوہ ایسی
 لاٹاں ماردی مشال بن جاندا۔ کوہاں توں پروانے اوہنوں چمن لئی اڈدے تے
 سواہ ہو جانے اوہ ہیرو شفیق لئی اوہوسی جو جہانگیر لئی نور جہاں۔ ہیرو دا دل دی
 رانی دے حکم دے دھڑکن دی بڑات نہیں سی کردا۔ ہور رناں گلاں کردیاں آخر
 گر کیہ اے۔ پیسے رانی دے ہتھوں دی مہندی، سوہرے چھوٹی پا کے بیٹھے نیں۔
 رانی جو پواوے اوہ پاندا اے۔ جو بچیا کھچیا کھواوے اوہ کھاندا اے۔ اگیوں گسکدا
 نہیں بولدا نہیں۔ پہلا گرسے بے مثال حسن، دوجا گرسے دماغ دی شاطری،

جیہوں رانی مٹھی زبان تے خدمت گذاری بچ ڈھالیا۔ تیجا گرسی اوازاں، نازاں، مختلف ناواں تے اداواں نال بندے نوں بسترے بچ چت کرنا۔ جو دیکھنا چاہندا اے وکھاؤ۔ جو سُننا چاہندا اے سُناؤ، جو کرنا چاہندا اے کراؤ۔ جس عورت نے بندے دے بسترے بچ دیاں اکھاں لذت نال بند کرا کے آخر دم تک گناری باہواں، صندلی لتاں دی قینچی نہ چھڈی اوہ اوہدی کھل لاه لوے پیار نال یا اختیار نال بندہ مر جائے گا فقیر ہو جائے گا اوتھوں نہیں ٹھدا۔ ایسا صرف اک سال پہلے ہویا۔ شریکاں محلے داراں دیاں گلاں اوہ گولدا ای نہیں سی۔ شیدے دی دعوت تے شیدے کہیا، ”حاجی مُونہہ چھوٹا گل وڈی اے۔ واپس آ جا جگ ہسائی نالوں دیس دی بھکھ چنگی اے۔ حاجی یار میں اپنے گھر دا چوکیدارا کر سکداں تیرے گھر دا نہیں۔ کرنا دی چاہواں تے چور بن جاواں گا۔“ ہیرو نے اوہدے ہنجو پونجھ کے دلاسه دتا۔ اوہ گھر آیا تے رانی بھانجے دی بریانی بچ کوفتہ رکھدی اوہدیاں گھاس کھچدی کہہ رہی سی ”موٹر سائیکل نہیں میں گڈی لے کے دیاں گی۔ تیرے ماموں تن مہینے دی چھٹی آئے نیں۔ میں منالاں گی اوہ دو مہینے پہلے چلے جان گے۔“ ہیرو نے کھنگورا ماریا اندر وڑ دیاں ای رانی بولی، ”ماشائے اللہ دیکھو تیرے ماموں دی عمر کئی وڈی اے۔ حاجی صاحب.....“ ”رانی دوجے کمرے بچ چل کے میری گل سُن۔“ رانی پل لئی گھبرائی جیویں دشمن فوج قلعے دے دروازے تے نگارا دجا کے اعلان جنگ کر دتا ہووے۔ کمرے دی گنڈی چاڑھ کے اوہ سدھی سنگھار میز دے شیشے اگے گئی سندھوری بلاں بچ اوہنے لپ سیک دی لالی گھولی۔ پکی چھلی رنگی زلفاں نوں نورتنی پراندی دی زنجیر کھول کے کیسر بھجے وال چھنڈے تے کمرہ انج مہکیا جیویں رات دی رانی دا ساون وس پیا

ہوے۔ اوہنے شیشے چوں ویکھیا ہیرو دے بل کرنٹ لگیاں چڑیاں طرحاں پھڑک رہے سی۔ ہیرو دا پنڈا ترف رہیا سی۔ جیویں ہنیری دی پوک سُن کے ڈونگھیاں جڑاں آلاگھن چھاواں پھل ترفدا اے۔ رانی نے شینل فانیو چھڑک کے جدوں تمیض لاہی تے ہیرو نوں لکیا جیویں سونے دی ٹرے چ دیسی گھيو دیاں دو داکھاں آلیاں پیاں جیاں نیں۔ رانی نے باہواں چک کے پیاں ہیرو دے ہوٹھاں نوں چھوایاں تے ہوٹھاں دا پھڑکاٹ مدہوش ہو گیا۔ رانی دے سندھوری بلاں تے جت دا چنبا کھرون لگاتے ہیرو بولیا، ”پہلے میری گل دا جواب دے رانی۔“ ”گل ودھ گئی رانی نے نورتنی جھمکے، گانی، کڑے تے جھانجراں لاه کے پرانہ ماریاں ”حاجی صاحب توبہ توبہ دسو ماں تے ماسی چ کوئی فرق ہوندا اے؟“ ”ماں تے ماسی چ تے کوئی فرق نہیں ہوندا۔ پر سٹے تے سب چ زمین اسمان دا فرق ہوندا اے“

جدے اپنے کمرے چ کيب ڈرائیور لالہ احمد گھر فون کر رہیا اے، ”جان میری عرض سُن ہلڈنگاں دی نگاری توں شروع ہو یا سی۔ ہتھ اٹاں نال اٹاں۔ دو سالان چ توں گج وج کے نکي دا ڈولا ٹوریا۔ مایاں، مہندی، رخصتی گڑھی شاہو چوں وی ہو جانی سی توں آداری چوں کیتی۔ میں کماں طرحاں جج بھکتائی۔ توں فوٹو سیشن کروائے۔ میں بیریاں نال روٹی ننگی کل تیرے بھرا نوں انگلینڈ گھل دیاں گا، احساس کر مہلت دے کیہ پیسہ حرام کماں چ لُفانداں اول آخر نیکی ڈرائیور آں۔“ فون بند کر کے اوہنے پچیا پیگ چڑھایا۔ غصے تے پچھتاوے دی گگھمن گھیری چ اوہنوں احساس ای نہ ہویا باہر کوئی کھڑا بیل کر رہیا اے۔ اوہنے دروازہ کھولیا تے درویش، بے زبان، پارسا، با ایمان پاکستانی مزدور داں دی

شان حاجی شفیق ہیروسی۔ ”سُسِ ملیاں بسِ ملیاں، جتھے جنگل بچ ناگن ہوندی اے اوتھے مور وی ہوندا اے۔“ اوہ حاجی ہیرونوں اپنی لہر بچ کھی جا رہیا سی۔

جدوں حاجی شفیق ہیرو بہہ گیا تے لالے احمد نے ویکھیا اج روزانہ آلا کڈھائی آلا کالا سُوٹ نہیں ٹاکیاں آلی ہولی مکمل دی قمیض شلوار سی، پیراں بچ گنڈھی ودھری آلی ہوائی چپل سی موتیاں آلا گھسا نہیں، سرتے شیشے کڑھائی آلی سِدھی ٹوپی نہیں میلا گچ لٹھے دا صافہ سی۔ لالے احمد نوں یاد آیا اوہ شفیق نوں پہلی واری ایسے خلیئے بچ سعودیہ لے کے آیا سی۔ ”اوائے حاجی خیر اے؟“ ”خیر اے پانی ستواں آسمان وی لنگھ جائے تے مرداں لئی اک ہتھ ای ہوندا اے۔ ایہہ سُو کر دی کیہ اے؟“ اوہنے میز تے پئی بوتل ول اُنکل کیتی۔ ”سُو نہیں حاجی جنت دی حُر کوہ قاف دی پری کہہ یار معشوق دی اکھ داسرور“۔ لالے نے اکھاں ٹوٹ دوواں ہتھاں نال گلاس اِنج چٹھارے لے لے گھٹ پیتے جیویں پولا کر کے دیسی امب چوس رہیا ہووے۔ کافی دیر بعد اکھیاں ٹوٹی بولیا تے پتہ نہیں سی لگدا لالہ بول رہیا اے یا شراب بول رہی اے، ”کرنا کیہ اے جاؤ کر دی اے۔ گولی اندر چوہا جلندھر۔ پین توں پہلاں خزاں سیکے درختاں توں ڈگدے سڑے پتے۔ مٹی وچ ملدیاں مُرجھائیاں پھلاں دیاں پیتاں، پین توں بعد خاباں دیاں ٹہنیاں تے شگوفے، سُوہے بلاں دیاں پتیاں۔ پین توں پہلے کالی شام غریباں، پین توں بعد مٹھی عید دے رنگیلے جوڑے تے مٹھائیاں۔“ ”فیراج مینوں ایہہ کافر فکراں سوچاں توں جان چھڈا۔“ لالے نوں اپنے کناں تے یقین نہیں آیا اوہنے ادھا گلاس بھر کے سوڈا پایا تے ہیرو کول لُون دی چوٹھی رکھی، ”علی دا نعرہ مار کے پی جا۔“ ہیرو نے کھے ہتھ نال ناساں بند کیتیاں سچے نال گلاس چک کے

سُقراط دے زہر پیالے طرحاں اودوں تھلے رکھیا جدوں گلاس و بہلا ہویا۔ نشہ اک واری بندے نوں کھڑا کر دیندا اے شراب اندر گئی تے ہیرو دے دل دیاں تڑوکیاں ناڑاں، دماغ دیاں سُن نساں تے لپ ہو گیا۔ اوہنے لت تے لت رکھ کے مستیاں اکھاں نال لالے احمد نوں ہس کے اِنج ویکھیا جیویں ڈُنن آلا کنڈھے لان آ لے نوں ویکھدا اے۔ ”واہ لالہ بھلے ای رہے آں۔ جِن آخر جِن جی کے وی جِن مر کے وی جِن۔“

ڈُن ہل دا سگرٹ لالے دی ڈبی چوں کڈھ کے بالیا۔ دو گھراں آ لے بے گھر دو وطنان آ لے بے وطنے دُکھڑ رو رہے سی۔ کُجھ بندے جم دے ای کھوون تے روون لئی نیں۔ ”لالہ اج اکھاں کھلیاں نیں تے پتہ لگا اے رشتے صرف پیسے دے ہوندے نیں خون دے نہیں فون کرو تے پیسہ سُو تے پیسے وچوں ہیرو غیب لالہ غیب۔ لالہ اپنے ہتھاں چچھامبیاں فٹ نیں بڑا بناندے بڑا کماندے آں۔ ٹکدا ای نہیں یا بھاپ بن کے اڈ جاندا اے یا نالیاں دی نذر ہوندا اے لالہ آپاں اوہ ڈھگے آں ساری جان لڑا کے سارے رستے گاہ کے جیہناں پہنچنا پُچر خانے اے“ ہیرو پہلی واری پی رہیا سی لالہ احمد نہیں اوہنوں ایہہ مُدتاں دا نظر آ رہیا سی۔ اوہ تے جی ای شراب، گانے، کرائے دی عورت دے سر تے رہیا سی اوہنے دُوجا پیگ بنا کے دوواں ہتھاں نال پیش کیتا ”شراب تے عورت نال حساب نہیں کریدا۔ مزہ لنیدا اے ایسے لئی بنائیاں گئیاں نیں۔“ نال ای اوہنے ٹیپ ریکارڈ دا بٹن دیا، راگ پیلو چ شمشاد بیگم بھڑکدی نوں ہور بھڑکا رہی سی۔

کچی کلی سی نازک دل میرا کوئی سَنگھ کے ایویں مروڑ گیا
 جیندا رہوے نی اوہ جی صدقے جیہڑا لا کے مُسبتاں توڑ گیا

لالے احمد نے نچدے نچدے ہیرو نوں تن واری اٹھایا اوہنے بانہہ کھچ لئی۔
 لالے نے ٹیپ بند کیتی ہیرو دیاں اکھاں چوں ہنجو تسبیح دے دانیاں طرحاں ڈگ
 رہے سی جیویں پر نالے کوٹھے نوں بچان لئی تڑا تڑ ڈگدے نیں۔ ”اوائے ہیرو بچن
 بچناں نال کردے رہندے نیں گھروں کوئی فون آیا اے۔“ ”آہو مرزا صاحب دا
 فون آیا اے۔“ ہیرو نے سر دا صافہ لاه کے تار تار کیتا تے مونہہ تے بجا مار کے
 ٹریش بچ سٹیا۔ لالہ احمد سمجھ گیا کدھرے سر توں پُچی کھسکی اے۔ پُچی کھسکے
 تے سراں توں پہلاں پگال ڈگدیاں نیں۔ ہیرو دے نال بچ مرزا ابراہیم دی
 آواز گونج رہی سی ”روویں ریا لاں نوں ہُن تے اکھاں نال ویکھ لیا اے۔ لوڈ
 شیڈنگ سی تیری بھر جائی جاگ منگن گئی تے دن کھڑے گنڈے وجے سن۔ پر ہیرو
 کجھ مونہوں تے پھٹ بول تے سہی۔“ ”بولوں تے بدناماں آوے نہ بولوں
 تے موت۔“ تے موت اوہنوں آگئی اوہدے تک تے مونہہ چوں تپھریاں پھٹ
 پیاں ہتھاں بچ شراب آلے گلاس نوں انج گھنیا ہو یا سی جیویں کسے دی سنگھی
 گھٹ رہیا ہووے۔ اوہ کرچی کرچی ہو کے ہیرو دے ہتھاں بچ گھب گیا۔
 لالے احمد نے ایش ٹرے چک کے اپنے سر بچ اُلٹائی۔ سواہ دی مالش کردا اوہ
 باہر نسیا، ”ایمبولینس منگاؤ اوئے پردیسو، ایمبولینس بلاؤ۔“

گلی بچ سائرَن دی آواز کیہ گونجی سارے چھوٹے باہر نس پے۔ تاکیاں
 ہیرے انج بھرے گئے جیویں جج دے سواگت لئی سجدے نیں ایسی جج رہندی دُنیا
 تک نہ دیکھنی پوے۔ گھوڑی سی نہ کار لاڑے دے سر تے نہ پُھلاں دیاں لڑیاں
 نہ سہرے دیاں تاراں۔ نہ بھیناں واگ پھرائی لئی کھڑیاں سی نہ جانچی بوتلاں
 چڑھا رہے سی۔ نہ اوہناں دے کپڑیاں تے ست رنگ ڈلھے سن بس چپ دی

شہنائی تے صورِ اصرافیل۔ چار کھار اک کالا ڈبہ چکی آ رہے سی۔ اگے شیدا تے لالہ احمد چکھے مدرسے دے دو طالب علم جیہناں دا کفیل حاجی شفیق سی۔ مرزا ابراہیم گھوٹا کھڑکاندے رش ہٹاندے ڈگ ڈگ پیندے سی۔ چار برقاں دیاں سلاں بچ تاؤت ویڑھے بچ رکھ دتا گیا۔ تماشائی دھکے مار دے کھاندے تاؤت کول اپڑدے نکاں تے ہتھ رکھ کے تبک کے پرانہ ہو جاندے۔ شیدے تے لالے احمد نے مرزا صاحب نوں سد کے گجھ آکھیا۔ بجلی آگئی سی۔ ہیرو دی سس نوں اوہنے کمرے چوں ساریاں گوانڈھناں رشتے دارنیاں اٹھائیاں لالہ احمد شیدا تے مرزا ابراہیم کمرے بچ گئے مرزا صاحب نے ٹی وی دا پلگ کھچیا رانی روپ دی رانی گھر دی رانی ہیرو دے دل دی رانی اج قدرت دی پکڑتے بے بسی دی رانی سی۔ شیدا تے لالہ احمد نے تھلے بہن توں پہلاں دو سوٹ کیس رکھے۔ نوں ہیرو دی سس جھپ کے نالدے کمرے بچ لے گئی۔ سوٹ کیس دا وزن سس دیاں انگلاں نوں کہہ رہیا سی ایہناں تلاں بچ تیل نہیں۔ مرزا صاحب دے ہتھ اوہ آیا جو ہیرو لے کے ٹریا سی۔ مرزا دا وجدان کہہ رہیا سی سوہریاں نے آخری مُندری وی چوٹ لئی سی۔ ساڈے لیکھ ای سڑے سن۔ رانی اج ہیرو دی بنائی تصویر سی جیہدا حُسن لاجواب پرگنگا سی۔ شیدا تے لالہ احمد تھلے بہن لگے تے مرزا ابراہیم گو کے تکلف چھڈو۔ مالکن صوفے تے ہے تسی وی اُتے بیٹھو۔ ساڈا عذاب مُکاؤ جنازے دا اعلان ہو چکیا اے۔ سس اُٹھی تے اوہنے رانی دی لال سنہری قمیض تے دو ہتھ مارے پنج ہزار آلی چنی تار تار کیتی ”رو بھیا پٹنیے توں اُجڑ گئی ایں رو کالے مونہہ آلیئے رو۔“ تصویراں روندیاں نہیں مونا لیزا وی نہیں لالے احمد نے گجھ کاغذ کڈھے ”بھائی ہیرو نے کمایا وی بے پناہ بنایا وی بے پناہ ایہہ دیکھو کمپنی

دا اکاؤنٹ۔“ اوہنے کانغاگے کیتا سی تے مرزا ابراہیم نے کن کھڑے کیتے رانی اکھ پلک اوویں ثابت ساکت سی۔ ”ہر پائی پھیرے تے خشی غمی تے تے تہاڈے حکم تے ہیرو جو گھلدا رہیا اوہ کمپنی توں ایڈوانس لیندا سی۔ لم سم کٹ وڈھ کے کمپنی ول گل پنج ہزار ریال بچے۔ جی بھابی تے پنج ہزار میں تے پاکستانی مزدوراں.....“ لالہ تے شیدا ڈھانیاں مار کے رون لگ پئے۔ اج شیدے دیاں اکھاں چوں ہنجواں دے بے کفن لاشے ہوکیاں دیاں ٹنڈاں تے چڑھ چڑھ رگڑدے ڈگدے لالے احمد نے آب زم زم دی بوتل چوں گھٹ بھریا ”بھابی ایہہ دس ہزار ریال دا چیک اے۔“ چیک میز تے آیا تے رانی دیاں پھرائیاں پکاں پھڑکیاں تے بجلا و گیا۔ رانی دی ماں نوں تھوڑی جیہی سُر ت آئی۔ رانی نے جھڑھری لے کے کچلے ہنجواں بچ بھجیاں اکھاں چیک ول کیتیاں اک دو تین چار پنج اک توں بعد زیرو پنج سی۔ اوہنے دل پنج تن والی گئے۔ فیر تسبیح دے منکے سٹے اوہ فیر پنج تے رُک گئی۔ چھیواں زیرو کتھے گیا کمپنی پانا بھل گئی یا ہیرو جھوٹھ بولدیا رہیا۔ لئو بھابی لالے احمد نے چیک پھرایا۔ اوہ مُڑ مُڑ چھیواں زیرو لہدی سی شراب ڈولی تے جنازے دی کاہل پے جاندی اے مغرب دی بانگ ہوئی کلمہ شہادت تاؤت چک لیا گیا ”ٹھہرو ٹھہرو، رانی اُجڑ جانی وی اُجڑن دا نظارہ کر لوے۔“ رانی دی ماں نے منت کیتی۔ چار رشتے دارنیاں نے مُونہہ ڈھکے چل رانی ہیرو لاڑے دی میت تینوں پُکاردی اے۔ رانی کھبے ہتھ بچ پھڑے چیک تے سبے ہتھ دی گلابی انگل نال چھیواں زیرو پاندی اکو گل کہہ رہی سی ”میرے دوویں کنڈھے بھر گئے۔ میرے دوویں جہان لُٹے گئے دوویں جہان اُجڑ گئے۔“

ترشنا

”135“ نمبر ویکھ کے شازیہ ٹوں ایویں جاپیا کہ خورے اوہ کسے ایبمسی جاں نادرا دے دفتر آن وڑی اے۔ پر اوہ تاں آئی سی اک ہومیو پیتھک ڈاکٹر دے کلینک وچ۔ ڈاکٹر صاحب کول اوہ اج توں کوئی پنج ورھے پہلاں وی آئی سی۔ پر اوس ویلے ایڈا رش نہیں سی۔ ایڈکیں تے لوکاں دا رش ویکھ کے گھابر جیہی گئی۔ اوہدے نال اوہدی نکی بھین نازیہ وی سی۔ اوہنے نمبر پھڑیا تے گجھ زنانیاں نال جا بیٹھی۔

”باجی انج لگدا اے کہ اجڑ دے اجڑ ای بیماراں دے آگئے ہوں۔ جیویں کسے سیاسی جماعت دی مینٹنگ ہوں والی ہووے۔“ نازیہ نے آکھیا۔

”سیاسی جماعت لئی کسے دیس جاں علاقے وچ قوم دا ہونا ضروری اے۔ قوم واسطے لوکاں دے اکٹھ دا اک سیدھ وچ ہونا لای اے۔ ٹئے بھجے تے بغیر سیدھاں والے اکٹھ ٹوں قوم نہیں آکھیا جاندا۔“ شازیہ نے لوکاں ول دھیان مار دیاں آکھیا۔

”ٹوں فیرٹری پئی ایں سائیکالوجی پڑھاوون۔ جدوں دا توں ایم۔ ایس۔ سی سائیکالوجی وچ داخلہ لیا اے۔ ساڈے بھا دا سیپا ہی پا چھڈیا ای۔ ہُن مینوں تنگ نہ کریں۔“ نازیہ نے ہس کے اوہدا ہتھ پھڑیاں آکھیا۔

”چنگا نہیں کردی۔“ شازیہ نے آکھیا تے فیر سارے ہال ول نگاہ پھیری

لوکاں دا رش ہور ودھیا تے پر بندھیاں اگلے ٹوکن دینے بند کر دتے۔ ہال دیاں کجھ گُریاں اُتے بندے بیٹھے سن تے کجھ اُتے زانیاں۔ ایہناں نال وڈیری عمر دے بزرگ وی جیہناں دی واری وِچ اچے ویلا سی اوہ اپنیاں گُریاں اُتے جاگدے تے ادھے چچدھے سُتے پئے دسے۔ اک نگر وِچ تن چار بابو پینٹ کوٹ پائے گل بات وِچ رُجھے پئے سن۔ اوہناں دے نال چار پنچ جوان مُنڈے کنناں نال موبائل لا کے ساہمنے بیٹھیاں جوان گُریاں ول ہس ہس کے ویہندے پئے سن۔ ساہمنے وڈے صوفے اُتے اک بابا جی وی اُدھے سُتے ادھے جاگدے اُچی اُچی وِچ وِچ دھارمک شبد پڑھی جا رہے۔

زانیاں دیاں سیٹاں ول دو دو تن تن زانیاں رل بیٹھیاں گلاں وِچ رُجھیاں سن۔ شازیہ نے فیگر گھم کے سبھ ول تکیا تے اوہدی نگاہ ساہمنے بیٹھے بندیاں اُتے پئی۔ جیہناں وِچ اک گورا چٹا اُچا لُما جوان گُوڑھے نیلے رنگ دے لیڑیاں وِچ بیٹھیا دسیا۔ جیہڑا اپنے نال دیاں نال ہس ہس کے گلاں کردا پیاسی۔ اپنے وِچ اک مُنڈا نازیہ نوں ہسدیاں ویکھ کے لگھیا تے شازیہ نے اُس نوں ویکھ کے نک موہہ وٹیا۔

”تینوں پتا ہے نازیہ ایہہ اج کل دے مُنڈے ایویں کیوں کردے نیں؟“

”باجی دفعہ مارتے نال مینوں ایس گل دا کیہ پتا.....؟“

”تینوں میں دسی آں۔ وڈ زور تھ آکھیا سی کہ جس ویلے کوئی بندہ کسے کم نوں

کرن وِچ اپنے سارے جتن لا چھڈے تے کم نہ ہووے تے فیراوہ اپنے راہ دی ہر اوکڑ مُکاؤن پاروں بنا سرت سمجھ توں کم کردا اگانہہ ودھدا ہے۔ اوس آہر کارن اوہنوں کجھ چر لئی سکول لہدا اے۔“ شازیہ نے اوہناں مُنڈیاں ول

ویہندیاں آکھیا۔

”باجی کیہ ایہناں مُنڈیاں نے وُڈزوتھ نُوں پڑھیا اے۔ چھڈ پرا نہہ ایہناں
نوں موج لین دے تے نال ہر شے نوں ایڈی گوڑھی سوچ نال نہیں دیکھیدا۔“
”میں تاں بس.....“

”بس جانی دُعا کر، چھیتی واری آ جاوے اُتے ایہہ ڈاکٹر صاحب وی ہر مریض
نال گھنٹہ گھنٹہ لا چھڈ دے نیں۔“ نازیہ نے ایہہ آکھ کے شازیہ نُوں چُپ کرایا۔
شازیہ چُپ تاں کرگئی۔ پرا وہدیاں نگاہاں فیر اک واری سارے ویٹنگ روم
وچ پھرن لگ پئیاں۔ اُتے پُٹھلے میل دیاں زنانیاں، بڈھیاں، جوان بالاں دے
نال وی تے بنا بالاں توں وی۔ ایویں ای وکھرے وکھرے کماں کاراں والے۔
دفتری، کاروباری تے ایہناں نال پڑھیا وی۔ اوس دیاں گھمدیاں اکھیاں فیر
اک واری اوس نیلے لیڑیاں والے بندے اُتے جاٹکیاں۔ اوہنوں ایویں جاپے
کہ اوہ جدوں اپنے سنکیاں نال ہس کے گلاں کردا سی تے اوہدیاں موٹیاں کالیاں
اکھیاں وی ہسدیاں پئیاں ہوں۔ لشکدیاں چمکدیاں کچل بھریاں اکھیاں۔ کجھ چر
مگروں اوہنوں انج جاپیا کہ اوہ اکھیاں ای ساری دُنیا بن گئیاں ہوں۔ ایہہ
اچرچ بندہ اے۔ ایہدیاں اکھیاں کیویں دیاں اکھیاں نیں۔ جیہڑیاں اوہنوں اپنے
نُوں نُوں اندر وڈدیاں جاپن۔ ایہہ کنج ویہندا پیا اے.....؟ رب جانے کون.....؟
پر مینوں کیہ.....؟ اوہدا دھیان اودوں ونڈیا جدوں اُچی اُچی پڑھن پڑھان والا بابا
ڈاکٹر دے کمرے دے باہر بیٹھے چوکیدار نال لڑن لگ پیا۔

”اوہ آغا جی ہر ویلے کرم دھرم دیاں گلاں کردے ہو۔ حق انصاف نال ٹرو۔

اپنی واری اُتے آو۔“ چوکیدار نے باپے نُوں ڈکدیاں آکھیا۔

”میں اپنی واری اُتے ای ہاں۔ ایہہ ویکھ ہاں میرا نمبر“ بابا تیز تیز بولدا گیا۔
 ”آغا جی..... آغا جی..... ایہہ اٹھائی نمبر رُدا پیا اے تے تہاڈا نمبر اک سو
 اٹھائی ہے۔ جاؤ جا کے اپنی واری اڈکیو۔“ چوکیدار نے وی اگوں اوکھیاں ہوندیاں
 آکھیا تے بابا بڑبڑ کردیاں سیٹ اُتے آن بیٹھیا۔ شازیہ دا دماغ اک واری مُر
 سائیکا لوجی ول پرت گیا۔

”تینوں پتا اے نازیہ ایہہ بابا انج کیوں کردا اے.....؟“

”خدا داناں لے ہُن کوئی سبق نہیں ہووے گا۔“

”سُن لے میری بھین۔ تیرے کم آون والیاں گلاں نیں۔ اُتوں میں کل ای
 ایس بارے پڑھیا سی۔“ شازیہ نے پیار نال اوہدا ہتھ پھڑدیاں آکھیا۔
 ”چنگا دسو.....“ نازیہ نے ماڑی جیہری اوازری نال آکھیا۔

”جدوں بندہ غصے وچ کلا ہویا پیا ہوندا اے تے اوہدے دل دی ٹور تیز ہو
 جاندی اے۔ لہو دا زور ودھ جاندا اے۔ وچ اُچی ہو جاندی اے۔ چنگے سہاء نال
 گل نہیں ہوندی۔ ساہ ٹندا اُچا ہون لگ پیندا اے تے اکھیاں دیاں پٹلیاں گھل
 جاندیاں نیں۔“ ایہہ آکھ کے اوہدی نگاہ فیر نیلے لیڑیاں والے بندے اُتے جا
 ڈھکی۔ شازیہ نوں اک واریں فیر لکیا کہ جیویں اوس بندے دیاں اکھیاں اوہنوں
 ای تکدیاں ہوون۔

”ہور کیہ ہوندا اے.....؟“ نازیہ نے اوہنوں ہلانڈیاں پچھیا۔

”بس ہور پتا نہیں۔ تُوں ساہمنے ایس نیلے لیڑیاں والے بندے تُوں دیکھیا
 کہ اوہ مینوں کیویں تکی جا رہیا اے۔“

”اوہ وچارا تے اپنیاں یاراں نال گلاں کردا پیا اے۔ اوہنوں تیرا پتا وی نہیں۔“

”فیرمینوں کیوں ایویں لگدا اے کہ اوہدیاں اکھیاں میرے ول ای نیں۔“
 ”تینوں اپنیاں اکھیاں بہت چنگیاں لگدیاں نیں۔ ایسے ای کارن..... ایہہ
 میری سائنس اے۔“ نازیہ نے ہسدیاں آکھیا۔
 سائنس دا لفظ سُن کے شازیہ دا دھیان اک واری فیر وٹڈیا گیا۔
 ”اک مشہور رُوسی دا آکھان اے کہ جس شے دا وجود نہ ہووے۔ اوہ سائنس
 نہیں ہو سکدی۔“

”تیری مہربانی ہُن نویں کتاب نہ کھول لوں۔“ نازیہ نے آکھیا تے اوہناں
 دوہاں نال اک مائی جیہڑی پہلاں ای پُٹھے سدھے مونہہ وڈی پئی سی اوہ اپنے
 آپ نال گلاں کرن لگ پئی۔

”پہلاں اپنی اولاد سانجھو۔ مگروں اوہناں دے دھیاں پُڑاں تُوں۔ جوانی
 تیکر منظور تُوں سانجھیا تے ہُن اوہدے پُڑ مقبول تُوں۔ ستاراں ورھیاں دا ہو گیا
 اے۔ پر اے تائیں بستر اُتے مُتدا اے۔“

بڈھری مائی دیاں گلاں سُن کے شازیہ نے نازیہ دے کن وچ آکھیا۔
 ”اپنے آپ نال گلاں کرنا وی اک بیماری اے۔ انگریزاں وچ ڈھیر سی۔ پر
 ہُن سارے گھر دی وی بہت ہو گئی اے۔“

”سرکار تیں ایہہ سائیکالوجی دا مضمون رکھ کے بہت بھیڑا کیتا اے۔ اپنے
 نال ساڈی وی مت مار چھڈی اے۔“ نازیہ نے آ لے دوالے ویہندیاں آکھیا۔
 ”واہ..... سائیکالوجی تینوں دساں ایہہ لفظ دو یونانی لفظاں سائیکی تے لوگاس
 دی رلت نال بنیا اے۔ سائیکی دا مطلب اے آتما، دماغ تے لوگاس دا مطلب
 اے علم.....“

”ہن سارا علم میرے اُتے ای سٹ دیوؤ“ نازیہ نے فیر اک واری ہس کے آکھیاتے ایس وِچ نال دی گُرسی توں اک مائی، اک وِچلی عُمَر دی زنائی اک پکے رنگ دے بال نوں چک کے اپنے ٹوکن راہیں ڈاکٹر صاحب کول ٹر گئیاں۔ اوہناں دی تھان تن جوان گُریاں فیشنی لیڈیاں وِچ آن کے بہہ گئیاں۔ اوہناں دے کھلے ڈونگھے گلے ویکھ کے نازیہ نے اک بھیڑا جیہا مونہہ بنایا۔ اوہناں دے اوتھے بہندے ای گھڑی مُدی جوان مُنڈیاں دی آوا جاوی ودھ گئی۔ جیہڑے منٹ گومگروں کنناں نال موبائل لائے اوتھوں لنگھن لگ پئے۔

”ایہہ مُنڈیاں بارے سائیکالوجی کیہ آکھدی اے.....؟“ نکئی نے وڈی بھین کولوں پچھیا۔ پہلاں تے اوہ حیران ہوئی فیر خوش ہو کے بولی۔

”کیہ ہو یا اے ایہناں ٹوں.....؟“

”جدوں دیاں ایہہ گُریاں پٹھیاں نیں۔ ایہناں جوان مُنڈیاں دے گشت کجھ ودھ گئے نیں۔“ نازیہ نے آکھیاتے فیر اک بھیڑا جیہا مونہہ بنا کے اوہناں گُریاں ول تکیا۔

”ایس ٹوں ماڑا موٹا جیہا ساڑا وی آکھدے نیں۔ جو ایس ویلے تیرے وِچ اے۔“ شازیہ نے ہس کے آکھیا۔

”باجی میری وی اک سائنس ہے۔ جدوں ایہہ گُریاں باہر جاوَن گئیاں تے ایہناں مُنڈیاں نوں اپنا فون نمبر ضرور دیون گئیاں۔“ نازیہ نے کن وِچ آکھیاتے شازیہ دی نگاہ ساہمنے نیلے لیڈیاں والے بندے اُتے گئی جیہدے نیڑے اوہدے دو گویار ہور آ کے بیٹھ گئے سن۔

”چل دفع مار ایہناں ٹوں۔ اوہ ساہمنے والے بندے ٹوں ویکھ ہاں۔ گگدا

اے کہ پوری جج دے نال آیا ہو یا اے۔“ شازیہ نے آکھیا۔
 ”توں تاں مکلی ای ہو گئی ایں۔ چنگا سُرَت سمجھ والا بندہ دِسدا اے۔ ایہناں
 ہو چھیاں مُنڈیاں وانگوں نہیں۔“
 ”فیر ایہہ گھڑی مڑی مینوں ای کیوں نکدا پیا اے۔“
 ”تیرا بھلیکھا اے اوہدی پرسنالٹی تاں وکھ۔“

”ہونہہ..... ایہہ وی چنگا لفظ ورتیا ای پرسنالٹی۔ پرسنالٹی وی یونانی لفظ
 ”پرسونا“ توں نکلیا اے۔ ایس دا ارتھ ہے۔ نقاب، خول، اک مکھوٹا، اوہ مکھوٹا
 جیہڑا یونانی نائک کھیڈ دیاں اپنے مُونہہ اُتے وی تے اپنے سریر اُتے وی
 چاڑھدے سن۔ ایویں ای ایس بندے نے وی اپنے مُونہہ اُتے اک مکھوٹا
 چاڑھیا ہو یا اے۔“ شازیہ نے آکھیا۔
 ”تیرا وی کوئی حال نہیں.....“

”توں وکھ لویں ایہدا اصل رُوپ کجھ ہور ہووے گا۔“ شازیہ نے آکھیا
 تے نازیہ نیلے لیڑیاں والے بندے توں ویکھن لگ پئی۔

ایس وچ نال دیاں تنے گڑیاں اُٹھ کے اندر رُکنیاں تے اوہناں دی تھاں
 اُتے گھر گھستی والیاں دو زانیاں بال پھڑ کے آن پٹھیاں۔ شازیہ نے اپنا بیگ
 اپنی کرسی اُتے رکھیا تے فیر پانی والے گولر ول ہوئی ہوئی رُدی گئی۔ جاندے
 ہوئے اوہ نیلے لیڑیاں والے کولوں لنگھی تے اوہدیاں اکھیاں فیر اوہدے چار
 چوہیرے گیرے گیرن لگ پئیاں۔ اوہدے آلے دوالے فیر اوہو ای اکھیاں سن۔
 اوہ پانی پی کے پرتی تے اوہنے بُوہے اُتے اوہناں فیشنی لیڑیاں والیاں توں
 اوہناں مُنڈیاں نال گلاں کردیاں ویکھیا تے من ای من وچ اپنی بھین دی سمجھ

توں ڈاڈھی راضی ہوئی۔

”ایس نوں سکستھ سینس آ کھدے نیں۔“ اوہنے اپنے آپ نال گل کردیاں
آکھیاتے جدوں پرتی تے اوہوای اکھیاں اوہدے آلے دوالے سن۔
گُوڑھیاں کالیاں اکھیاں۔ اوہ اپنے آپ نال لڑدی بھڑدی کُرسی اُتے آن
بیٹھی۔ نگاہ ساہمنے گئی تے اوہوای بندہ اپنے یاراں نال ہولی ہولی گلاں کردا
دسیا۔ کجھ چر اگدوں اوہنے اک واری اپنی کُرسی پٹھاں تکیا تے فیر اپنے بیلیاں
نال گلاں کرن لگ پیا۔ شازیہ نوں اوہدیاں اکھیاں اپنیاں اکھیاں وچ دُبدیاں
جاپیاں۔ جیہڑیاں کجبل نال بھر گئیاں سن۔ اوس بندے نے جدوں ہس کے اپنے
اک بیلی نال گل کیتی تے شازیہ نوں اوہدیاں اکھیاں فیر اک واری اپنے سریر وچ
لہندیاں دسیاں۔

”نازیہ میں ہُن ایس کولوں پچھ ای لینا اے۔ کہ ایہنوں کیہ تکلیف اے۔
میںوں کیوں انج نکدا پیا اے۔“
”ایہدیاں اکھیاں نے میںوں اچوی لا دتی اے۔“

ایہہ آکھ کے شازیہ اٹھ کھلوتی تے اوس بندے ول ٹرن لگ پئی۔ نازیہ نے
مگروں اُس دا دوپٹہ پھڑیا۔

”توں تاں پوری شدائین ہو گئی ایں۔“ نازیہ نے آکھیا پر اوہ دوپٹہ چھڈا
کے اگانہہ ودھی تے ایس وچ اوہ بندہ اپنی سیٹ توں اٹھ کھلوتا۔ اوہدے اک یار
نے اوہنوں موڈھا دتا تے دوجے ہتھ وچ چٹے رنگ دی سوٹی پھڑائی۔
خورے اوہدا نمبر آ ہی گیا سی۔

تواریخ نوجوان بھارت سبھا

(5)

کیدار ناتھ نے اپنے سنگی گھرواں نوں آکھیا اوہ ہندواں مسلماناں وچ آپنی
جھال تے ایکارکھن دا پرچار کرن۔ اوہناں کہیا، ”جو کسے دا دل کردا اے اوہنوں
کھان دیو، اذان تے ناقوس اُتے مت لڑو۔ آزادی چکھوں ہر رپھڑ مک ویسی۔
جوڑ میل (سپلن، کانفرنس) نے نیچے متھے

1- سائمن کمیشن ساڈا اندر اے۔ قوم نوں چاہیدائے ایہنوں چھیک (رد کر)
دیوے۔

2- ایہہ اکھ یا جوڑ میل سائمن کمیشن وُردھ اوہناں سبھ روسکاراں دی پپرٹ وٹڈاندا
اے جیہناں نال سرکار نے مارگٹ کیٹی۔ نالے اکھ سرکار دے ظلم دھرو دی
وی بندیا کردا اے۔

3- اکھ منگ کردائے جو ایس اوکھے ویلے آگُو علاج معالجے تے ہور معاملیاں
لئی باہر دے مُلکاں ج جانوں پرہیز کرن۔

4- اکھ کانگریس توں منگ کریندا اے جو اوہ ہور نعرے چھڈ کے بندے ماترم
ای نعرہ رکھے نالے ترنگے دی تھال لال جھنڈا اپناوے۔

5- برطانی وستاں ہر حالے تجیاں جاوون۔

6- اکٹھ نوں برطانی لاکٹر (افسر شاہی) دا بھروسہ نہیں ایس لئی ایہہ نوجوان میل نوں پکی کردا اے جو لوکاں نوں آوندی جگت لام وچ برطانی راج نال مل ورتن کرنوں ہوڑن۔

7- اکٹھ دسوندھا سنگھ، گجن سنگھ تے دوجے سنگیاں دے چینی آزادی گھول وچ جرے دکھاں دا ساخھی وال اے۔

8- اکٹھ وال سرکار توں منگ کردے آں جو اوہ سارے لوکاں نوں سواہرا درجہ تے چھوت چھات نوں مکان دے قنون ورتوں وچ لیاوے۔

9- نوجواناں نوں اپیل اے جو اوہ پنجاب دے شہراں قصبیاں وچ سبھاواں بناون جیہڑیاں پنجاب نوجوان بھارت سبھا دا رل کے کم کرن۔ ایہدے لئی نوجوان بھارت سبھا نوں تھان تھان اپڑان لئی ایہہ کمیٹی بنائی جاندی اے۔

سوہن سنگھ جوش، رام چندر، عبدالمجید، محمد طفیل، احسان الہی، حسام دین، چھبیل داس، ہری سنگھ چکوالیا، گوپال سنگھ قومی، کپیل دیو شرما تے بھگت سنگھ۔

10- نوجواناں نوں عرضوی اے جو مذہب نوں ہر کسے دا نجی مسئلہ من تے نوجوان بھارت سبھا وچ نرے ہندی ہوون پاروں سیر گھتن۔

ایہدے نال ای اسیں چینی گھرواں نوں ودھائی دیندے آں۔ اسیں کاکوری دے مریجوڑیاں دی وی سلاہنا کردے آں جو اوہناں نے ساری قومی سیاست دا پاسا پرت دتا اے۔

جلسہ اک پیر ہور اگے ودھانیاں اپنے نشانے دا اگھا ویروا کردا اے جو اسیں ہالیاں کرتیاں دی پورن آزاد آپ مختیار سوشلسٹ پنچائتی ریاست بناون لئی جو کجھ ساتھوں سر یا کرسائیں۔

ہندی آزادی لیگ

1927 وچ جدوں جواہر لال آپنی بیوی کملا دا علاج کروان یورپ گئے تان اوہ یورپ دے اگے ودھو سیاست کاراں نوں ملے۔ اوہناں لوکاں فروری 1927 وچ برسل چ ویڑھو دا بے تے سامراج واہ دے برخلاف اک جگت اکٹھ کیتا۔ جواہر لال ایس اکٹھ وچ انڈین نیشنل کانگریس دے مہاندر وجوں رلے۔ جواہر لال نوں ہندوستانی قومی لہر وچوں جگت پدھر دی کوئی دس پیندی لگی۔ اوہناں نوں لگا جیویں کانگریس یورپی کمیونسٹاں، ٹریڈ یونینسٹاں، چینی، میکسیکی تے لاطینی امریکی قومی لہراں دی سانجھوال اے۔ ہندوستان دے ہالیاں، گھالیاں دی پورن آزادی دا اوس اکٹھ نے جواہر لال دے ساتھ نال متا پکایا تے منگ کیتی جو دنیا دے وکھ وکھ ملکاں وچ چلدیاں ازادی لہراں نوں دباون کیتے ہندوستان فوجاں گھلنیاں بند کرے۔ جواہر لال دی اکٹھ وچ چینیاں نال بھیلی دے سٹے وچ چین نال بھائی چارے دارنگ بچھ گیا۔

برطانوی حکومت جواہر لال دیاں ات پکھیاں نال ملنیاں ورتنیاں نوں ویکھن ڈڑھی سی۔ حکومت دے گھروگی وزیر نے موتی لال نوں تاڑنا کیتی بی جواہر لال طوفانی پانیاں دے نیڑے ججیا کھلہا ای۔ موتی لال اوسے ویلے جواہر لال نوں ہندوستان موڑ لیاون لئی آپوں یورپ نوں ٹھل پئے۔

27 نومبر 1927 تیک سوویت یونین ویڑھے ہوئے ملکاں دی لوکائی دے اپنی آزادی لئی کیتے جان دے گھولاں دے ہت وچ سی۔ اوہنے موتی لال تے جواہر لال نوں رُوسی اُتھل دے دس سالہ جشن وچ آون داسدا دتا۔ دوویں پیو پتر سوویت یونین چلے گئے۔

یورپ پھیری دی پوہ صدقہ جواہر لال نہرو نوں ہندوستان دی پورن آزادی دا خیال آون لگ پیا۔ کانگریس اودوں تیک سوراج دے گٹر وچ ہی پئی رگڑدی سی۔ کانگریس دا دستور ڈومینین دی گل کردا سی اوہ آزادی دے ہیتیاں نوں وی اپنے توں دُراڑیاں نہیں سی جان دیندا۔ جواہر لال نے انڈین نیشنل کانگریس دے مدراس جلسے وچ ہندوستان دی پورن آزادی دا متا لیا بھگتیا، گاندھی اوس جلسے وچ کوئی نہیں سن۔ گاندھی نوں جدوں ایس متے دے پاس ہون دا پتہ لگا اوہناں نے ”ینگ انڈیا“ وچ ایہدی کڑی پڑچول کیتی تے آکھیا، پنا سوچے سمجھے ایہہ متا پروان کرن نال کانگریس سکولی منڈیاں دی تقریری منڈلی دے پدھرتے جا ڈگی اے۔ گاندھی دا سخت ورتارا ویکھ کے جواہر لال بھواندی اڈی پرتیا۔ دسدے نیں جو اوہناں نے گاندھی نوں لکھیا، ”کیہ میں تہاڈا سیاسی باکا نہیں۔“

تاں وی جواہر لال نے فیصلہ کر لیا جو اوہناں نوں کانگریس دے مدراس متے توں گھل مل گئی اے جو اوہ آزادی دا پرچار چالو رکھن۔ نہرو نے کانگریس دے وچ ای ہندوستان دی آزادی لیگ دا دھڑا بناون دی صلاح وی سنا دتی۔

ایہدے توں کیدار ناتھ سیگل نے سانوں دسیا جی اوہناں دے یوپی دے بیلیاں نے کہیا اے جو اسیں نوجوان بھارت سبھا ٹھپ کے ہندوستانی آزادی لیگ وچ رل جائیے۔

ایہہ گل وچارن لئی کیدار ناتھ سیگل دے گھر نوجوان بھارت سبھا دی کارج ستھ دا اکٹھ ہویا۔ میں درڑساں جی جواہر لال سانوں ادھ کپی پئے ورتاندے نیں۔ اسیں 1924 توں پورن آزادی دے پاندھی ہاں۔ جواہر لال آزادی دے پڑ وچ ہن پئے آوندے نیں۔ جے اوہ سچی مچی آزادی لوڑدے نیں تاں نوجوان

بھارت سبھا وِچ آ جاوَن۔ اسیں اکٹھے کم کراں گے سگوں اسیں اوہناں نوں آگُو
 وی من لواں گے۔ پر سانوں پک نہیں بئی جواہر لال کانگرس وِچ بنے اپنے
 مراتبے دی قربانی دے دیوں گے تے اُکا پُکا ساڈے نال آ جان گے۔ چلو اسیں
 جواہر لال دے آکھے تے اپنی جتھے بندی ولھیٹ دیندے آں جے اگلے دن
 جواہر لال گاندھی تے اپنے پیوموتی لال دے دا بے تھلے آ کے اپنی جتھے بندی
 ٹھپ کر دیوں تاں اسیں جیہڑے کھرے معنیاں وِچ آزادی تے سوشلزم دے
 ہیتی آں کسے تھان دے نہ رہ جاواں گے۔ اپنا وساہ گوا کے نوجوان بھارت سبھا
 نے مُر کے اٹھن جوگا نہیں رہ جانا۔ جواہر لال ایویں ہوا وِچ پئے گلاں کردے
 نیں اوہناں کول نہ کوئی جتھے بندی اے تے نہ ای کوئی دستور ویہار۔ بھگت سنگھ
 تے میرے کمیونسٹ بیلی عبدالمجید نے میرا کچھ لیا۔ کیدار ناتھ وی کچھ چر مگروں
 ساڈے نال آ رے۔ لمے پوڑے واد وواد مگروں نوجوان بھارت سبھا نے میری
 صلاح من لئی بئی اوہ آزاد جتھے بندی پاروں کم کردی رہسی۔ ہندوستان آزادی
 لیگ داسدا چھیک دتا گیا۔

مگروں کنیں کچھ نواں ورت گیا۔ لارڈ برکن ہیڈ دی ونگار نوں عکرن لئی
 ہندوستانی آگو کنیں بولیاں بولدے رہے پر ہندوستان دے آوندے سسے دے
 دستور یا لیکھے بابت کوئی سانجھی صلاح نہ دے سکے۔ کانگرس نے موتی لال نہرو دی
 اگوائی وِچ دستور ساز کمیٹی بناون دا ہوکا دے دتا۔ ایہہ کمیٹی ساریاں پارٹیاں دی
 کمیٹی بن گئی۔ ایس کمیٹی نے جیہڑا دستور ویہار اُلیکیا اوہدا مول مُدا انگریز شاہی
 دے ادھین راج داسی۔ جواہر لال نے کمیٹی دی سکتری کیتی سی۔ دسمبر 1928 وِچ
 کانگرس دے کلکتے اکٹھے وِچ ایہہ دستور ویہار نہرو رپورٹ دے سرناویں توں گوہ

وچار لئی پیش کیتا گیا۔ پوند سہاش بوس تے جواہر لال نے ادھین راج والی گھنڈی دا ورودھ کیتا تے پورن آزادی نوں مڈا بناون دی منگ کیتی۔ نوجوان بھارت سبھا دی لہور ملنی وچ میں پہلاں ای آکھ چھڈیا سی جو جواہر لال نے گاندھی تے اپنے پیو اگے لمیاں پے جانا اے تے پورن آزادی دی منگ نوں کنڈ کر جانی اے۔ سہاش بوس اپنی گل تے اڑے رہے۔ جواہر لال نوں انج تسلیا گیا جو دسمبر 1929 دے اخیرى دن تیک وکھ لیندے آں نئی ادھین راج دی منگ پروان ہوندى اے کہ نہیں۔ جواہر لال نال ایہہ وی کارا کیتا گیا جو کانگریس دے اگلے اکٹھ تیکن جے ادھین راجی دی منگ نہ پوری ہوئی تاں اوس کانگریس اکٹھ دے پردھان جواہر لال ہوسن تے پھیر اوہناں دی پردھانگی تھلے پورن آزادی دی منگ ہوک دتی جاسی۔

جدوں کلکتہ جلسے دیاں خبراں لہور پجیاں تاں نوجوان بھارت سبھا دی کارج ستھ دا اکٹھ بریڈلا ہال وچ پیا چلدا سی۔ سانوں جواہر لال دے چکھے ہٹن تے سمجھوتہ کر جان دا بڑا منکھ لگا۔ تے جدوں میں اپنی تقریر وچ آکھیا:

میخانہ ریفارم کی چکنی زمین پر
نہرو کا خاندان بھی آخر پھسل گیا

سارے اکٹھ نے میری سلاہنا کیتی نئی جدوں سانوں نوجوان بھارت سبھا ٹھپن دی صلاح دتی سن نیں تاں میں ٹھیک جواب دتا سی۔ انج ہندوستان آزادی لیگ جواہر لال دے اپنے ہتھوں ای دفنیج گئی

نوجوان بھارت سبھا دا بھرواں منصوبہ

نوجوان بھارت سبھا دی صوبہ پنجاب ملنی نے جدوں اپنے ٹپے نشانے وچ

وٹا کیتا تاں میں بڑا راضی ہويا۔ نوجوان بھارت سبھا دا نشانہ ہن سردے بندے
 ہر ڈھنگ نال ہندوستان دی آزادی توں وٹ کے ہالیاں گھالیاں دی پورن آزاد
 تے آپ مُنڈیا رسوشلسٹ ریپبلک دی اُساری لئی ہر بندا سردا اُدم ہو گیا سی۔
 خیر، کجھ دناں چکھوں بھگت سنگھ مینوں ملے تے ساڈی آپت وچ ایہہ گل
 ہوئی:

بھگت سنگھ: سوشلزم والا ٹپچا تاں ٹھیک اے اسیں سارے ایہدے تے سہمت
 آں۔ پر اگلے کماں لئی کیہ بٹھ سٹھ ہو سی؟

میں: جو کجھ وی کر سکدے ہوواں گے سر پر کراں گے۔
 بھگت سنگھ: جیہڑے ڈھنگ وی ورت سکدے ہوئے توں گل بتردی نہیں۔
 سانوں ایہدی ویونت بندی کرنی پوے گی۔

میں: اوہ ویلا اے نہیں آیا۔ ویروے نال ڈول ڈولن لئی سانوں ویلا ویکھنا پونا
 اے۔

بھگت سنگھ: ویلا تاں ہو یا پیا اے۔

میں اچرجت ساں جو اوہناں دا ایس بحث توں کیہ مطلب سی۔ پھیر اوہناں
 کہیا، مئی آؤندا پیا اے۔

میں: پھیر؟

بھگت سنگھ: سانوں 10 مئی نوں آزادی دیہاڑ منانا چاہیدائے، ایس دن ای
 تاں 1857 دا آزادی جنگ چھڑیا سی۔ کیتے جا سکن والے بٹھ سٹھ دا
 نتارا وی ہو جاسی۔

میں: بھلک دا اسیں زرا سُفنا ای ویکھ سکدے آں۔ نوجواناں، کساناں تے

مزدوراں نوں جتھے بند کرنا چاہیدائے تے پھیر جو وارا آوے، اسیں جے
 چوندے رہے یا ساڈی وابل پنگاون والے آپے لوڑیندے پیر پٹ لیسن۔
 حال دی گھڑی تاں جشن نوجواناں نوں گراہے پا دیسی تے نالے ویلیوں
 پہلاں ہی حکومت نوں خبردار کر دیسی۔

بھگت سنگھ: ساڈی سوچ نہیں رلدی ایس لئی میں ایہہ معاملہ کارج ستھ اگے
 دھرنا چاہوناں۔

میں من گیا۔ کیدار ناتھ سیگل دے گھراک ملنی رکھی گئی۔ میں تے عبدالمجید
 نے صلاح دا ورودھ کیتا۔ کیدار ناتھ نے کہیا، ”اسیں آپس وچ نہ لڑیے۔ تئیں
 رل کے جو وی سا نچھا فیصلہ کرسو۔ میں اوہنوں من لاں گا۔“ اوہ بڑا وریام بندہ
 سی۔ ہر ویلے کسے وی لڑائی کرتو یا قربانی لئی تیار برتیار رہندا سی۔ پر اوہنوں وچار
 وانی تے بحثاں دا کوئی سواد نہیں سی۔ ایس لئی میرا خیال منج گیا۔ بھگت سنگھ تے
 بھگوتی چرن دو دنوں مگروں مینوں ملے۔ بھگوتی چرن نے بھگت سنگھ دے خیالاں
 نال اپنی سہمتی دسی۔ پر مینوں اوہناں دیاں گلاں نہ پوہیاں۔ بھگت سنگھ کارج
 ستھ دے اک دو ہور بندیاں نوں وی ملے۔ اوہناں دا خیال سی اوہ اوہناں دے
 وچار ٹھیک سمجھدے سن۔ دو تن دن پا کے بھگت سنگھ نے کارج ستھ دی پھیر
 اک ملنی رکھ لئی۔ کیدار ناتھ سیگل ہوراں ول ای۔ میں پھیر اپنی گل دہرائی جو
 سانوں کابلیاں نہیں پینا چاہیدا تے ویلے توں پہلاں کوئی کارا وڈ کھلون دی لوڑ
 نہیں۔ میرے نال پھیر سارے جنے سہمت ہو گئے۔ بھگت سنگھ نے بڑا حوصلہ
 دکھایا تے مُسکدا ہو یا ٹر گیا۔ اگلے دینہہ بھگوتی چرن مینوں ملن آئے اوہناں
 نے 1857 اُتے اک بڑا سوہنا مضمون لکھ کے لیاندا سی۔ میں بڑی صفت کیتی

تے آکھیا ویلا آوسی جدوں اسیں ایس مضمون نوں چھاپ کے ایہدیاں نقلان لوکاں وِچ ونڈاں گے۔ اوس ات سوہنے مضمون نال کیہ ہونیاں مینوں ککھ پتہ نہیں۔

بھگت سنگھ تے میں دوویں سوچے تے درڑتا والے ساں۔ ساڈا اگن سی بیئیں ایں اک دوجے نال نکھیڑ کرن تے تئے رہندے ساں پھیر وی ساڈا ڈھیر آپتی پیاری۔ وچاراں دا فرق کدیں وی ساڈے سانگے اُتے حرف نہیں سی لیا۔ اک جوبہنی پھیر ہوئی۔ بھگت سنگھ مینوں اپنی سوچ دا جانو کرنا چاہوندے سن۔

بھگت سنگھ نے پورن آزادی اُتے زور دیندیاں آکھیا ایہہ کوئی بہت وڈا کم کیئے پنا نہیں مل سکدی۔ لوکاں نوں اوس وڈے کم واسطے تیار کرن لئی سانوں 10 مئی 1857 ورگے دیہاڑے منانے پون۔ میں اوہناں نوں ہنگورا بھریا تے آکھیا سبھ توں پہلاں تے سانوں گھٹو گھٹ شہراں دی پدھر تے بڑی تگڑی جتھے بندی کرن دی لوڑ اے۔ جیویں امرتسر دے متے وِچ مٹھ کیتی سی اسان وڈے وڈے شہراں وِچ اپنے کم دیاں برانچاں کھولیاں سن تے ہالیاں گھالیاں دیاں گجھ جتھے بندیاں اُساریاں سن۔ سانوں زرا ایہناں دیہاڑیاں نوں ای نہیں منانا چاہیدا سگوں ہور وڈے وڈے کماں لئی اپنی لام بندی وی کرنی چاہیدی اے۔ ایس لئی ایہہ جیہی جتھے بندی باجھ سانوں اپنی بھلک دے ٹپچیاں تے ویونتاں دیاں اگاؤں دساں نہیں پانیاں چاہیدیاں۔ اودوں تیک سانوں دڑ وٹ کے بڑے سچ نال اپنی گل لوکاں تیک اپڑائی رکھنی چاہیدی اے۔ اوہناں کہیا، ”نکھیڑ کاہدا اے؟“ میں آکھیا، ”ویلے وقت دا۔ سانوں شتابی نہیں کرنی چاہیدی۔ سانوں پہلاں تاں ہالیاں، گھالیاں، گبھرواں تے پڑھیاراں دیاں دکھ دکھ پڑاں بنانیاں چاہیدیاں

نیں۔ ایہناں پڑاں وچوں بھڑاک جتھے دے آگُو چُھنے پوسن۔ نوجوان بھارت سبھانوں حکومتی دابے پاروں کالجوں دے ہال نہیں سن دتے جان دے ایہدے لئی لوڑ سی جو وکھری پڑھیار جتھے بندی اُساری جاوے۔ پڑھیار پڑاں ساڈیاں پکیاں قلعے بندیاں ہوسن۔ کالجوں دے عہدے دار پڑھیاراں دے نابر ہو کھلون توں ڈردے اوہناں دیاں پڑاں اُتے ہٹکاں نہیں لاون گے۔ ایہناں ساریاں پڑاں کھلیاں کرن لئی ویلا چاہیدا اے۔“ اوہناں کالیاں پے کے آکھیا، ”بھگوتی چرن تے سکھ دیو ترکھی ٹورے ٹرنا چاہوندے نیں تے میں اوہناں نوں ہالیاں گھالیاں دی پڑکاری دس کے چلھا پیا کرناں۔“ ”نوجوان بھارت سبھا لوکاں ج اپنی پوہ ودھاندی پئی اے کارناویاں لئی سانوں گبھرو ایسے نے ای دینے نیں“ میں پھیر اوہناں دی گل نال فرق کیتا۔ تے اسیں ول وی اک واری ملے۔ بھگوتی چرن نوں وی سدیا گیا تے اوہناں بھگت سنگھ دا سارا منصوبہ ای ٹھپ کر دتا۔

اوہناں ساڈی بحث سنی تے کہیا جو اوہدی وی 10 مئی 1857 دے آزادی جنگ دا جشن منان دی بڑی خواہش اے۔ تاں وی اوہ کسے وی ایہہ جیہی گل تے راضی ہون لئی تیار اے جیہدے نال اسیں نوجوان بھارت سبھا وچ اکٹھے رہ کے انقلابی کم نوں اگے ودھا سکے۔ ہور بحث مباحثے چکھوں میرا نظریہ من لیا گیا۔ 1857 دا جشن منان دا ارادہ چھڈیا گیا ایہدی تھاں صوبے وچ نوجوان بھارت سبھا دیاں برانچاں کھولن دا فیصلہ ہویا تاں جو ہالیاں گھالیاں وچ پرچار دا کم وادھے پایا جا سکے۔

گھرتے مذہبی سنجان چھڈن

کوئلہ فیروز شاہ قلعے دی ملنی وچ دو بڑے اُگے فیصلے ہوئے۔ اک سی بی

مذہبی شناخت دی کوئی شے نہ رکھی جائے۔ بھگت سنگھ فیروزپور جسر تے داڑھی
منا چھڈی۔ دو جاننچا سی اپنے گھراں نال سبھ سانگے چھڈ دتے جان تاں جو سارا
ویلا اُتھل دے کم نوں دتا جاوے۔

رُوسیاں نوں وی ہندوستان دے آزادی گھول دی بڑی چھک جاگی۔ شوکت
عثمانی وڈے ناں والے کمیونسٹ سن، اوہناں دسیا جو اوہ بھگت سنگھ تے بچو ائے
کمار سنہا لئی سُنہیا لیا ئے نیں ہی ایہہ دوویں رُوس جان تے اوتھوں دے کم نوں
دیکھن جانن۔ پر ویلے دی ٹور بہوں ترکھی سی۔ شوکت عثمانی رُوسوں آوندیاں ای
پھڑے گئے۔

بھگت سنگھ نوں ہُن ایہو جیہے سدیاں تے سکھیا دی لوڑ نہیں سی رہی۔
1925 توں 1928 دے زمانے جدوں اوہ کانپور رہے سن اوہناں نے سوشلزم
تے اُتھلاں بابت جو لکھیا پڑھ چھڈیا۔ ہُن تاں اوہ ایس پڑھائی نوں کرنی دے
لیکھے لاون ٹوں اُتاوے سن۔

بھگت سنگھ نال میری اخیری ملنی

اکتوبر 1928 ج اک دن بھگت سنگھ میرے کول لہور پری محل آئے، کہن
لگے تہاڈے نال کجھ گلاں کرنیاں نیں۔

میں کہیا، گلاں کراں گے چنیاں چاہوو پر کدھرے ارام نال بہہ کے۔ ایڈی
اُباہل کاہدی اے۔

اوہ جھٹ بولے، ”میں چاہوناں تسیں اج مگدی مُکاؤ تے ساڈے گپت
سنگ وِچ آ جاؤ۔ میں تہاڈی ”نہیں اے نہیں“ والی اڑی چھڈانی اے۔

میں کہیا، ”تہانوں پتہ ای اے ایہدے تے ساڈی کئیں وار گل ہو چکی اے

تے اساں ایہہ مٹھ وی لیا اے جو اپنے سارے بیلیاں وچوں میرا سوشلسٹ
اُتھل اُتے پک وی بُہت اے۔ سانوں، کساناں مزدوراں دیاں جتھے بندیاں
اُسارن دی ڈھیر لوڑ اے۔ پھیر اخباراں نال میرے واہ واسطے دا سانوں اپنے
وچاراں دے پرچار لئی بڑا آسرا اے۔ میں ایہہ کم ودھیا ٹوریا ہو یا اے۔

پنچم
www.puncham.com

صوفی تے داتری

پینڈو پاکستان وچ صوفی وادی مارکس وادی اُساری

وکھریوں ماریاں جاہیں تے آزادی لئی ڈھکویاں اکتائیاں کیوں بنائیاں
ونجن؟ ایہہ پرچہ مارکسزم تے مذہب دی دو آٹھی کھچ تان دے کچھ توں ایس سوال
دا ولدا ڈھونڈن دا جتن اے۔ کجھ ودواناں علماں نے تاں ایہناں دوواں دا
ساہویاں دھراں ہون نیا اے پر پرچولویں سچ وادی دے سوچواناں مارکس وادی تے
مذہب نوں ڈونگھیری پدھرتے ساویاں دن نوں وی اپنا ٹیچا بنایا اے۔ ایہہ پرچہ
وچار کردا اے جو سیاسی گھولاں دے پرسنگ وچ پینے آہریاں نے جتن کیتا اے
جو ایہناں دوواں وچ سانجھ، برابری یا ثلثا کیوں بنائی جا سکدی اے۔ مذہبی
مارکس وادی سیاسی سرت تے کرنی دی کیوں دی شکل اُلک سکدائے، ایہدے لئی
میں تواریخی پدھرتے پاکستان دے ہک بہوں لوک پیارے کمیونسٹ صوفی صبغت
اللہ مزاری دی حیاتی نوں ول چتارن دا حیلہ کیتا اے۔ ایہناں صوفی وادی تے ماؤ
وادی مارکس وادی ساںجھ بنائی سی۔ دکھنی پنجاب دے ہماڑ واہیوان ٹیر دے جم
پل ایس بندے 1970 دے وارے جاگیرداراں دے برخلاف کسان لہر دی
اگوائی کیتی تے ملک دی سبھتھیں وڈی کمیونسٹ جتھے بندی مزدور کسان پارٹی دے

شجیو گئی بنے۔ ایہہ پارٹی ماؤزے تیگ وچاراں توں سیدھ لیندی سی۔ صبغت اللہ دے ماؤ وادی وچارتے کرنی دی جان پچھان، اُچھا لوک پچھو کڑ دے کمیونسٹ سنسار واد اُتے زورتوں ہوئی۔ ایہتوں ای اوہناں دا نابرسونی ریت ول دھیان گیا تے اوہناں نوں ایس دی کرنی وچوں اپنے رنگ دے سنسار واد دی دس پئی۔ ماؤ واد تے صونی واد دے ساہجے سنسار وادی تے ویکھدیاں اوہناں نے دوواں دی وچلی گھنڈی دے اک ہون دا بھیت پا لیا ایہہ وچلی گھنڈی سی ست (حقیقت) دا چتار (سنکپ، دھارنا)۔ صبغت اللہ نے ایس صوفے مارکس واد دی اپنے سیاسی کم وچ وی ورتوں کیتی۔ اوہناں نے انقلابی مُرید بنانے چھوہ دتے۔ اوہناں نے صونی سوچ دے مولویاں نوں پارٹی وچ لے آندا۔ ایہدے نال ایہہ ہویا جو ویاہار پوجاں دے ٹا کرے تے نابرسیتاں بن گئیاں تے ٹابری وال نر مالک ”غیرت“ قانوناں اتے اوہناں دی ورتوں دا انکار ہون لگ پیا۔ ایہناں پاروں اسلام اُتے جاگیرداری دے قبضے لئی دھر گئے بن گیا۔

پک شامیں میں اللہ بخش بلوچ نال اوہدی وسائے بیٹھا ہویا ساں۔ اسیں پک کتاب اُتے ڈوگھی وچارے کردے ساں۔ اچن چیت اوہدا پک بیللی اندر آ وڑیا۔ اوہنے اللہ بخش ساہویں پئی کتاب ویکھ لئی۔ اوہدا مکھ ورقا، جیہدے اُتے ہک وڈی داڑھی والے جنے دی مورت وگی سی، ویکھ کے اوہ بیللی آکھن لگا، ”کیہڑے پیر صاحب نوں پڑھدے ددے او؟ ایہہ کیہڑے صاحب نیں؟“ کتاب اُتے وڈی ساری تے کھلری پلری داڑھی چہرہ بنیا ہویا سی۔ چا پدا سی جنا کوئی وڈا ای پیر اُلیاء سی۔ سگواں اوہناں پیراں جیہا جیہناں دی پاکستان دی ایس جوہ وچ ڈھیر مانتا سی۔

اللہ بخش آکھیا، ”ایہہ ہُن تیک دا سبھ تھیں وڈا پیر ہے۔“
 ”ایہہ کیوں بھلا؟“

”پیر ہوندے کیہ نیں آخر؟ اوہ ای جیہناں کول لوکاں دیاں مُشکلاں مُکاوان
 دیاں ربی طاقتاں ہوندیاں نیں۔ ایس پکھوں ایہہ کتاب دے مکھ پنے اُتلی
 مورت والا پیر سبھ پیراں توں وڈا اے کیونجو ایہہ لوکاں دیاں مُشکلاں دے کارن
 ونجاوند اے۔“

ایہہ اصل وچ مارکس دی کتاب کیپیٹل دی پہلی پڑ دا اُرڈو اُلٹھاسی تے مکھ
 پنے اُتے داڑھے والا جیہنوں بیلی نے پیر سمجھ گھدا ہا کارل مارکس ہا۔
 اللہ بخش صوفی واد تے مارکس واد وچوں رل دیاں ملدیاں کنیں گلاں دسدے
 رہے۔ اوہناں دسیا کارل مارکس تے ایہتوں دے ہک ڈھگ وڈی مانتا والے
 پیر خواجہ غلام فرید دوواں دیاں ای گھلیاں چھڈیاں ہونیاں داڑھیاں ہن۔ اپنے
 ان نھاتے دھوتے حلیاں توں ایہہ دوویں بندے ای اوہ نہیں چاڈے جو ایہہ
 اصل وچ ہن۔ سگواں اوویں جیویں شینیں اپنی اُتلی دکھ توں گجھ ہور لگن دا ای
 بھلاوا پاوندیاں ہن، (اتھے پل دا پل مارکس دے وست بابت وچار چیتے کر
 ویکھو ہاں متے)۔ صوفی واد تے مارکس واد دوویں ای دُنیا دے اصل تے دی
 بھال وچ جوٹیوال نیں۔ ایہہ اصل تے حقیقت یا حق اکھوندا اے۔ عربی وچ سچ
 نوں حقیقت آکھیندے نیں تے اسلام وچ حق رب دے ناواں وچوں ہک
 ناں اے۔ اللہ بخش گل کیتی رکھدیاں دسیا ایہو ملاپ ایس صوفی شاعری وچ
 ویکھدے آں۔ ایہہ شاعر اپنی شاعری دا دُہرا محبوب نوں بناوندے ہن۔ ایہہ
 محبوب عاشق تے رب دوویں ای ہوسکدا اے۔ بندریائی تے سچ نال سانجھا پیار۔

ایہہ گھنڈی جے کمیونسٹاں نوں پریرن دا مول نہیں، تاں اللہ بخش نوں تاں پریری دی ہے۔ اوہ آکھیندے ہن مارکسزم صوفی واد دا ای تہی باندھ ٹورا اے۔

اللہ بخش نوں صوفی واد تے مارکس واد دا ایہہ ناتا صوفی صبغت اللہ نے ای سمجھایا سی۔ صوفی صبغت اللہ بک مرہٹ کے ٹبر دے جی ہن۔ 1970 دے پوند ویلے دکن پنجاب دے اکا ہٹویں تھاہرے صوفی صبغت اللہ نے جاگیرداراں زمینداراں نال ویہر دی اگوائی کیتی آہی۔ چھیتی ای مزدور کسان پارٹی نے اوہناں نوں وی اللہ بخش واکن اپنا آہری بنا لیا۔

مزدور کسان پارٹی نوں ماؤ واد دی پُٹھ سی تے ایہہ اُچھیاں پنجاب تے پرہت لہندے کے پی کے صوبے وچ پُرانی جاگیرداری دی رہند گھو ہند مُکاوان تے ڈٹی ہوئی سی۔ ایہدا نشانہ سی ایہناں تھاہراں تے مزدور کسان راج دی اُساری۔ صبغت دا پچھوکر ٹاں اوس خلقت دا سی جیہدا کمیونسٹ آگواں نے ماسز جانے عوام ناں رکھیا ہو یا سی۔ صبغت اللہ پارٹی جی رلدیاں سار آگواں جی جا اُپڑے۔ اوہ سنھلی (مرکزی) کمیٹی دے ممبر بنے تے پھیر پنجاب پارٹی دے میت پردھان (نائب صدر) ہو گئے۔ ایہہ اوہناں دی لہر دے ترکھے ٹورے پاروں سی۔ صبغت اللہ دی وچارک تے سیاست کرنی ای ایس ترکھ دا مول سی۔ اوہناں مارکسزم تے صوفی اسلام نوں وتر کر دتا سی۔ ایس نوں ای میں صوفی وادی مارکس واد آکھدا آں۔ صبغت اللہ نے سیاسی پدھر تے ایہناں دو دکھریاں سوچاں نوں دو دکھرے مہاڑاں نوں اک میل کر کے جاگیرداری ورتارے دے ٹا کرے تے لیاندیاں دلیل دتی ایہہ دوویں سوچاں مڈھوں اکو کم نوں اپنا ٹیچا بناوندیاں نیں تے اوہ ہے سچ یا حق تیک پجبن۔ بھادیں ایس کرنی نوں سچ نتار کے لاگو کرن

آکھ لوو- دوواں سوچاں دی ایکت بناون والے کمیونسٹ صبغت اللہ نوں لوک ہُن
 صوفی صبغت اللہ حقیقت پرست سدن لگ پئے۔ اوہناں دا ناں پاکستان دی
 پدھرتے تاں بھاویں انجاتا ای رہیا پر اوہناں دے پنڈتے ہور سارے لے
 چوڑے آل دوالے وچ وچ اٹھیا۔ صوفی صبغت اللہ دے سوچے ہوئے سیاسی
 ٹپے تاں بھاویں سرے نہ چڑھ سکے پر اوہناں دی حیاتی بہوں ساریاں ان
 سرنیاں دے سرن دیاں آساں جگا گئی۔ دوئی دے چھاننی کیتے جیون وچ اوس
 اکائی دے سپنے جگ پئے جیہڑی مذہبی وچاراں وچ کھل دماغی دے رنگ پئی
 گھولدی سی۔ تاں جوگلم دے سنگل تروڑ کے منس دی ٹوں اوہدی ازادی دتی جا
 سکے۔

ایہہ کنیں رنگاں دی ہوئی ورتی سی جیہدے وچوں صبغت اللہ نے مارکس واد
 تے اسلام دا سانجھا ورنٹ narrative جوڑیا۔ اوہ آپ اُکا ای اوہناں لستے ماڑے
 ٹبراں وچوں سن جیہناں ٹوں دہن کیتے بھوئیں وال میل اسلام ٹوں اپنا ہتھیار بنا
 کے ورتدا سی۔ 1960 تے 1970 دے زمانے بھوئیں وال ورگ آپنے برخلاف
 اُٹھی کمیونسٹ تے اگے وڈھو مذہبی لہر نال وی پیا نرڈا سی۔ بھوئیں وال وروڈھی
 ایس لہر دا سٹا ہی سی جو 1972 وچ بھوئیں سودھاں (لینڈ ریفارمز) ہو گئیاں۔
 صبغت اللہ دی وچار گھاڑ آپ مہاری سی۔ ایہدی ماؤازم تے صوفی واد دوواں
 نال ای سانجھ سی۔ بہوں سارے علم وان مارکس واد تے مذہب دوواں ٹوں ای
 اپنے گھول دی وچار لیہہ مٹھدے سن۔ ماؤ واد دا تپے وادی مہاڑ جگت واد نوں
 اُچھا گندا سی جیہدی صوفی واد نال جوت ہووے۔ ایٹھوں ای صبغت اللہ نوں
 ایہہ دوویں وکھو وکھرے مہاڑ آپو وچ اک بنا کے ٹرن دا راہ لبھا۔ پارٹی وچ

جدوں اوہ ماؤ واد دے جاؤ ہوئے تاں اوہناں اوہدی خلقتی سیاست تے کم بابت گھلی سوچ ویکھی تاں اوہناں نوں استھے پرچلت اسلام دے کنیں سارے رنگاں دی آپوں وچ رلوں نہار دی جھاول پئی۔ ایس رلت ملت وچ اوہناں دے اپنے دھڑے والا رنگ گھلیا ملیا پیاسی۔ صبغت اللہ دیو بندی ٹھپے دے صوفی وچاراں دا پرچار کرن لگ پئے۔ صبغت اللہ نوں ایہہ بہوں پوہندا سی کیونجو ایہدے وچ جگت واد دیاں آساں وکھالی دیندیاں سن۔ اوہ آساں جیہڑیاں اوہناں دے حقیقت (منوکھتا، بندیائی، منسیائی) بابت چتار دی دین سن، ایس گوہ وچار دا اوڑک سٹا مارکس واد تے صوفی واد دے اک سار ہون دی شکل وچ نکلیا۔ ایہہ ایہناں دوواں دے آپو آپے سنسارت سن جیہناں نوں پچھان کے صبغت اللہ اوہناں دونہہ نوں اک میل کرن جوگے ہو سکے۔

صبغت اللہ نے اپنا صوفی وادی مارکس واد نرا لکھیا ای نہیں سگوں ایہوں اپنے سیاسی کم دا وی اصلا بنایا۔ اوہناں آپنی دکان دے اُستادی شاگردی والے سانگے دی پیری مریدی وچ وٹاند کر دتی۔ اوہناں نے مُریداں نوں آپو آپے پنڈ وچ جڑتلاں بناون دی مت دتی، صوفی سوچ دے مولویاں نوں پارٹی وچ لیاون دا متا پکایا۔ پھیر ایہناں ساریاں جڑتلاں دا ورھے وچ اک وار وڈا اکھ رکھیا۔ اوہ سمجھدے سن ایس کم نال اُتھل وادی اسلامی ستھاں نجھسن جیہڑیاں ٹابری وال، بھوئیں والاں دے نر سردار غیرتی قانوناں نوں چھیک دیسن۔ ایہناں جتناں نے اسلام اُتے بھوئیں وال اجارے داری دی پینہہ پولی کر دتی تے ایہدی ورتوں نوں ڈکا پا دتا۔

صوفی وادی مارکس واد دی سوچ تے کرنی دی کھوج لئی میں 20 مہینے ذاتاں،

برادریاں، زبانی تواریخ کاری، گجھے جانکاری بھنڈاراں دی پھولا پھرولی کیتی اے۔ پلس نگرانی دیاں فائلاں ویکھیاں نیں، ایم کے پی دی اندرلی لکھا پڑھی دے نال نال صبغت اللہ تے اوہناں دے ساتھیاں دیاں کاپیاں وی پڑچولیاں نیں۔

صبغت اللہ 1944 وچ اِچا بنگلہ جمے۔ ایہہ پنڈ پُرانے پنجاب سرحد (اِج دے دکھن پنجاب) دے ضلعے ڈیرہ غازی خاں وچ اے۔ ایہہ جُوہ رہندے صوبہ پنجاب نالوں اصلوں وکھری اے۔ اتھے بلوچ ٹاہریاں وسدیاں نیں۔ سبھ دے آپنے آپنے سردار نیں۔ سبھ تھیں وڈا سردار ”ٹمندار“ اکھویندا اے۔ ٹمنداری جدی ہوندی اے۔ 1849 وچ انگریزاں نے پنجاب مُکلی تاں انگریزی راج اگے وچھ جان والے سرداراں نے اپنیاں ٹاہریاں وی انگریز دے ادھین کر دتیاں۔ ایہدے وٹے وچ انگریزاں نے اوہناں نوں لے چوڑے رقبے جاگیراں پاروں دے دتے۔ واہیواناں نال اوہناں دا ادھ ونڈان دا حق وی پکا کر دتا گیا۔ ایس کر کے ایہہ زمیناں ونڈی (بنائی) والیاں جاگیراں اکھواندیاں سن۔ ایتھوں دے جاگیردار مالک واہیواناں توں معاملہ تے مزارعیاں توں بھاڑا اُگراہندے سن۔ صبغت اللہ کے ایہناں بلوچ جاگیردار سرداراں وچوں ای گجھ نکلے جاگیردار سردار عاشق مزاری دا مزارعے سن۔

صبغت اللہ دے پنڈ دے آل دوالے دی دُوجی وڈی جاگیردار دھرمخردوم سن۔ بے بلوچ سردار اپنی سرداری بنائی رکھن لئی اپنے لوکاں نوں ٹاہری دار ریت رواجوں دی باندھ وچ رکھدے سن تاں صبغت اللہ دا اک سنگتی دسدا اے جو مخردوم اپنی جاگیرداری دا سِکھ چلائی رکھن لئی روحانی نُسخہ ورتدے سن۔ مخردوم بھونیں وال

سارے ای نبی پاکؐ دی اولاد ہون دے دعوے دار سن۔ نبی کریمؐ دی لڑی چوں
 ہوون دی ایہہ وچار لیہہ سید واہ سی۔ اوہ جیہڑا اٹھوکیاں صوفی درگا ہواں دے گدی
 وان بندے سن ایہہ وی اوہناں دا اپنی بھونیں دی مالکی نوں حق سچ ثابت کرن دا
 ای پیتر اسی۔ گجھ لوک مخدوماں نوں نرا پیر ای نہیں سگوں رب کر کے مندے
 سن۔

ایس اُچ وِگی صوفی واد دے نال ای زمیندار دُشمن آ کی اسلام وی سی جیہدا
 پرچار اُتھل اگوان عبید اللہ سندھی (وفات 1944) کردے رہے سن۔ سندھی
 صاحب دیوبند دے پڑھے ہوئے سن۔ پر اوہناں نے کٹر وادی مذہب نوں صوفی
 کھل ڈلھ تے سیاستی اُتھکاری دی پان چاڑھ دتی۔ ایس کم دے پورنے
 اوہناں نوں دیوبند دی آ پنی اگوان لڑی وچوں ای لیھے۔ اُچھا کر کے شاہ ولی اللہ
 (وفات 1769) دیاں لکھتاں وچوں۔ شاہ ولی اللہ نے ساسانی تے باز نطینی
 حاکم ورگاں دی پڑچول کیتی سی تے ابن العربی (وفات 1240) دے جگت چتار
 گل ہوند اِکائی (وحدت الوجود) دی لوڑ درسائی سی۔ ایہدے توں ای حضرت
 سندھی شاہ ولی اللہ مارکہ کمیونزم گھرن جوگے ہو سکے۔ حالاں وارکاراں دی چوکھی
 آکھنی ایہو اے جو ویڑھ وانی وارے دے مچھلے تے چڑھدے پنجاب دے جٹ
 ای سن جیہناں نے سبھ تھیں پہلوں کمیونسٹ وچار اپناون دا اُدم کیتا سی۔ سندھی
 صاحب دا کم پنجاب وچ مسلماناں دے ایس وچار لیہہ والے پاسے اُلرن دی
 دس پاوندا اے۔ سندھی ہوراں اپنا بلین جامپور وچ گزرا یا سی۔ ایہہ صبغت اللہ
 دے پنڈ دی اُبھی لاہم تے ہے۔

سندھی صاحب جامپور توں ای پھیراگانہ سندھ دے صوفی پیراں کول ویلا

کٹ کے دارالعلوم دیوبند بچے سن۔ اتر پردیش (یوپی) دا شہر دیوبند دیوبندی پڑھائی سکھلائی دا گڑھ اے۔ 1922 وچ سندھی صاحب افغانستان راہیں سوویت یونین گئے تاں ایہہ پہلے مسلمان سوچوان سن جیہناں اپنی اکھیں رُوسی اُتھل دے جا درشن کیتے۔ 1939 وچ عبید اللہ سندھی سندھ دکن پنجاب وچ ایس اُگھے صوفی تے سوشلسٹ رنگنی دے دیوبند واد دا پرچار کرن لئی پرتے۔ اوہناں دے پتریلے نے پنجاب دے پنڈاں وچ ایس اسلام دا پرچار چالو رکھیا۔

مخدوماں دے صوفی واد تے سندھی دے (صوفی رنگ بچ رنگے) اُتھلکار دیوبند واد راہیں ای صبغت اللہ دا اسلام نال پہلاں پہل ساڑگا جُویا۔ ایہناں دوواں دھاریاں توں وکھ کوئی اسلام سی تاں اوہدا صبغت اللہ نوں سدھا ساہواں کجھ پتہ نہیں سی۔ اوہناں دے بیلی ملک اکبر مینوں دسیا، ”صبغت اللہ عام جیہا سدھا سادہ مسلمان ای سی، داڑھی رکھی ہوئی سا سوتے نمازاں پڑھدا ہوندا سی۔

1960 دے اخیر زماں اوہ کم دی بھال وچ کراچی گیا تاں اوہنوں کجھ ہوا لگی۔ اوہنے اوہنے ٹیلیویشن تے ریڈیو دا مسٹری پنا سکھیا۔ ایس کم نے ای اوہنوں اُستادی شاگردی دے سانگے دا جائو کیتا۔ ایسے سانگے اگے جا کے صبغت اللہ دے صوفی وادی مارکس واد دے کم وچ گنگڑا ساتھ دتا۔ کراچی شہر وچ ای صبغت اللہ دا ترکھے وچاراں تے سیاست نال واہ پیا۔ 1960 دے اخیر تے 1970 دے پوند دا ویلا سی۔ کراچی تے اوہدے دوالے چوالے وچ سیاسی لوڑھ آیا ہو یا سی۔ اوہ اتھتھے لائٹھی کورنگی دے ہڑتالی مزدوراں دا بیلی ای نہ بنیا سگواں سندھ ہاری کمیٹی دے واہک آگواں نال دی اوہدی ملنی ہوئی۔ سندھ ہاری کمیٹی اجیہی جتھے بندی سی جیہڑی بے مالک واہکاں (باریاں) نوں زمینداراں ساہویں

لام بند پئی کردی سی۔“

صبغت اللہ دے اک ہور پُرانے ساتھی ریٹائرڈ سکول ماسٹر ساجد ملک نے دسیا جو اوہ ہاری کمیٹی دے پچھے وال جی ایم سید (وفات 1995) نوں وی ملے۔ جی ایم سید اودوں دکھ دکھ دھڑیاں دے وڑے ہوئے بندیاں نال اپنے کراچی والے گھر وچ بہوں ملدے سن۔ صبغت اللہ اوہناں کول جاندے رہندے سن۔ جی ایم سید تے اوہناں دے بالکے ابراہیم جو یو (وفات 2017) نے صوفی مت نوں زمینداراں جاگیرداراں نالوں تروڑ کے مارکس واد تے ہور سوچ و بہاراں تے دھرماں نال ملا دتا سی۔ سید ہوریں آکھدے سن ہوند اکائی اک اجیہا وچار اے جیہڑا صوفی مت نوں اسلام تیکر ای نہیں رکھدا سگوں دوجے مذہباں نال وی سانجھا کر دیندا اے۔ جی ایم سید دی ایہہ سوچ عبید اللہ سندھی نال رلدی سی سندھی صاحب دیوبندی ہون کر کے اسلام دے مڈھلے پاٹھاں نال جی ایم سید توں چوکھے ڈونگھے جڑے ہوئے سن۔ سید صاحب اپنیاں لکھتاں وچ جدول سندھی صاحب دے الٹ صوفی مت دے جگت وادی تے زور دیندے سن تاں سیاست وچ ایہدے دیسی یا ستھاویں پکھاں نوں اُجاگر کردے سن۔ سید ہوریں صوفی واد نوں اپنے وکھرے سندھو دیس واد دا وراثتی انگ دسدے سن۔ اوہناں دے وکھرے دیس اُساری واد دی وڈی دلیل ایہو صوفی مت سی۔ صبغت اللہ ہوریں ایم کے پی وچ آئے تاں بھاویں اوہناں ہورویں ڈھنگ نال صوفی اسلام دی تے مارکس واد دی آپسی رسائی کرائی۔ اوہناں نوں سندھی صاحب دے وچار چوکھے پوہے۔ اوہناں سوچیا ستھاویں لوک ریت راہیں جگت واد نال جُونا چاہیدا اے۔ پوند اوہناں دا سید صاحب دے سوڈھے ہوئے صوفی واد نال ای

واہ پیاسی۔ اوہدے توں ای اوہناں نوں صوفی وچار لیہہ وچ جگت واد تے نابہ
سکت دی لوء ہوئی سی۔

صبغت اللہ کراچی وچ اے ویہار اُلٹاؤ وچاراں دے جاؤ ای پئے ہوندے
سن جو اوہناں نوں کراچی چھڈ کے اپنے پنڈ مڑنا پے گیا۔ 1970 دے پوند وچ
اوہ اپنی بیوی دے کفن دُن لئی بنگلہ اچا آئے تاں پتہ لگا جو اوہناں دی بیوی نوں
اوہناں دے ای وڈے بھرانے قتل کیتا اے۔ بھرانے آکھیا جو اوہدی بیوی کسے
ہور بندے نال کالی سی، ایس کر کے اوہنے اوس نوں بلوچ رواج سر مار دتا
اے۔ صبغت اللہ دے پتر نے مینوں دسیا جو میرے اے ایس گل نوں کدیں وی
نہ منیا۔ اوہ اپنے وڈے بھرانوں ای اپرا دھی سمجھدے سن۔ اوہ آکھدے سن ایہنے
ای اوس وچاری نال دھکا کرنا چاہیا سی، جدوں گل نہ بنی تاں ایس ڈرتوں بی
اوہ شوہدی بھانڈا نہ بھن دیوے، اوہنے اُلٹا اوہنوں ای دوسی بنا کے پلے لا دتا۔
ماسٹر ساجد سدے نیں، ایہتوں ای صبغت اللہ نے ٹابری وال غیرت قانوناں
(کالی قانون سنے) دی تندیا چھوہ دتی۔ پر ایہہ قانون ای تاں ٹابری والی دی
اندولی جوت دا نشان ہن۔ ایہناں نوں کیویں چھیکیا جاسکدا سی۔ اگے جا کے
بھادیں صبغت اللہ نوں ٹابری وال سرداری نال سدھا ہونا پیا پر ایس پوند واپری
تے سندھ وچ ہاریاں دی لڑائی نے ای اوہناں نوں اپنے پلٹھے سیاسی جتن دے
راہے پایا۔

پنڈ نال لاگوں تھان اوہناں نے ٹی وی ریڈیو ٹھیک کرن دی دُکان پان
توں تھوڑا چر چکھوں ای ٹابری چارے نوں وسار دیاں جدوں پنجابی جٹ
مزارعیاں دا ساتھ دتا تاں سارے لوک بکے بکے ہو گئے۔ ایہناں مزارعیاں نوں

مخدوم بھوئیں وال غلام میراں شاہ نے بے دخل کر دتا سی۔ ذوالفقار علی بھٹو (وفات 1979) دیاں 1972 وچ کیتیاں زمینی سودھاں نال پورے مُلک وچ مزارعیاں دے رولے اُٹھ کھلوتے۔ بھٹو مُلک دا وڈ وزیر تے لوکاں وچ ڈھیر چڑھ والا پاکستان پیپلز پارٹی دا موہری سی۔ بھوئیں سودھاں نے زمین دی مالکی رکھن اُتے حد لائی، مزارعیاں نوں ڈھیر چوکھی رکھیا دتی تے زمینداراں نوں واہی دے نوبکے ڈھنگ ورتن تے کنیں چھوٹاں دتیاں۔ دوجے بھوئیں والاں واکن غلام میراں شاہ نے وی سودھاں وچلی مالکی حد توں واڈھو زمین چھڈن توں نہ کر دتی۔ اوہنے ایہہ زمین اپنے انگاں ساکاں تے پر بندھیاں ناویں لا کے اپنی مل ای رکھی۔ اوہدی سوا ایکڑ پھلی تے اک زمانے توں مزارعے بیٹھے سن۔ میراں شاہ نے قبضے دے ڈر توں اوہناں نوں بھوئیں توں چک دتا تے ایس پھلی نوں اپنی ہتھ رادھ دس کے نویں واہی نیجی لئی حکومتی رعایتیاں دا دعوے دار بن کھلوتا۔ جٹ مزارعیاں دا اوہنے آکھیا جو اوہدے دیہاڑی دار کاسے نیں۔ ماسٹر ساجد دسدے نیں صبغت اللہ بے دخلی دے خلاف گھول وچ مزارعیاں دے ہیتی بن گئے۔ مخدوم نے مزارعیاں دیاں منگاں منوں نہ کر دتی۔ نال ای اوہنے صبغت اللہ دی ٹی وی ریڈیو مرمت دی دکان وی چکا دتی کیوں جو ایہہ وی تاں اوہنے دی زمین اُتے سی۔

مزارعیاں دا ایہہ گھول پگیا تاں نہ پر صبغت اللہ نوں صوفی وادی مارکس واد راہیں جاگیر داری دے ساہویاں مورچہ بند کر گیا۔ جاگیر داری جماندرو ای دھروکار اے۔ ایہوں سودھن دی نہیں جڑھوں پٹن دی لوڑ اے۔ صبغت اللہ دی اگوائی دیاں خبراں پورے تپے وچ پھیلر گئیاں۔ ایہناں صدقے ای اوہ ایم کے پی

نال جُو گئے۔ امتیاز عالم نال اُچھے جیہڑے اوس زمانے پنجاب پارٹی دے سکرترن تے دکھن پنجاب وِچ پارٹی دے ودھارے دا کم سنبھالی کھلے سن۔

ماؤ واد تے صوفی واد دا سنجوگ

امتیاز عالم نون میں لہور وِچ کنیں وار ملیا۔ اوہ دکھن پنجاب دے سوکھے زمیندار ٹبر دے جم پل سن پر 1960 دے وارے اوہ پنجاب یونیورسٹی دے سوشلسٹ پڑھیار آگُو ہو گئے۔ پر جدوں اوہناں پڑھیار سیاست دی لگونی بُرجوا سوچ تے مہاڑ ڈٹھے تاں بڑے نراس ہوئے اوہ لبہنوں چھڈ کے ایم کے پی وِچ چلے گئے جیہڑی اوہناں نون چوکی اُتھکار تے لوک پکھی لگی۔ صبغت اللہ نال امتیاز عالم دی ڈوگھی یاری بن گئی، میں صبغت اللہ دا پچھیا تاں دن لگے صبغت اللہ نال پہلی ملنی ہوئی تاں اوہ بڑے حیران ہوئے جو ایہہ سدھڑ جیہا پینڈو بندہ اے جیہدے نال دی ہر پاسے دھم پی ہوئی اے۔ اوس منجھلی بدھی ہوئی سی۔ پہلیاں گجھ ملنیاں وِچ ای امتیاز نون سمجھ آ گئی جو صبغت اللہ بہوں اُشاک، ڈھنگی تے پڑیا ہویا جنا سی۔ امتیاز عالم نے اوہناں نون چھیتی ای ایم کے پی وِچ آ جان تے منا لیا۔ صبغت اللہ نون وی مخدوماں ورگے جاگیرداراں نال بھڑن لئی باہروں وڈے مل ورتن دی لوڑ سی ایس لئی اوہ وی ایم کے پی وِچ آ کے بہوں راضی ہوئے۔ پھیر اوہ ویلا وی آیا جدوں صبغت اللہ پنجاب پارٹی دے نائب صدر ہو گئے۔ پورے دکھن پنجاب وِچ ایم کے پی دیاں جتھے بندیاں بن گئیاں۔ امتیاز دے لفظاں وِچ صبغت اللہ تپے دے سبھ تھیں اُگھے واک آگُو سن۔ اوہناں نے آپنا اوہو عام پینڈو والا ای پہراواتے ورتارا رکھیا۔ پاکستان دے کجے پاسے دے بہوں سارے آگُواں توں دکھراہہ حلیہ تے پچھو کڑ پارٹی

لئی بہوں لاپہ وندا سی۔ ”اوہناں آپنی رہریت اوہا رکھی، امتیاز چیتے کردیاں دسیا، ”اوہو بھلی سی۔ کساناں نوں اوہدے توں کوئی تراہ نہیں سی اوہ ساڈے وچلے اُتلے میل دے آگواں تے لوکاں لئی ات دُھکویں مثال سی۔“

امتیاز عالم نے اپنے اُچ میلی پچھو کڑ دیاں نشانیاں توں مکت ہون دا جتن کردیاں دسیا اوہناں دے اپنے کپڑے پاٹے پُرانے تے داڑھی کھلری پُری ہوندی سی، غریب انقلابی بن کے اوہ آپنا سوکھا چکھا چھڈ کے نمائیاں وچوں ہوون دا چارہ کردے سن۔ ایہہ کم اوہنیں دینیں ماؤ وادی پارٹیاں وچ ہر تھاں ای ہوندا سی۔ ایہنوں ڈی کلاس ہوون آکھیا ویندا سی۔ ایہہ ایم کے پی دی لوک سیاست دی اُچھی لیہہ سی۔ ایہہ سٹا سی ماؤزے تنگ دی پوہ دا۔ ماؤ نے ایہدا ایہہ ویروا کیتا ہویا سی، ”خلقت دے کھلے پُورے تے تُوئے بھجے ادھورے وچار پھڑو تے اوہناں نوں جوڑ جاڑ کے تے مانجھ گُوج کے پُرن سوچواہ بنا دیو۔ ایہو ای پلے پنھ کے لوکاں وچ جاؤ، اوہناں نوں ایہناں دا جائو کراؤ ایہنوں تیک جو خلقت اوہناں وچاراں نوں اپنا لوے تے اپنی کرنی وچ ڈھال لوے۔ خلقتی لیہہ دی سیاست دا ارتھ سی جو کمیونسٹ پارٹی دی سوچ تے متا وانجے میلاں نال جُڑ کے کیتے سیاسی کم وچوں ای بننا چاہیدا اے۔ فین دے لفظاں وچ ویہار پلاؤا جتھے بندی لئی اجیہی سوچ ہووے جیہڑی نہ تاں لوکاں دی ہر گل اُتے ہاں ہاں کرن والے بندے لیاوے تے نہ ای لوکاں نوں پہلاں توں گھڑے سچے وچ پا کے رکھن والے۔ پارٹی تے وچار لیہہ اوہ ہووے جیہڑی خلقت دے اصولوں اپنے تپے دے معاملیاں نوں نیڑے تے نال ای لوکاں نوں اُتھکاری تے جگت وادی سیدھ تے ٹورے۔ ستھواریں تے جگت وادی مُہاڑاں دا ایہہ شجگ ہی سی جو اوس

ویلے ماؤ وادنوں اپنے لوکان تے پوری دُنیا نال جوڑ کے وڈا بھائی چارہ اُساردا سی۔

گلوبل ساؤتھ دیاں کسانیاں مہاڑاں والیاں اُتھکار جتھے بندیاں واکن ایم کے پی نون وی ماؤ واد دی پوہ سی اصلوں اوویں جیویں اک ویلے بہوں ساریاں پارٹیاں دے آگُو چڑھدے بنگال دے کسان آگُو مولانا عبدالحمید بھاشانی (وفات 1976) دے نیپ وچلے دھڑے دے پاکی ہو کھلوتے سن۔ بھاشانی صاحب ماؤ دے وڈیاون ہارن۔ اوہناں 1963 وچ چین پھریا وی سی۔ ایم کے پی دے اگوان افضل بنگش (وفات 1986) نے پورے مُلک وچ ہالیاں کرتیاں نال پیٹھکاں تے اکٹھ کر کے ماؤزے تینگ دی وچار واہ تے نواں پاکستان اُسارن دی لوڑ سہی کیتی تے ورتائی۔ ایس وچار سوچ واہ نون ورتوں وچ لیاون کیتے لوکائی نون مرکزی طاقت بناون لئی لوکائی وچ گھل مل جان دی لوڑ دی گئی۔ ایم کے پی دے آگُو سمجھدے سن جو پہلیاں سانجھ ورتن واہ دیاں پارٹیاں نے ایہہ کم نہیں سی کیتا۔ ہوڑی پاکستان کمیونسٹ پارٹی دے آگُو اپنیاں اکٹھاں تے پیٹھکاں وچ انگریزی بولدے سن۔ ایم کے پی دے پردھان میجر (ریٹائرڈ) اسحاق محمد (وفات 1982) نے آکھیا جو سی پی پی دے آگُو رہتلی پدھرتے دھرتی نالوں کٹے ہوئے سن۔ اوہناں دا دھرتی دے واسیاں نال نہ پیار سی تے نہ کوئی سانگا۔“

میل تچ دے نال نال ایم کے پی دے قومی آگُواں لوکائی نال رن دے ہور وی کنیں ڈھنگ ورتے۔ اوہناں ویلیاں وچ اوہ آپ جا کے مزارعیاں دے موڈھے نال موڈھا جوڑ کھلوندے، ضروری نہیں سی جو اوہناں دا رولا اُتھکاری ای

ہوے۔ ونگی وجھوں حالے صبغت اللہ نوں پارٹی وِچ رلیاں تھوڑا ویلا ای ہو یا سی تاں میجر اسحاق اوہناں دی جُوہ دا پھیرا ماریا اودوں اوتھے مزارعے کوئی جاگیرداری مُکاؤ دی منگ نہیں سن پئے کردے اوہ تاں زرا بلوچ سردار عاشق مزاری توں حصہ وِٹدائی دا نیاں پئے منگدے سن۔ اسحاق ہو ریں اوتھے اپنے ناں تے قانونی پچھو کڑ نال اوہناں واہو ناں نوں چھڈاون گئے سن جیہناں نوں حصے وِٹدائی توں انکاری ہون پاروں مزاری سرداراں اپنیاں نچی جیلاں وِچ ڈکیا ہو یا سی۔ میجر اسحاق دے اوتھے آکھلون توں جاگیردار تے افسر شاہی ترٹھ گئی سی۔ صبغت اللہ ایہدا لکھدے نیں، ”جاگیرداراں نے تریہہ بندے اپنیاں نچی جیلاں وِچوں چھڈ دتے۔“

قومی آگواں نے وی پنڈت و پاکستان دیاں پرچولاں راہیں لوکائی نال اپنی دُوری چھڈی تے سانگے جوڑے۔ اُردو تے انگریزی بولیاں دے مقابلے تے قومی لوک بولیاں نوں ودھاوا دتا۔ میرا نشانہ اوتھے ایہہ دن اے جو اوہ اسلام نوں گنن لگ پئے۔ آگواں اپنے جلسیاں پیٹھکاں تے جلوساں وِچ اللہ اکبر دے نعرے مارے۔ دکھن پنجاب دے اک اچھے جلوس وِچ تاں میجر اسحاق نے واہکاں دی جاگیرداراں نال ویہر نوں نبی کریم دی دُشمنان نال لڑائی ساویاں دیا۔ ”اوہ بندے جیہڑے سانوں ڈراندے دیکاندے نیں، سانوں شہید کردے نیں سارے ابو جہل تے ابو لہب (نبی کریم دے ویری) نیں۔“ ایم کے پی دے آگواں پنڈاں وِچ جاندے تاں اکثر پنڈاں دیاں مسیتاں وِچ ڈیرہ کردے، نماز پڑھدے تے اتھو کے مولویاں نال وچار سانجھ کردے۔ پاکستان دا ہو رکھیا کچھ ایم کے پی دے اسلام نال ایس مہاڑ نوں چگھدا تے ایہدے توں بچھی ٹھکی کمیونسٹ

پارٹی دے ورتارے دی منگ کردا پر ایم کے پی دے آگوتاں اسلام دی گل
جوڑ کے ٹرن نوں لوک لہر اُسارن لئی ات لوڑیندا مندے سن۔

ایم کے پی دے موہری اسلام نال جوڑ میل وچ بہوں سیانپ ورتدے،
کسے حد تک اوہ ایہنوں چوڑ چاڑ کے اپنا کم سار دے۔ اوہ اسلام دے ورتدہ
گھل گھلا کے نہیں سن بولنا لوڑ دے نہ ای مذہب نال کوئی وچار لیہل گھول کرنا
چاہوندے سن۔ ایم کے پی پنجاب دے اک مرکزی اکھ وچ اسحاق محمد نے اپنی
گل تے زور دیندیاں آکھیا، ”پارٹی کیراں نوں مذہب دے خلاف بکڑواہ بند
کرنی چاہیدی اے ایہدی تھاں اوہناں نوں لوکاں وچ سائنسی سوشلزم دا ویروا
کردیاں رہنا چاہیدا اے۔“ آگو بھائیں کنا وی وچار وادی ٹکراء کرنا چاہوندے
ہوندے سن پر جدوں اسلام دی گل آوندی تاں اوہناں نوں ایہدے توں ولانا
ای پیندا۔ اوہ مادی پدھرتے میل ٹکراء ول اُلا کر لیندے ایہہ سمجھدیاں بنی ایس
گھول نے آپ ای اسلام دے کمیونزم نال سانگے دا تارا کر دینا اے۔ مینوں
ایم کے پی دے اک پُرانے کیر نے دسیا جو ”سانوں میجر اسحاق ہوویریں
آکھدے ہوندے سن، ساڈا گھول اسلام نال نہیں راسوالاں، بھوئیں والاں تے
ریاست نال اے۔“

ایم کے پی دے نال نال کھبے کچھ دیاں جیہڑیاں ہوو پارٹیاں دا اسلام ول
اُلاسی اوہ اک پیپلز پارٹی سی۔ ایہدے اسلامی سوشلزم دا بھتا تاں ایہہ آکھ کے
توا لگدا ہوندا سی جو نہ ایہہ اسلامی اے تے نہ ای سوشلسٹ، سگوں لوکاں نوں
اپنے مگر لاون لئی دوواں وچار لیہیاں نال پکھنڈ کینا گیا اے۔ دکھن پنجاب وچ
خبرکاراں نال ملیاں دی لڑی وچ مولانا بھاشانی ایہدی وگی انج دیندے ہوندے

سن عیٰ ”دن ویلے بھٹو اسلام دیاں گلاں کردا اے تے رات نوں شراب تے عورت دے مزے لیدے۔“ بھاشانی بھٹو دے سوشلزم دا وی بھانڈا بھندے، ”جو اوہدے ورگے جاگیردار جے سوشلزم نوں ایڈا ای مندے نیں تاں اپنی زمین ہالیاں نوں کیوں نہیں ونڈ دیندے۔“ پی پی پی تے ایم کے پی سنے اوس ویلے دیاں سوشلسٹ پارٹیاں بارے لکھدیاں اقبال لغاری ایہہ تے کڈھدے نیں جو ایہناں وچوں چوکیاں اسلام نال گنڈھ تڑپ کر کے وی مذہب دی وچار وادی پڑچول کرن توں ہتھل رہیاں۔ لغاری آکھدے نیں ایہہ پارٹیاں اپنی تھاں اسلام نوں اپنے حق وچ نہ ورت سکیاں اسلام دا لاجھ ایہناں دے ورو دھیاں نے ہی ایہناں نوں جھوٹھیاں ثابت کرن لئی چکیا۔

تاں وی صبغت اللہ اسلام اُتے کرڑے وچار وادی گھول وچ رُدھے رہے۔ ایہدی جڑھ اوہناں دی مذہب نال پہلاں دی بنی درڑھتا وچ سی۔ پر ایہدے وچ ترکھ اوہناں دے پنڈ وچ اسلامی وچار نال سوشلزم دی رد وچوں نکلی۔ پنڈ دی پدھر تے ایم کے پی دیاں پہلیاں پیٹھکاں جوڑ لین مگروں صبغت اللہ ڈٹھا جو اوہناں نے گھنے لوکاں نال پارٹی بابت سوالاں تے گل کرنی اے اُچھا، سوشلزم تے اسلام دا جو پرچار کیتا جاندا اے اوہدا نتارا کرنا اے۔ سوشلزم دے خلاف اتھے جو گلاں ڈھانیاں گئیاں سن اوہناں دا مول مُڈھ تن دھراں سن۔ پہلی دھر مخدوم جاگیردار تے زمیندار سن اوہ بھوسیں مالکی ہتھ وچ رکھن لئی آپنا روحانی پچھوکر ورتدے سن تے ایٹھوں تیکر دعوا کردے سن جو اوہ راہکاں مزارعیاں دیاں آپو وچ کیتیاں نابہر کنسواں وی اپنی روحانی طاقت نال سُن لیدے سن۔ دوجے سن بلوچ مزاری سردار۔ ایہناں دے چکھلگ سوشلزم دی بندیا کرن لگ پئے ہوئے

سن- ایہدے نال ای ایہہ مزاری سردار دی اسلام نال محبت دا ڈھنڈورا وی پھیری آوندے سن- تیجی دھرسی جماعت اسلامی والے- ایہہ آپنی دھڑ مزاری بھوئیں والاں نال رل کے ضلعیاں دے ضلعے گاہ مار دے سن تے ہر تھاں ایہو آکھدے سن جو سوشلزم قرآن تے سُنت دا انکاری اے- ایس لئی کاسے لوکاں نوں سوشلسٹاں دے گُوڑے پرچار توں بچان دی گھنی لوڑ ہے- حالاں ایم کے پی نے پورے تپے وِچ واہکاں دا ہیئت کھٹن لئی کسان بوڑ وی بنائے ہوئے سن- سوشلزم دے وُردھ جھوٹھے پرچار نال جھٹھن کیتے صبغت اللہ نوں اسلام دی ایم کے پی تے پی پی پی توں کتے ودھ سُر ت دی لوڑ سہی ہوئی- ایس آہر وِچ ایم کے پی توں چوکھا صبغت اللہ دا ماؤ وادی وچارتے کرنی نے راہ موکلا کیتا- کامریڈ ملک اکبر چیتے کردے نیں، پارٹی سٹڈی سرکل تے پارٹی سکول لاوندی سی- ایس مارکس، اینگلز، لینن تے ماؤ نوں پڑھدے ساں اُچھا ماؤ دی لال کتاب- جدوں صبغت اللہ نے ماؤ دا فلسفہ سمجھ لیا، اوہناں آل دوالے نگاہ بھنوائی، اوہ ہُن سدھ پدھرے جیسے مسلمان تاں نہیں سن رہے- اوہ صوفی بن کے حق سچ دے کھوجی ہو گئے- اوہناں دا دھیان ہُن ایم کے پی دے ماؤ وادی ڈھنگ دے سیاسی کم اُتے رہندا- پارٹی ضلعے وار پنڈاں دے دورے کردی سی- امتیاز عالم دے آکھن موجب، ”پنڈاں دے ایہناں دوریاں توں ای صبغت اللہ عبید اللہ سندھی دے منن والیاں دے جاؤ ہوندے گئے- اک دورے وِچ صبغت اللہ سدے سن اوہناں نوں اک دیوبندی مولوی صاحب نال مل کے ڈھیر اچنبھا ہویا اوہ اُنج تاں بالان نوں قرآن پڑھاندے سن، پر سیاسی پدھر اُتے ڈھیر سچیت بندے سن- اکثر غریب عُربے دی مدد وی کردے رہندے سن- ایس کر کے

جاگیرداراں توں بہوں گھروکدے سن۔“

ماؤ وادی سوچ تے کرنی نال جانت کاری پاروں صبغت اللہ نوں تپے وچ ہر فرقے دا اسلام جان سمجھن دا ڈھوہ لگا۔ اوہ صوفی واد ول ہور چھکج گئے۔ اوہناں نوں ایہدے وچ جگت واد دا بہتا کھلار پیار دکھالی دتا۔ ایس جگت واد دا سروپ اوہناں پہلی وار کراچی وچ سندھی ہاری کمیٹی تے مگروں عبید اللہ سندھی دے مُریداں وچ ڈٹھا۔ ایہدے نال اوہ ایہنوں مارکس واد نال جوڑ کے سوکھیاں اگے سانجھیاں کر لیندے۔ صبغت اللہ مارکس واد نوں وی تاں جگت پیارے دے پرستگ وچ رکھ کے ویکھدے سن۔ بھاویں اوہناں نوں ستھوکی شکل دے ماؤ واد دی پوہ سی تاں وی اوہ ایہدے جگت وادی اصلے نال اِکسُر سن۔ ایہدی ونگی اوہناں دی ایس گل وچ دیکھی جا سکدی جدوں اوہناں آکھیا سی جو ”اوہ مئی دیہاڑ تے جاگیرداراں دے لہو وچ رنگیا جھنڈا جھلاسن۔“ ہُن پہلی مئی تاں کرتیاں دا جگت دیہاڑ اے تے ایس دیہاڑ تے ایتھو ویں جاگیرداراں دے لہو نال بھجے جھنڈے جھولاون پک نویکلی جوت ہی دیکھیدی پئی اے۔ ایہہ ماؤ واد دا ایتھوکا مُہاڑ ای سی جو صبغت اللہ نوں صوفی واد ول لے کے گیا۔ سانجھے جگت واد دا تت مارکس واد نوں صوفی واد نال سانجھیاں کرن دا مُول بنیا۔ اوہناں مارکسوادیان واکن سچ نوں اپنا نشانہ متھ لیا صوفی وی تاں سچ (حق، حقیقت) دے ای بھانہار ہوندے نیں۔ ملک اکبر دسدے نیں جو صبغت اللہ سچ دی ایس کھوج دا ڈھنگ گل بندیاں نال پریت تے اوہدی پیر وڈاون سمجھدے سن۔ صبغت اللہ دوواں وچار لہیاں نوں سانجھا ساواں کرن بابت چوکھا لکھت ویروا تاں نہیں چھڈیا پر اپنی کرنی بابت جو گجھ وی اوہناں پھٹکل وچ لکھیا اے

اوتھوں کجھ سو جھلا سر پر ہوندا اے۔

صوفی وادی مارکس وادی لکھت

صغت اللہ ہوریں کوئی پکے پیڈے لکھیاں تاں نہیں سن۔ ایم کے پی وچ رن
مگروں اوہناں کجھ ورھے اپنی ڈائری لکھی۔ ایہدے وچ بھتا اوہناں دیاں
ملنیاں تے جُو بہنیاں دا ای ویروا ہوندا سی۔ ڈائری وچ کتے کتے ای اوہناں
صوفی وادی مارکس وادی گل کیتی اے تے اوہناں کارناں بابت دسیا اے جیہناں
پاروں اوہناں ایہہ دو وچار لیہیاں آپو وچ سانبھیاں کیتیاں۔

اک اندراج صغت اللہ دی حق دی کھوج والی سیاست اُتے چانن پاوندا اے
ایہہ اک نائک دا کھرڑا اے جیہڑا اپنی واپی نیجی لئی جنگل وڈھوان والے اک
خیالی جاگیردار اُتے جوڑیا ہویا اے۔ جاگیردار بین پشو پالاں نوں زمین صاف
کرن لئی روپے پیسے تے پیداوار وچ حصے وڈی دا لالچ دیندا اے۔ وعدہ کردا
اے جو اک واری واپی نیجی دامڈھ بجھ جاوے اوہ پیر ہوں پاروں اوہناں نوں
تے اوہناں دیاں نسلاں نوں وی پالدا رہسی۔ پنڈت و جدوں جاگیردار دی اپنے نال
بھلمانی دے گن گاوندے نیں تاں ایس کھیڈ دا پک کھڈکار جیہڑا اُتھکار سوچ
والا ہوندا اے سدھا سدھا آکھدا اے، ”بھلے ودے او، جاگیردار تاں دھوکھا پیا
کردا اے تہاڈے نال۔ اوہنے تھہ وچ تاں قرآن ہی پھدھیا ہویا اے پر کجھ
وچ اوہنے پُھرا وی لگایا ہویا اے۔ جاگیردار دی ترسدی اوہا ای اے جیہڑی
اسیں آپ اپنیاں بھئیڈ بکریاں نال کریندے ہاں اسیں اوہناں نوں پالدے
پوسدے ہاں۔ کاہدے لئی؟“ سارے پنڈت واس اوہدے سوال دی یکسار ولدی
دیندے ہن، ”کوہ کے گوشت کھان لئی۔“ پھیر اوہ اُتھکار دسدا اے جو ”تہاڈی

بھیڈ بکریاں نال نیک دلی تے جاگیردار دی تہاڈے نال رب ترسی دوویں دھوناں
 وڈھن لئی نیں۔“ اِنج اوہ اُتھلکار جتا لوکاں نوں جاگیردار دے اسلام پچھے اوہدی
 لگی ہوئی سیاست دا جاؤ کریندا اے۔ اوہ دسیندا اے ہی جاگیردار دا اسلام اوہدی
 اک چال اے جیہدا انت تہاڈی سمھناں دی موت ہوئی۔ ایس کھیڈ راہیں
 صبغت اللہ پنڈت واسیاں نوں چانن کریندا اے جو اوہناں نوں حق ورتارے دی
 سیاست ہی دھروتوں بچا سکدی اے۔ کھیڈ دے انت تے جاگیردار دی اصل
 نیت سامھنے آ جاندی اے۔ اوہنے پشو پالاں تے چراند واسیاں نال بھوئیں اباد
 کرن تے اوہناں نوں واہیوان بنان دا جو کارا کیتا ہوندا اے اوہدے توں اوہ
 مگر جاندا اے۔ اوہ ٹریکٹر لے آوندا اے تے نال گجھ دیہاڑی دار کیرے۔ چراند
 واسی ہُن جاگیردار دے چلتر ہتھوں ٹھگج کے اُتھلکار دے دوالے جتھے بند ہو
 جاندے نیں بھوئیں اُتے واہکاں دے حق دی لہر چلاون پوندے نیں۔

حق یا سچ نال صوفی وادی دڑھتا جگان توں اڈ کھیڈ صبغت اللہ اُتے دیوبندی
 اُتھلکار سوچ دا اثر وی دکھالدی اے۔ زمیندار دے کن ٹٹیاں نال بھڑدیاں پنڈت
 واسی بھوئیں اُتے اپنا حق جائز دس لئی اسلامی لفظی دی ورتوں کردے نیں۔
 ”مسلماناں وچ مزارعے رکھنا مکروہ ای نہیں سگوں حرام اے۔ کھیڈ دے کھرڑے
 توں اگے اک مضمون دا نقشہ اے جیہدے وچ صبغت اللہ ہوریں پنڈت واسیاں
 دیاں دیلاں نوں چنڈ دے نیں تے اسلام تے زمین دے سانگے اُتے اپنے
 وچار دسدے نیں، اتھے اوہ اُکا ای صوفی مت وچ رنگے دیوبندیاں نال سمہت
 دسدے نیں جیہناں نال اوہناں دا ایم کے پی لوں پنڈاں دے پھیریاں ویلے
 واہ پوندتا رہندا سی۔

اوہ اپنے مضمون وچ دو رنگاں دیاں دلیلاں اُلکدے نیں جیہڑیاں اک دوجے دی کاٹ وی کریندیاں نیں۔ پہلے رنگ دیاں دلیلاں وچ صبغت اللہ آکھدے نیں رب نے اوہناں لوکاں نوں زمین اُتے آپ حق دتا اے جیہڑے ہتھیں واہندے اُگاندے نیں۔ پھیر صبغت اللہ ہوریں پیغمبر دی اک حدیث دسدے نیں، ”اک واراں نبی پاک نے آکھیا، جیہڑے بندے مُردہ زمین نوں زندہ کردے نیں زمین اوہناں دی ای ہے۔“ ایہتھوں ثابت ہوندا اے جو اسلام وچ مزارعے گیری حرام اے، کیوں جو ایہہ محنت تے مالکی دی ونڈ پاوندی اے۔ اپنی ایس گل دے حق وچ اوہ خفی فقہ دے اماماں دیاں گواہیاں وی ورتاندے نیں۔ اوہ دیوبندیاں دے اک اُتھلکار دا آکھیا وی لکھدے نیں، ”کرائے تے زمین واہن لئی دینا مکروہ کم اے۔“ صبغت اللہ دا وچار اے جو ریاست نوں حق اے جو اوہ بے آباد زمین قبضے وچ لے کے اوہنوں نویں سر یوں ونڈے۔ ”جیہڑا کوئی زمین تے واڑ لاوندا اے تے تن سال اوہنوں ان واہیا رہن دیندا اے اوہدا زمین توں حق مک جاندا اے۔“ ایہہ گل صبغت اللہ دوجے خلیفہ عمر بن الخطابؓ دے حوالے نال آکھدے نیں۔ حضرت عمرؓ نے اک صحابی رسول دی زمین لے کے نویں سر یوں ونڈ وتی سی کیونجو اوس صحابی نے تن سال توں اوہ زمین ویہلی ای سانجھی ہوئی سی۔

خود کاشت لوکاں دے زمین اُتے حقان دی راکھی کردیاں صبغت اللہ تے اوہناں دے دیوبندی ساتھیاں نے فقہ خفی موجب مسلمان واہیواناں ولوں چلائیاں لہراں بابت لوکاں نوں دسیا۔ جیویں اُنھیویں صدی دی مشرقی بنگال دی فرانسسی لہر سی۔ پر انج دے دعوایاں دی پُرانے خفی فقہ وچ کوئی بُنیا د نہیں سی،

سگوں حنفی فقہ تاں ملکہ مالکی دے نجی حقاں نوں مندا سی تے اوہناں دی راکھی کردا سی۔ حنفی علما واپکاں دی تھاں مالکاں نوں ای زمین دے اصل مالک مُتھدے سن۔ حنفی عالم اشرف علی تھانوی (وفات 1943) دی مثال اے جو اوہناں نے فتویٰ دتا سی بی زمین اُتے مزارعیاں دا کوئی مالکی حق نہیں تے زمینداراں نوں کرایہ تے ہور جو وی اوہ چاہن مزارعیاں توں اُگراہ سگدے نیں۔ فرانسیسی لہر واکن صبغت اللہ تے اوہناں دے ساتھی حنفی فقہ دے کٹر پین دی بھن تروڑ کر کے زمین اُتے اشرف دی تھاں مزارعیاں دا مالکی حق اُگھیر دے پئے سن۔

مضمون دے اخیر تے صبغت اللہ ہوریں زمین دی نجی مالکی نوں دنگار دے ہوئے ”اسلام وچ زمین دا قومیاون“ کتابڑی توں لکھیاں دی گل دا حوالہ دیندے نیں۔ کتابڑی دے لکھیاں آکھدے نیں جو اوہ ایس مندے اُتے لے چوڑے بحث مباحثیاں تے دیوبندی عالماں دے حوالیاں نال ایس سٹے تے چُکے نیں بی پاکستان دی زمین خلقت دی امانت اے۔ زمیندار ایس زمین دے مالک نہیں ہن۔ صبغت اللہ دی اپنی لکھت توں ایہہ پتہ نہیں لگدا جو اوہ اپنی دلیل توں ای کیونکر ٹھہر کے نیں جیہناں دیوبندی اُتھکاراں دا صبغت اللہ اُتے اثر سی ایس معاملے اُتے تاں اوہ وی دو دلیے سن۔ جانے عبید اللہ سندھی دے ہیتی اک پاسے زمین اُتے مزارعیاں دی مالکی دی گل کردے سن تے دوجے پاسے نجی مالکی نوں رد دیاں قومی مالکی اُتے زور دیندے سن۔ عبید اللہ سندھی دی 1924 وچ بنائی ہوئی مہابھارت سوراجیہ پارٹی (آل انڈین پیپلز ریپبلیکن پارٹی) دے دستور وچ وی ایہہ دُبدا ہے سی ایہدے وچ جتھے وڈی مالکی نوں قومیاون دی گل سی او تھے

چھوٹی پدھر دی مالکی داہت کیتا گیا سی۔ نال ایہہ ہوکا وی سی ہی ساڈی حکومت
 وچ راس وال ورتارے دے بر کڈھن دی کوئی تھان نہ ہوسی۔ ہو سکدا اے
 سندی ہوراں سمجھیا ہووے جو چھوٹی پدھر دی نجی مالکی وچوں راس والی جم سکدی
 اے۔“ اوہناں دے بہوں لاگوئیں ساتھی موجب، ”سندی صاحب نے نجی مالکی
 دے اُکے خاتے دی وکالت چھوہ وئی۔“

دیوبندیاں دے ای اک ہور مانی مولانا بھاشانی وی ایسے دوچتی وچ پھسے
 ہوئے سن۔ ایم کے پی دے آگواں نوں بھاشانی دی گھنی پوہ سی۔ اوہناں وی
 دکن پنجاب دا دورہ کردیاں بھونیں دی مالکی اُتے مزارعیاں دے حق وچ ایہا ای
 دلیلاں ورتائیاں۔ ہو سکداے صبغت اللہ ایہناں توں وی سکھیا ہووے۔ صبغت
 اللہ تے سندی ہوراں واکن بھاشانی وی زمین تے مزارعیاں نوں نجی مالک بنان
 دی گل کردے سن پر نجی مالکی دے اُکا مکاء دا وی پرچار کردے سن۔ حکومت توں
 اوہناں دی منگ سی جو رب العالمین دے ناں تے آمدن دے سبھ وسیلیاں نوں
 تو میاں لیا جائے۔ سندی تے بھاشانی دوویں ای اوس دوچتی وچ سن جیہدے وچ
 پہلاں پہل سوویت یونین تے چین وی پھسے رہے سن۔ جانے کساناں دی نک
 مالکی رہن دیئے یا ساٹھویوالتا وچ لے لیئے۔ ایہہ دوپھیڑ بھاشانی تے سندی چین
 تے سوویت یونین توں ہی لے کے آئے سن۔ اُنج بھاویں اوہ ایہنوں اسلامی
 لفظی وچ بیان کردے سن پر ایہدا مُڈھ تاں چین تے رُوس وچ ای سی۔ صبغت
 اللہ دی لکھت وچ وی ایہہ دوپھیڑ سگواں آیا۔

اوہناں دی نثری لکھت وچوں ایہہ دکھ دکھ اثر جھلکارے مار دے سن۔ اُچھا
 کر کے پارٹی راہیں جیہڑے نابری اسلام نوں اپنایا سن نیں اوہناں دیاں لکھتاں

وی تپے دے سچ نال اوس دا بنجوگ بناندیاں دسدیاں سن۔ اپنے ڈرامے وچ اوہناں دسیا اے بئی جاگیرداری کیویں سچ نوں لگاندی اے۔ اوہ لوکاں نوں فائدہ دین دا دکھاوا کردی اے حالاں اندرلا سچ ایہہ ہے جو اوہ پنڈت واسیاں دی تباہی کرن ٹری ہوندی اے۔ تباہی سچ دی اک ہور اُلکھنا اے کیوں جو پنڈت واسی تاں آپوں سچ دا درشن نہیں۔ صبغت اللہ دے حساب وچ زمین واہیواناں نوں دین یا زمینداری نال جُوی ساری ملکہ وانی نوں جڑھوں پُٹن نال ای جاگیرداری دے پائے بھٹکیھے کڈھے جاسکدے نیں۔ سچے مانسی سانگیاں دی اُساری دا ایہدوں اڈ ہور کوئی راہ نہیں۔

جیویں صبغت اللہ دے ساتھی ملک اکبر دسدے نیں، ”صبغت اللہ دا صوفی واد سچ تے بندیاں نال پیار دی وچار لیہہ سی جو ورگ گھول وچ ای ظاہر ہوندی سی۔“

ساڈا بابا ”شرنارتھی“ ہو گیا (پنجاب تے پنجابی دے لچپال وارث شاہ بارے گجھ گلاں)

[میجر اسحاق محمد ساڈے گوانڈھی پنجاب دے اوہناں گجھ ترقی پسند ادیبیاں وچوں ہن، جیہناں دی زندگی تے لکھناں وچ اکسرتا ہے؛ تے جیہناں دی سوچ، کہنی تے عمل وچ کوئی تضاد نہیں۔ پیشے وچوں پہلاں اوہ فوج وچ میجر سن، پھیر اک کامیاب وکیل دی رہے۔ اج کل اوہ سارا سماں سیاست وچ لا رہے ہن۔ ایس سہے اوہ پاکستان دی ”مزدور کسان پارٹی“ دے جنرل سکتر ہن۔ ایہہ پارٹی اپنے ہمسایاں نال چنگے سمبندھاں تے پنجاب وچ پنجابی لئی ٹھیک تھاں حاصل کرن لئی وی پوری تندہی نال کوشش کر رہی ہے۔

چکھلے دینیں جناب اسحاق محمد دیاں دو کتاباں پڑھن دا موقع ملیا ہے۔ پہلی، بھارت دے اک امیر گھرانے وچ جے پلے اکتی سالہ نوجوان، جناب حسن ناصر دی شہیدی بارے اُردو وچ لکھی جیونی ہے، جس نوں محنت کشاں تے مزدوراں دی تنظیمی جدوجہد خاطر لہور جیل وچ اپنے جیون دی بلی دینی پئی۔ دو جی پُتک تن ایکھاں وچ لکھیا پنجابی نائک ”مصلی“ ہے۔ ایس نائک نوں پنجابی ساہت وچ سوشلسٹ حقیقت نگاری (سماج وادی - تھارتھ وادی) دی سندر مثال منیا جاسکدا ہے۔ پاکستان دا اک منیا پر منیا دانشور ادیب تے آلوچک ..... ایس ڈرامے بارے

لکھدا ہے کہ ”مصلیٰ دا کردار ساڈے اج دے طبقاتی معاشرے وِچ ظلم تے استحصال دی چلی وِچ پسدے ہوئے اک اچھے انسان دا کردار اے، جیہڑا پنجاب دا مڈھ اے تے جیہدے نال ہڑپے دی تہذیب دی پچھان ہوندى اے۔۔۔۔۔ اسحاق محمد ہوراں دا ایہہ ڈرامہ پاکستان دے اج دے حالات دے بالکل مطابق اے تے مظلوماں دی نجات بارے صحیح طریقے دی صاف صاف نشاندہی کردا اے۔ دھرو، ہیرگر دی تے استحصال دے شکار لکھاں پاکستانی مزدور کساناں دی سُویل ہُن دُور نہیں۔ ہُن اوہناں دے راج دا ویلا آون والا اے:

”میرے دیس دے بندی وانو، دھی ویلا ہو یا جے
ظلم دی کندھ ہُن اُر پئی اے، تھوڑا جیہا لاؤ زور۔“

”ساڈا بابا شرنارتھی ہو گیا“ لیکھ میرے متر سبط الحسن ضیغم نے اُچھے طور تے جناب اسحاق محمد پاسوں لکھوا کے مینوں بھیجیاسی جو پاکستان دے اُگھے روزانہ اُردو اخبار ’امروز‘ دے ہفتہ واری ”پنجابی پئے“ وِچ چھپ چکا ہے۔ پاکستان وِچ پنجابی تہذیب، پنجابی ثقافت (سنسکرتی) تے پنجابی زبان بارے اُبھر رہی اُساؤ تے صحیح سوچ دا ایہہ لیکھ اک چنگا اداہرن ہے۔ رائے جسیر سنگھ دی سہائتا نال میں ایس لیکھ دا گر مکھی رُوپ سر جتا دے پاٹھکاں لئی حاضر کردا ہاں۔

--- کرنیل سنگھ تھند [

ایہو کوئی اٹھاں دساں سالاں دی میری عمر ہونی اے۔ میں اپنے پنڈ دی اک گلی وِچوں لنگھ رہیا ساں تے اک جٹ دی بیٹھک کول آ کے ٹھٹھک گیا۔ بیٹھک دی باری بندسی، پرگجھ آوازاں باہر آ رہیاں سن۔ بہت سارے لوک مل

کے کہہ رہے ہن، ”واہ مائی ہیر تیریاں نہیں رِسیاں“۔ کجھ دیر چکچھوں لمی تان وِچ
گاؤن دی آواز آون لگ پئی:

ہیر آکھیا جو گیا جھوٹھ بولیں، کون رُٹھڑے یار مناؤندا ای

ایسا کوئی نہ ملیا میں ڈھونڈ تھکی، جیہڑا گیاں نوں موڑ لیاؤندا ای

میں باری دی چھیت نال اکھ لا کے اندر دا نظارہ کرن لگ پیتا تے گانا وی
سُنن لگ پیا۔ اندر پنج جھے آدمی بیٹھے سن، اوہناں وچوں اک کن اُتے ہتھ رکھ
کے گا رہیا سی تے باقی ایوں بیٹھے سن جیویں مراقبہ وِچ ہون۔ کدیں کدیں لما
ساہ بھر کے کوئی سبحان اللہ کہندا سی تے کوئی ایوں ای ہوک اُٹھدا سی۔ گاؤن والا
ساہ لین لئی رُک گیا تے پھیر باقی ساریاں نے مل کے لمی جیہی تے اُچی جیہی
ساہ لیا، ”واہ مائی ہیر تیریاں نہیں رِسیاں“۔ میری ماں نے مینوں ضروری کم گھلایا
سی تے جلدی واپس آؤن دی تاکید کیتی سی۔ ایس واسطے میں اوتھوں ہولی ہولی
ٹھل پیا۔ واپسی تے جدوں لنگھیا تے محفل اُجڑ چکی سی تے اوہ سارے لوک
بیٹھک دے دروازے وچوں باہر نکل رہے سن۔ کسے بھارے غم وِچ ڈبے
ہوئے ایڈے وڈے وڈے جٹاں نوں غمگین ویکھ کے میں بھی غمگین ہو گیا تے کجھ
سہم بھی گیا۔ گھر آ کے آپنی ماں نوں ایہہ سارا قصہ سُنایا۔ اوہ میری حالت ویکھ
کے گھبرا گئی تے پیار کر کے کہن لگی، ”پُت توں حکمی دی بیٹھک کول دی نہ لنگھیا
کر۔ تیرے پوتے دوسریاں نے اوہنوں ہیر پڑھن توں کئی وار ورجیا اے، پر
اوہ نہیں ٹلدا۔“ ایہہ گل سُن کے میں ہور وی سوچ وِچ ڈب گیا تے ایہہ مائی ہیر
کون آتے پنڈ دے چودھری کیوں ہیر پڑھن نوں بُرا جاندا آ۔ مینوں اک
کھوہ جیہی لگ گئی تے کئی بار راہ چھڈ کے بھی میں اوس کھڑکی کول آ کے رُکیا، پر

وچوں گاؤن دی آواز پھیر کدے نہ آئی۔ کنے چڑچڑھوں مینوں ایہہ پتہ لکھیا کہ
 حکمی پنڈوں باہر کسے کھوہ تے ہیر دی محفل جماؤن لگ پیا سی۔ ایہہ بھی مینوں
 پتہ لکھیا کہ پنڈ دے چودھری پھیر بھی حکمی کولوں ناراض سن۔ اوہ نہیں چاہوندے
 کہ پنڈ دی جُوہ وِچ کوئی ہیر دا ناں وی لوے، گاؤنا تے اک پاسے رہیا۔ ایہہ
 سی ہیر ناں میرا پہلا جوڑ میلہ۔

ایہہ سن تیہہ تہیتہ دا واقعہ اے۔ اوں ویلے پنجاب اک وڈی پتہ وچوں گزر
 رہیا سی۔ اے لوک پہلی عالمی جنگ وِچ مرن والیاں دی جُدائی دا سوگ منا رہے
 سن تے اے انگریز دی فوج وِچ بھرتی دے خلاف بولیاں زبان اُتے چڑھیاں
 ہونیاں سن:

چھئی رین گئی بصرے نوں چھئی
 موڑیں بھائی ڈانگ والیا سردارا
 تیریاں بھواواں گڈیاں، چھئی

آپنیاں منڈیاں چلاون واسطے تے اک دُوجے دیاں منڈیاں کھوہن واسطے
 یورپ تے امریکا دے سامراج وادیاں نے دُنیا نوں جنگ دے پُجڑخانے وِچ
 دھک دتا سی، پر اوہناں دا کاروبار پھیر بھی نہیں سنہلیا تے عالمی کساد بازاری
 دیاں کالیاں گھٹاواں نے جنگ دے مکن توں دس سال دے اندر تمام دُنیا اُتے
 بے رُزگاری تے معاشی بدحالی دا ہیرا گھپ کر دتا سی۔ برطانیہ دے سامراج
 وادیاں نے آپنا بہت سارا بھار لاه کے اپنے محکوماں اُتے پا دتا سی۔ نتیجہ ایہو ہويا
 کہ پنجاب دریاواں دی دھرتی، گھم تے بھٹکڑے دی سرزمین دیاں مُسکراہٹاں
 مُک گئیاں؛ اتھے دے ہاسے دلا سے بن گئے۔ شیخ سعدی نے چنگا لکھیا:

چُنّاں رہتسالی مُد اندر دِمشق

کہ یاراں فراموش کردند عشق

یعنی اک بار دمشق شہر وِچ اینا کال پیا کہ یاراں نے یارِیاں بھلا دیتیاں۔
ایہو حال پنجاب دا ہویا تے اتھے بھی سیانیاں نے ایہہ خیال کیتا کہ شاید ایہہ
ساری پتا اللہ تعالیٰ ولوں آتے اوہنوں آپنی مخلوق دا ہسنا کھیڈنا پسند نہیں۔
انگریزی سرکار دے پالتو مولویاں، پنڈتاں، پیراں، فقیراں تے گیانیاں نے بھی
ایسے گل نوں بڑا چکلیا تے دُنیا اُتے سامراج وادیاں ویاں لیائیاں ہویاں ساریاں
مصیبتاں دی دے داری نیلی چھتری والے اُتے پا دتی۔

میرے پنڈ وِچ ہیرا پر جیہڑا سینسر بٹھایا گیا سی، اوہ کوئی اکلا دکلا واقعہ نہیں سی
تے نہ ای اوہدی وجہ صرف عالمی کساد بازاری سی۔ پنجاب دے پنڈاں وِچ
وِہوویں صدی پہنچ گئی اے تے فلمی گانے رات دن نشر ہوندے رہندے نیں۔
پپر وارث شاہ دا پنجاب بھی اہے تاں پنڈاں وِچ رس دس رہیا اے۔ پنڈاں
دے چودھری اہے وی چوٹیاں تے پٹیاں والیاں نوں گہری نظر نال ویکھدے
ہن تے غنڈیاں مُنڈیاں نوں ویڑھیاں وِچ لکیندے نہیں پھرن دیندے۔
ایسے طرحاں جے کوئی ٹڈھی تیز ترار نظر آوے تاں ماواں آپنیاں دھیاں نوں
بُگلاں وِچ لے لیندیاں نیں تے ایہو جیہڑیاں گلاں پنجاب دے پنڈاں وِچ اہے
بھی ہوندیاں ہن:

ماؤں ہیر دی تے لوک کرن چُغلی، تیری ملکیئے دھیو خراب ہے نی
اسیں ماسیاں پھسھیاں لُج مویاں، ساڈا اندروں جیو کباب ہے نی
ایہہ تاں ناری چنانہوں تے نشر ہوئی، ایس دُکھ دا اسان عذاب ہے نی

دھیاں ساڈیاں دا سانوں فکر ہويا، تیری دھی دا ہور خطاب ہے نی
 اج کیدواں دی بھی کمی نہیں۔ ایہہ بھی سچ نوں کوڑ بنا کے عاشقاں نوں
 سنسار وچ خراب کردے پھر دے نیں تے ایہناں دیاں بچھدیاں اکھاں وچ
 جھوٹے رانجھے تے چھچھوریاں ہیراں بالن پاؤندے رہندے نیں۔ ایس واسطے
 ریڈیو وچ لکھ بار ہیر گائی جاوے، پنڈاں وچ ہیر پڑھن والیاں نوں کھوہاں اُتے
 ای بسیرا کرنا ہوندا اے۔ ایہہ ساڈے معاشرے دی اک وڈی کمزوری اے کہ
 ایہدے وچ اے تائیں سچے جھوٹے رانجھیاں تے ہیراں دی پرکھ کرن دا کوئی
 سُہاؤ نہیں۔ شاید ایہو ہی وجہ اے کہ ہیر پنجاب دا سبھ توں پیارا تے سبھ توں
 مشہور ناں اے، پر کوئی آپنی دھی داناں ہیر نہیں رکھدا۔

پہلی ملاقات توں بعد ہیر رانجھے نال میرا جوڑ میلہ گھٹ ودھ ہی ہويا۔ سکول
 تے کالج دیاں سالان وچ سانوں اُردو، فارسی تے انگریزی زباناں دے قریب
 قریب ساریاں ای شاعراں، ادیبیاں، تمثیل نگاراں تے دوسرے لیکھکاں نال
 گورڈھا واہ پیا، پر آپنے فرید، نانک، شاہ حسین، بکھے شاہ، وارث شاہ، شاہ حسین،
 خواجہ غلام فرید تے دوجے بزرگاں نال موندھ متھے لگن دے گھٹ ودھ ای موقعے
 ملے۔ بس میلیاں ٹھیلیاں وچ ایدھر اودھر پڑھدے سن تے اوتھے ہیر رانجھے،
 مرزا صاحبان تے سیف الملوک وغیرہ پڑھن والیاں دے مقابلے ہوندے سن۔
 مینوں یاد آ لہور دے لوہاری دروازیوں باہر باغ وچ اک لال داڑھی والا بابا ہر
 اتوار نوں ”ہیر“ پڑھدا سی۔ سچے ہتھ وچ ڈانگ تے کھبا ہتھ کن اُتے رکھ کے
 سچے پیر نوں کھجے گوڈے تے ٹکا کے واہو رنگ لاؤندا سی۔ فوج وچ وی ہیر
 پڑھن والے سن۔ جنگ دے دنان وچ اک وار ایس برما دے جنگلاں وچ

جاپانیاں دے آہمنے ساہمنے مورچے لائی بیٹھے ساں۔ جاپانی رات نوں لڑدے تے دن ویلے چُپ رہندے سن۔ ساڈا سِگلن افسر کیپٹن آر. ڈی. خان ہیر ڈاڈھی سوہنی پڑھدا سی۔ اوہ ہیڈ کوارٹر وِچ آکھینج اُتے ہوندا سی تے جدوں وی لڑائی وِچ وبہل پیندا اوہ وائرلیس جاں ٹیلیفون اُتے ہیر پڑھ کے سُناؤندا رہندا سی۔ ہیر دی کتاب تاں اوس دے کول ہے نہیں سی۔ بس کجھ بند یاد سن۔ اک تے اوہی ”جٹ دے کھیت نوں اگ لگی“ والا، دوجا ”تیرا رنگ ہے توری دے پھل دا نی“ تے ایسے طرحاں دو بند ہور۔ اک دن وائرلیس تے ہیر پڑھدے پڑھدے اونوں اک ضروری پیغام بھیجنا پیا، پر وائرلیس نوں دشمن دے وائرلیس والیاں نے جام کر دتا۔ آر. ڈی. خان گالیاں کڈھن لگ پیا۔ گالیاں بھی اوہ سوادی کڈھدا سی۔ اودھروں پنجابی وِچ آواز آئی، بادشاہو کیوں مُونہہ خراب کردے او، بس تئیں ہیر سُناؤ۔ ایہہ آزاد ہند فوج والے ہن جیہڑے جاپانیاں ولوں لڑ رہے سن۔ اوہ وِچارے بھی بڑی لمی غریب الوطنی کٹ رہے سن تے آزادی دی ہیر دی تلاش وِچ چاک توں جوگی بن گئے سن۔

1947 دی آزادی آئی۔ اسیں معلوم کیتا پئی شاید ساڈے آزاد ہون نال ساڈے پیو دادیاں دیاں رُوحاں بھی آزاد ہو جان گیاں۔ پر ایہہ نہ ہویا۔ سانوں گورے صاحبان دے تھاں کالے صاحب مل گئے۔ لٹن پُنن دا حساب اوہو ہی رہیا۔ بلیکاں پہلے نالوں ودھ گئیاں ایس واسطے کہ انگریز دے آپنے ای منہم اودے ایجنٹ بن گئے تے اودے تھاں سیٹھ بن گئے۔ پہلیاں سیٹھاں دا منافع اوتھے ای رہیا تے نویاں سیٹھاں دا منافع اوس توں وکھ ودھا دتا گیا۔ ایس لٹ مار وِچ دُنیا دا دھاڑوی شاہوکار امریکا بھی آ شامل ہویا۔ جد جیوندیاں دی چند

جان تے ایہہ بنی ہووے تے ایہناں دیاں ریتاں پریتاں نوں کون چچھدا سی؟
 وارث شاہ ہوراں دے وارث غلامی دے دناں وانگوں بے وارثے دے بے
 وارثے ای رہے۔

گل استھہ نہیں مکی۔ پنجاب دے جاگیرداراں تے افسراں دے انگریز دے
 پلو سے ہوئے سراں وچ ایہہ سودا سما گیا کہ اوہ پاکستان دی دھرتی دے بادشاہ
 نیں تے جیویں اہلی نے کوڈی کھیڈ دیاں آپنی ای ماں نوں بنے کر دتا سی، او سے
 طرحاں ایہناں نے سبھ توں پہلاں پنجاب دا ای بیڑا ڈوبن دا جتن کیتا تے پنجابی
 زبان نوں بن باس دین دی پوری پوری واہ لائی۔ پنجاب دے صوفیاں، ولیاں
 تے بزرگاں دی زبان نوں سکھاں دی زبان کہہ کے اوہناں نے ٹھٹھے مارے
 تے جتن کیتیاں۔ بنگال دے پاڑھواں نے تے کھوہ کھس کے آپنی مادری زبان
 دی لاج رکھ لئی۔ سندھ، سرحد تے بلوچستان دے واسیاں نے بھی آپنیاں بولیاں
 نوں جیوندے رکھن لئی تے اوہناں وچ نواں نکھار لیاؤن لئی جان دی بازی لا
 دتی، پر وارث شاہ دی زبان اوہدے وطن وچ داسی بن گئی۔ پاکستان دے اک
 صدر نے لہوریاں نوں اوہناں دی آپنی زبان وچ خطاب کیتا تے اتھے ہاہاکار
 مچ گئی۔ طوفان اٹھ کھڑے ہوئے۔ جے اوہ شخص لہوریاں نوں انگریزی، بنگالی،
 پشتو جاں کسے ہور زبان وچ خطاب کردا، جاگیرداراں تے افسراں دے ایہہ
 مٹلاں تے قاضی سی نہ کردے۔ پر ایہناں دی ایہہ خام خیالی سی کہ ایہناں دے
 آپنی ماں نوں ماں نہ کہن نال دوجے بھی آپنیاں ماواں نوں چھڈ دین گے تے
 ایہناں دیاں بادشاہیاں قائم رہن گیاں۔

جاگیرداراں تے افسر شاہی تے آپنیاں قاضیاں پاڑیاں نے صرف آپنی پنجابی

ماں نوں دھکے دھوڑے نہیں مارے، ایہناں نے لوبھ وِچ آ کے ہور بھی کئی کُچجے کم کیتے۔ کدیں وِن یونٹ بنا کے سِندھ دیاں زمیناں تے بلوچستان دیاں کاناں لُٹن دی کوشش کیتی۔ سِندھ وِچ آپدیاں زمیناں اباد کرن لئی پنجاب دے کئی تخت ہزارے اُجاڑے تے ایہتوں کامے رانجھیاں تے ہیراں دیاں ریل گڈیاں بھر بھر کے لے گئے۔ کدیں امریکی دھاڑویاں نوں اپنے گھر وِچ بُلایا تے آپنی جنم بھومی نوں اوہناں کول گھنے پا دتا۔ ایہناں دے کیتے کارے پنجاب اگے آ رہے نیں تے اج پاکستان دے کونے کونے وِچ پنجاب داناں بدو اے تے پنجابی دا لفظ گاہل دی تھاں استعمال ہوندا اے۔

اِک ایسا بھی ویلا آیا کہ لہور تے ہور شہراں تے پنڈاں وِچ لوکاں نے لہور ریڈیو سٹیشن سُننا بند کر دتا تے سبھی تھائیں جلندھر ریڈیو دی آواز گونجن لگ پئی۔ ایہہ گل جہان وِچ عام کھنڈ گئی کہ سید وارث شاہ ہو ریں ہیرا رانجھے نوں لے کے شرنا تھی ہو گئے نیں تے جلندھر جا بیٹھے نیں۔ ایہتھے قاضیاں نے شرنا تھیاں دیاں چھڈیاں ہوئیاں دوجیاں درگاہاں وانگوں وارث شاہ دا مزار بھی اوقاف نوں چا دتا۔ ایہہ سال دے سال اوہدے اُتے چادر چڑھا دیندے نیں پئی ٹھپیا رہ۔ وارث شاہ ہوراں دیاں ہڈیاں ہیرا والے قاضیاں دے دس پینیاں سن تے پے گئیاں:

تقدیر اللہ دی نوں کون موڑے؟

اِک لحاظ نال تے چنگا ای ہو یا کہ شاہ جی شرنا تھی ہو گئے۔ جے کہتے اوہ اج کل ایہتھے ہوندے تے قاضیاں نے اوہناں دا ”اڈونیشیا“ کر دینا سی۔ ایہہ گل اوہ کیوں برداشت کر سکدے نیں کہ پنجاب دا اِک رہن والا پنجاب وِچ وارث

شہابی چلاوے، جیہڑا پنجابیاں نوں ریاکاری تے بے ایمانی دے جُیاں عمایاں
دیاں سیاہ کاریاں توں ہٹا کے انسان دوستی دا سبق دینا اے۔ ایہہ کوئی نواں
نویکلا سبق نہیں، مولانا روم نے ایہو گجھ کیتا۔

شیخ سعدی ہوراں بھی ساری عمر دُنیا نوں ریاکاری ولوں ہٹا کے انسانیت ول
لیاؤن دی کوشش کیتی۔ وارث شاہ ہوراں نے ہیردی زبانی قاضیاں نوں عاشقاں
دے زمرے وچوں ای کڈھ دتا:

ہیر آکھیا عشق دے راہ پاؤنا، نہیں کم مُلاناں قاضیاں دا

سعدی ہوریں ایس تھوں بھی اگے گئے۔ حافظ ہوریں ایہناں ساریاں دے
اُپر دی وگے نیں۔ پر مولانا روم، شیخ سعدی، حافظ شیرازی تے اج دے مُلاناں
تے قاضیاں نوں ایسے نہیں دُکھدے جِنے وارث شاہ ہوریں۔ پہلیاں تیناں وچوں
انتخاب کر کے ایہہ ممبراں اُنوں آپنا علم جتان لئی تے لوکاں تے رُعب پاؤن لئی
کدی کدی پڑھ وی دیندے نیں، پر وارث ہوراں دا کیہ کرن؟ اوہناں دی اک
اٹ کڈھدے نیں تے سارا کوٹھا ای اُپر آ ڈھیندا اے۔ اوہ اک پینت پڑھدے
نیں تے لوک پورا بند سنا دیندے نیں۔ وارث شاہ ہوریں لکھ رُوح تے کلبوت
دی تمثیل دیون تے قاضی نوں حق دے بُرقے وچ ڈھکن پر اوہناں قاضی دا جیہڑا
کردار بنایا اے اوہنوں ویکھ کے تے ایہہ پردہ باریک ملل دا ای جاپدا اے۔
قصہ اُٹھاندیاں ای حضرت قاضی تے وڈھی دا الزام لگدا اے۔

حضرت قاضی تے پینج سدا سارے، بھائیاں ز میں نوں گچھ پوایا ای

وڈھی دے کے ز میں دے بنے وارث، بنجر ز میں رنجھیٹے نوں آیا ای

اوہدے بعد ہیر قاضی ہتھوں جل ای جاندی اے:

- 1- وڈا کھوہ ڈونگھا وِچ نرک ہیرگا، رب قاضیاں او تھے سٹاوانا اے
  - 2- اک ماں تے باپ اجوڑ کردے، دوجا توں ہن وِچ شیطان قاضی
  - 3- قاضی آکھیا چو چکا سُنیں میتھوں دغے باجھ نہ ہووسی کم تیرا
- اخیر وِچ عدلی راجے دا قاضی بھی ہیر رانجھے نال کجھ اچھا نہیں ورتدا۔
 مٹانیاں بارے بھی وارث ہوویریں کجھ زیادہ معتقد نہیں جا پدے۔ واسطہ
 پیندیاں ای رانجھا مسیت دے مٹلاں دا کچا چٹھا بیان کر دیندا اے، اوہ جیہڑا حافظ
 نے کہیا ہے کہ:

پوں پنجبوت می رَونداں کارے دیگر مے کئند (یعنی جدوں جُڑے وِچ
 وڈ دے نیں تے کجھ ہوو ای کار کردے نیں) دی سوہنی تفصیل کردا اے۔ وارث،
 مٹانیاں نوں، جدوں بھی موقع ملدا، چوبھ لاؤن توں نہیں چوکدا۔

تچکھلی رات جاں بھکھ دا وقت ہوندا، حالو حال ای گھت کر مار دے ہو
 خیر ایہہ گلاں تے اوہ نیں جیہڑیاں وارث شاہ نے آپنے کرداراں دے
 مونہاں وِچ پائیاں نیں۔ مولانا بھی تاں رانجھے بارے کوئی اچھی رائے نہیں رکھدا:
 توں تاں بیوقوف مجھول جٹا، رل چکپوں ڈنگراں وِچ گائیں

جس گلوں مٹلانے وارث شاہ دا بیڑا غرق کرنا چاہن گے، اوہ حق تے باطل
 دی جنگ دا اوہ نقشہ ہے جیہڑا وارث شاہ دی ہیر دے وِچ الف توں لے کے
 یے تک رچیا بسیا ہویا اے۔ ایس نقشے وِچ وارث شاہ نے باطل نوں اوہدے
 سارے تقدس دے ظاہری رعب داب دے ہوندیاں اُپر نہیں آؤن دتاتے حق
 نوں بھاویں اوہدے لیڑے لیراں لیراں نیں، تے اوہدا جُستا مٹی گھٹے وِچ لٹھ
 پتھ ہے، پیٹھ نہیں ڈگن دتا۔ مٹلانے تے رانجھے، ہیر تے قاضی، رانجھے تے بال

ناتھ، رانجھے تے سہتی وِچ تے ہور دوجیاں مکالمیاں وِچ حق لپھاں ماردا اُپر
 آؤندا ہے تے باطل بھادیں بگھیاڑ وانگوں دند چہندا ہے، اوہدی ہار ای ہار اے۔
 وارث شاہ نے ایس معرکے وِچ حق نوں عشق دا ناں دتا تے باطل نوں ہوس دا۔
 جیہڑی گل عشق دے معاملے نوں اگے ودھاؤندی اے اوہ وارث شاہ دیاں نظراں
 وِچ حق ای حق آتے جیہڑی گل عشق نوں چکھے سُدی آ اوہ باطل ای باطل۔

وارث شاہ انسان دی زندگی وِچ عشق دا رُتبہ بہت اُچا رکھدے نیں:

1- وارث عاشقاں تے کرم رب دا اے، جیہناں کیتا ہے عشق وصول میاں

2- ایہہ عشق میدان دیاں کٹھیاں نوں، رُتبہ کربلا دیاں غازیاں دا

اک بار جد عشق دے مذہبوں رانجھے تے ہیر دا میل قبول ہو جاندا تے ہیر
 دے ماں باپ ایس اُپر شاید من جاندے نیں۔ ایہدے بعد ہور ساریاں گلاں
 گوڑ ہو جان دیاں نیں۔ کھیڑے لکھ کہن کہ:

سبھ رسم کیتی مُلاں سد آندا، جیہنوں حفظ سی فقہ قرآن میاں

شاہد پاس بہال نکاح بدھا، جیویں لکھیا وِچ قرآن میاں

وارث شاہ ایہناں دی گل نوں کوئی وقعت نہیں دیندا۔ ساڈے شاعر ایس
 مسئلے وِچ تے خُدا ناں بھی اڑ جاندے نیں:

میں کیہ جانا تیری وے خُدائی، تُوں تے میرا یار نہ ملایا

(2)

وارث شاہ دی ایہہ اک خاص تکنیک ہے کہ اوہ چیزاں دی اندر دی نُما اُتے
 اپنے پلاٹ دی پینہ رکھدا ہے۔ اندرونی تضاد نوں اوہ دین مقام دیندا اے۔
 چنانچہ دُنیا دار قاضیاں تے مُلانیان نوں جھوٹھا، مکرئی، ہوسی، ابن الوقت، چڑھدے

سورج دے چُجاری، زوراوراں دے حمایتی، حوراں دے دُشمن ثابت کرن لئی اوہ دُوروں تیر نہیں چلاؤندا تے نہ ای ہتھیار استعمال کردا اے جیہڑا مُلاناں کول ہے نہیں، اوہ اوہناں دے حوالیاں نال گل کردا اے تے قرآن، حدیث، فقہ، رب، رسول، پنج پھراں تے ولایاں دا سہارا لیندا اے تے تھان تھان تے ایہناں دا واسطہ پاؤندا اے۔ جے ایہہ کہیا جاوے کہ ہیر وارث شاہ دا مرکزی نُکتہ استحصال پسند دے ظُلم تے ایہناں دے رُجعت پسند تے عوام دُشمن نظریاں دے برخلاف عام طبقیوں دے ترقی پسند تے انسان دوست تصوراں دی جنگ اے تے ایہہ شاید غلط نہ ہووے۔ وارث شاہ دُوجیاں کئی ہیراں واگنوں ہیر تے رانجھے نوں اوسے راہ تے بھی پاسکدا سی تے ایہناں دا ویاہ کر کے اوہناں نوں پُرانے معاشرے دا رُکن بھی بنا سکدا سی تے مُلاناں تے قاضیاں دا سانجھی، پر اوہنے ایہہ نہیں کیتا۔ اوہنے ہیر رانجھے دا کر بلا کر کے حق تے باطل دی جنگ نوں بچھن نہیں دتا۔ وارث شاہ آپنا کیس جوگی دی زبانی ایس طرحاں پیش کردا اے:

راہ عشق دا عاشقاں من لیا، جیہڑا منیا نبی رسول میاں

قاؤ بکلا دے روز دا قول بدھا، میرا ہیر دے نال قبول میاں

پنجاں پھراں دی ہیر تے رانجھے نوں پند بھی سُو:

ایس عشق دا ونج پھرا ایہو، جیو جان تے سیس گواؤنا اس

وارث شاہ پنجاں پھراں حکم کیتا، بچہ عشق نوں نہیں بھلاؤنا اس

ہیر تے رانجھا دوویں، خاص طور تے ہیر، آپنی ہر گل نوں رب تے رسول

دے واسطے تے ختم کردی آ۔ ہیر آپنی ماں، پیو تے قاضی نوں خطاب کر کے

کہندی اے:

بنی کٹنی بندیاں سمجھ مائی، لگی درد جو ابس وجود ہے نی
 جیہناں گلاں دا توں ہیں نام لیدی، ایہنی گلہیں نہ کجھ بہود ہے نی
 رانجھے نال ہے قول قرار میرا، قولوں پھراں تے ہواں مردود ہے نی
 رانجھا کھسدے ہو، کھیڑا وسدے ہو، تیرے قاضی دا دل خوشود ہے نی
 میں تاں رانجھے نوں چھڈاں نہ مول مائے، پچرتن وچ جان موجود ہے نی
 وچ دوزخے پاء کے ساڑیا ای، اوہ تاں کافر وڈا بیود ہے نی
 دعوا نال خدا بندھا سی، آپنی بندگی اُپر غرور ہے نی
 جیہناں قول دھرم ایمان چھڈے، وارث شاہ وچ ہضم ناود ہے نی
 قاضی نوں خطاب کر کے ہیر آکھدی اے:

ہیر آکھیا جیونا بھلا سوئی، جیہڑا ہووے بھی نال ایمان میاں
 سمھو جگ فانی اکو رب باقی، حکم کیتا ای آپ رحمان میاں
 قول توڑیا ماؤں اقرار کر کے، کواں رب دے جا دیوان میاں
 اتھے سدا نہ رہیاں مول کوئی، اوڑک جاونا چھڈ جہان میاں
 کُل شَیْءٌ خَلَقْنَا رُوحَیْنِ، حکم آیا وچ قرآن میاں
 میرے عشق نوں جاندا دھول باشک، لوح قلم تے زمیں آسمان میاں
 رانجھا چھڈ کے نظر نہ غیر کرساں، بھاریں چل کے آوے جہان میاں
 ہورناں تھاواں تے قاضی نوں کہندی اے:

میں تاں وچ ایمان دے رہاں ثابت، بھلا قاضیا تھدہ کیہ وٹنا اے؟
 اگوں ہیر بولی میاں قاضیا وے، تینوں کسے اُستاد پڑھایا ای؟
 تینوں شرع، شریف دی خبر ناہیں، سچ آکھ کیوں رب بھلایا ای؟

اگلا توڑ کے ہور نکاح پڑھنا، آکھ رب نے کدوں فرمایا ای؟
 اک ہیر نے پھیر جواب دتا تینوں رب دی مار ہے قاضیا دے
 کھائیں وڈھیاں نت تُوں جھوٹھ بولیں، تینوں نبی شفاعت نہ پاچیا دے
 جوگی کول آپنا دُکھڑا ایس طرحاں پھولدی اے:

جیہڑی پیش آئی سانوں بچنا دے، نہیں ساں جاندی ایہناں کہانیاں نوں
 وارث شاہ اللہ دِن کون پچھے، اساں نُٹیاں تے ان تانیاں نوں
 وارث شاہ نے اوہناں تھاواں تے بھی، جتھے عاشقاں دیاں مُلا قاتاں دا
 عارضی نقشہ کھچیا اے، تقدس تے اعتقاد دی فضا نوں قائم کرن دی کوشش کیتی
 اے:

اول پیر پکڑے اعتقاد کر کے، پھیر نال کلبجے دے لگ گئی
 نواں طور عجوبے دا نظر آیا، ویکھو جل پننگ تے اگ گئی
 راباں تے سارفاں تائیں بھی ایس مسئلے وچ رب رسول دا پلہ نہیں چھڈیا۔
 اوہناں دی زبانی اک بند ایہتوں شروع ہوندا اے: کسے کہی پھڑ پھڑیے
 تُوں.....

تے ایہہ بند ایس طرحاں ختم ہوندا اے:

بیلی میل وچھیاں بیلیاں نوں، ہويا کرم ہے رب رسول دانی

بابا بکھے شاہ ایسے مضمون نوں ایسے طرحاں بھنھیا اے:

میں تے منگ رانجھے دی ہوئی آں، میرا بابل کردا دکھا، نی میں کملی آں
 جت ول یار اُتے ول کعبہ، بھوویں پھول کتاباں چارے، نی میں کملی آں
 پر دوہاں دے کہن وچ اوہو فرق آ جیہڑا ٹچر آ یوڈین سکے تھان تے لاؤن

وِج تے ڈُونگھے زخم اُتے لاؤن وِج ہوندا اے۔ ایس توں اوس ویلے دے معاشرے دے انھے، کوڑھے تے لُو لھے چُپ چاپ رہے سن تے اج ڈرتے خوف دے درد نال اُچھلن کُدن لگے ہوئے نیں۔

چیزاں دے اندرونی تضاداں دے ٹکراؤ نوں وارث شاہ ہورناں تھاداں تے وی استعمال کردا ہے۔ ایہو ہی کھچاؤ اے، جیہڑا ڈرامے نوں اپنے اُچے مقام تے لے جاندا اے۔ پنجاب دے اوس ویلے دے معاشرے دے تانے پیٹے چونکہ جٹاں دے گردے لپیٹے ہوئے سن، ایس واسطے اوہ اپنے دوویں بڑے کردار ایہناں وِچوں ای لیندا اے۔ رانجھا اک چودھری دا پتر جیہڑا ”منیا چونترے تے سرکار آہا“، بانہواں والا پنجاب وِج ایویں پھرن نکلدا اے، جیویں ایہہ اوہدے پنڈ دا بیلا ہووے۔ مسیت وِج دھکے زوری وڑ جاندا اے تے نال ملانے نوں ننگا بھی کردا اے۔ ہیر دی تیج اُتے بے دھڑک سوں جاندا اے۔ چاک ہو کے بھی نواب بن کے پھر دا اے۔ اودھروں جد تائیں ہیر اوبدی ولدیت، ذات، وطن تے گوت نہیں چُچھ لیندی تے پیو کول سفارش نہیں کردی، کسے دی گڈی اتے نہیں چلدی:

لکھاں جھگڑیاں دی ایہہ تاں لکھ لاہے، ساؤ جات دا نہیں رزیل ہے جی
 سستی پڑھیں ایہہ طالع مند رانجھا، اصل نسل تھیں جٹ اصیل ہے جی
 پر ایس اصیلی نال جے رزلی نہ ہووے تے قصہ پھیر بھی اگے نہیں ڈردا۔
 تصویر دا ایہو پاسا چوک چک ہیر دا بیو ظاہر کردا اے:

وارث شاہ اسیں جٹ سدا کھوٹے، جٹکا پھند ایتھے اک لا لینے
 ساڈی دھی دا گجھ نہ لاہ لیندا، سبھ ٹہل نکول کرا لینے

پر ایہہ ٹہل ٹکول کرن والا جٹ نہ ہوندا تے عشق دی گڈی دا پنجاب دے
 ویڑھیاں وچ چلن مشکل ہو جاندا۔ ایہہ تے ذات پات دا اندرونی تضاد سی تے
 کوئی وڈی گل نہیں سی۔ ایسے واسطے وارث ہوراں ایہوں قصے دے شروع وچ
 ای اک پاسے لا دتا اے تے اک ہور وڈے تے بنیادی تضاد نوں نکھار کے پیش
 کرن لئی ایس توں کم لیتا ہے۔ ایہہ تضاد امیر تے غریب دا ہے۔ ایہہ تضاد راجھے
 دے چاک ہون دی صورت وچ بار بار اُبھر دا ہے تے قصے دی جان ہے۔ ایس
 ذات پات توں نہ عشق ہو ریں وارث شاہ دے ویلے آزاد سن تے نہ اج آزاد
 ہن:

اینا حد ہیرے تیرے نال ساڈی، محل چاڑھ کے پوڑیاں چائیاں نی
 کبھی اسماں نوں آس ہے نڈھینے نی، جتھے کھیڑیاں ذراں وکھائیاں نی
 کتھوں رُلدیاں گھلدیاں آیاں نوں، ملن ایہہ سیالاں دیاں جائیاں اوئے
 اوہ آس کر کے مہیں چاردا سی، تیرا ویاہ ہو یا لُچھ گیا سی نی
 تُوں تاں چڑھی ڈولی اوہ پک مجھیں، ٹمک چائے کے نال لے گیا سی نی
 چکھے شہر رہیا میریاں بھائیاں دا، باجھ باہاں کیہ کھیڑیاں نال کرساں
 باہاں والیاں دی لوک کرن منت، باجھ باہاں دے گجھ سنسار ناہیں
 ایسے گل نوں لے کے وارث شاہ نے اپنے آپ نوں غریب تے بے
 وارثیاں دا بیلی ظاہر کیتا ہے:

طالع منداں دیاں لکھ خوشامداں نیں، تے غریب دا کوئی غمخوار ناہیں
 ایہہ حکم تے حُسن نہ سدا رہندے نال عاجزاں کرے نہ زورینے جی
 جے کوئی کم غریب دا کرے ضائع، سگوں اوس نوں ہکھینے ہوڑینے جی

دولتمند نون جاندا سبھ کوئی عینہوں نال غریب دے پالیئے نی
 ایسے سلسلے وِچ وارث شاہ نے دولتمنداں دی دُنیا دے ویہار اُتے اک ہور
 بھی چوٹ کیتی ہے۔ راجھے نے کئی سال جھیاں چرائیاں تے مختاں کر کے جان
 لڑائی، پراہوگل اوہدے اگے آگئی تے ایہدی ناکامی دا باعث بنی۔ جدوں اوہ
 کم کار چھڈ کے جوگی بن گیا تے سوسائٹی دے ویڑھے بہہ گیا سوسائٹی نے
 اوہنوں ہیر کول پہنچا دتا۔ وارث نے راجھے دے مُنہوں بڑا سوہنا اکھوایا ہے:

ہوکا پھرے دیندا پنڈ وِچ سارے، آؤ کسے فقیر جے ہونا جے
 منگ کھاونا کم نہ کاج کرنا، نہ گجھ چارنا تے نہ گجھ چوونا جے
 ذرا کن پڑوا کے سواہ ملنی، گرو سارے جگت دا ہونا جے
 نہ دیہاڑی نہ کسب رُزگار کرنا، ناڈھو شاہ ایہہ مُفت دا ہونا جے
 ہر کسے توں ٹہل کرا لینی، ولی پھر فقیر سداونا جے
 ٹُشی آپنی اٹھنا میاں وارث، اتے آپنی عیندے ہی سوونا جے

ایہہ تواریخ دی ستم ظریفی ہے کہ کارل مارکس ہوئیں جرمنی وِچ پیدا ہوئے
 پر ایہناں دیاں بڈیاں لندن پئیاں رہ گئیاں تے رُوح ماسکو ول ہجرت کر گئی۔
 ہُن اوہناں دی رُوح تے لینن دی رُوح مل کے پیکنگ دے وِچ وسنیک ہو
 گئیاں نیں۔ ایسے طرحاں اج جارج وِٹنگٹن تے ابراہم لنکن دیاں رُوحاں امریکا
 وِچوں پدھار گئیاں تے اوہناں نے بیوٹی وِچ ڈیرے لائے نیں تے مارکس
 تے لینن دیاں رُوحاں نال مل کے اج ایشیا، افریقہ تے لاطینی امریکا دے
 جنگلاں، کھیتاں، پہاڑاں تے کارخانیاں وِچ قومی جمہوری آزادی دیاں رانجھیاں
 نون جوگ دی تھاپنا لا رہیاں نیں۔ تے ایسے طرحاں پنجاب دے بابے وارث

شاہ دی رُوح اسانوں چھڈ کے جلدھر بیٹھی ہے تے شرنا تھی ہو گئی ہے تے
سانوں یتیم کر گئی اے۔

کئیاں سبناں دا ایہہ خیال ہے کہ جے اسان بابے دی رُوح نوں واپس
لیاؤنا ہووے تے اسان نوں بھی اوہو کجھ کرنا چاہیدا اے جیہڑا جلدھر والیاں نے
کیتا اے تے کوشش کر کے پنجابی نوں کالجواں، سکولواں، عدالتاں، دفتراں تے
ریڈیو تے ٹیلیویشن دی زبان بناؤنا چاہیدا اے۔ ایہہ کوئی آسان کم نہیں۔ جلدھر
والیاں نے ہیر نوں جھوٹھے تے کھوٹے معاشرے کولوں چھڈاؤن لئی بڑے یتن
کیتے نیں تے بڑیاں گھالناں گھالیاں نیں، اسیں جے کچیاں پکیاں دلیلاں وچ
پئے ہوئے آں۔

سوال ایہہ ہے کہ جے اسیں اوہ سارا کجھ کر لواں گے جیہڑا جلدھر والیاں
نے کیتا اے تے کیہ بابا ساڈے نال راضی ہو جاوے گا؟ میں سمجھدا آں، اپنا
کرن نال بابے دی رُوح نوں تسلی تاں ضرور ہووے گی۔

اوہ بڑی گل ہووے گی جدوں پنجابی کلچر دا مرکز اک وار پھیر لہور بن جاوے
گا تے ایہہ کلچر اوہ نہیں ہووے گا جیہڑا لہور توں جمہور دی آواز دی شکل وچ نشر
ہوندا اے تے جیہدے وچ پھکڑ بازی توں سوا کجھ نہیں ہوندا۔ اج توں دو سو
سال پہلاں وارث شاہ نے مسٹر پنجاب نوں رانجھے دے رُوپ وچ ڈھالیا تے
اودے وچ شکل صورت دیاں صفتاں پاؤن توں علاوہ ایہنوں وچھلی دے سُر بھی
سکھائے تے دُنیا دیاں ساریاں عقلاں بھی دیتیاں۔ اوہنوں موسیقی دا ماہر بھی بنایا
تے اوہنوں فقہ، حدیث، تصوف، جوگ، طبابت تے گفتگو دے گُر بھی سکھائے۔
اوہ اپنی بہادری وچ شیر بھی ماردا سی تے اپنی ثقافت وچ بڑیاں بڑیاں دے

مُونہ بھی آؤندا سی۔ ایسے طرحاں اوس ویلے پنجاب دیاں مسال ہیر تے سہتی بھی نادر رُزگار شے سن۔ اوہ نہ صرف نسوانی حُسن دی انوکھی مثال سن، اوہدے نال مروجہ علم، عقل تے اخلاق دے گہنے بھی اوہناں اُتے سج رہے سن۔ وارث شاہ نے اُچے ادب دی ایس رگ نوں اچھی طرحاں سمجھ لیا سی کہ حقیقت پسندی دے تقاضے کدی بھی شوہدے کردار اُچھالن نال تے عامیانہ گلاں کرن نال پورے نہیں ہوندے۔ ایہدے واسطے کردار بھی مثالی ہونے چاہیدے نیں تے گل بھی اُچی ہووے تاں جے عصری رُوح ادب وچوں سمدی ہووے۔ ہیر، رانجھے تے سہتی دے کردار، شاید وارث دے پنجاب وچ لھیاں نہ لھدے، پر کوئی ایہہ نہیں کہہ سکدا کہ وارث دے ویلے اوہ نہیں سُن سکدے۔ عامیانہ پھکڑ بازی نوں جمہور دی آواز کہنا پنجاب تے پنجابیاں دی کوئی خدمت نہیں، بلکہ ایہہ بھی اوہناں نال اک گھٹیا جیہی ٹکڑا اے۔ اج تے اسماں نوں ہور بھی لوڑ آ کہ اگے ودھیے۔

اج مچھیاں چار کے کوئی رانجھا نہیں بن سکدا۔ اج دے رانجھے راکٹاں وچ بہہ کے چند اُتے ہو کے آندے نیں۔ آپنے مُلک دے معاملے آپ نچھدے آتے ایہہ معاملہ قندھاریاں تے پُختیاں تے نہیں چھڈدے۔ اوہ کتے فلسطین دے مجاہداں دے رُوپ وچ اُجاگر ہو رہے نیں تے کتے ویتنام دے سورمیاں دا رُوپ دھار رہے نیں، کتے اوہناں نے جنوبی امریکا دے جنگلاں وچ جوگ لیا ہویا اے۔ تے کتے عزیز بھٹی دے رُوپ وچ وطن دی خاطر سیس کٹا دیندے نیں۔ تے اج دیاں ہیراں صرف پنڈاں وچ بھڑتھو نہیں مار دیاں پھر دیاں، اوہ قوم دے بچیاں نوں علم سکھاؤندیاں، ہسپتالاں وچ بیماراں دی نگہبانی کردیاں تے قوم دی نشاطِ ثانیہ واسطے فکر مند بھی ہین۔ کتے اوہ جیلہ دا رُوپ دھار دیاں

نیں، کتے زرقا بن لڈی مار کے جھمبیراں گھنٹیاں نہیں تے پھانسی دا پھندہ
 سہاگ دا جوڑا سمجھ کے پہن لیندیاں نیں۔ ایہہ گلاں سہاؤنیاں سُنیاں وانگوں
 چلدیاں نیں تے ایویں دسدیاں نیں جیویں آسماناں دے دوسرے پاسے کوئی
 شے ہووے۔ وارث شاہ ہوراں دے بعد پنجاب نے سو سال انگریز دی غلامی کٹی
 اے۔ وارث دے ویلے تاں قندھاریاں تے چنٹیاں دے دل پنجاب وچ
 آوندے سن تے لٹ مار کے راہ پیندے سن۔ انگریز تے اُکا جڑھیں ہی بیٹھ گیا
 تے اوہدی تے اوس توں وی وڈے دھاڑوی امریکا دی لٹ دے دروازے اجے
 بھی بند نہیں ہوئے۔ رانجھے نوں تاں اوس دے بھائیاں بھر جائیاں نے گھروں
 بے گھر کیتا سی؛ انگریزاں تے اوہناں دے اتجناں نے سارے پنجابیاں نوں
 پنجاب توں ای بے دخل کیتا ہویا ہے تے پنجاب دے رانجھے آپیاں ہیراں نوں
 گرلانڈیاں چھڈ کے روٹی رزگار دی تلاش وچ ساری دُنیا وچ لکراں مار دے
 پھر دے نیں۔ ساڈا معاشرہ اجے بھی اینا چکھے ہے کہ ایہدے وچ سچے عاشقاں
 دی گنجائش گھٹ ودھ ای ہے۔ ہزاراں رانجھے عشق دے میدان وچ گٹھے جا رہے
 نیں۔ ہزاراں ہیراں نوں زہر وتی جا رہی ہے۔

ایہدا ثبوت دیکھنا ہووے تاں لہور شہر وچ رانجھیاں تے ہیراں دے خون
 نال اُسرن والے اُچیاں محلاں نوں ہور بھی اُچے ہوندیاں ویکھ لوو۔ دو سو سال لنگھ
 گئے نیں، پر اجے وی پنجاب دیاں دھیاں نوں اوہ انصاف نہیں مل رہیا جیہڑا
 وارث شاہ دے عدلی راجے نے کیتا سی:

پلّہ اوس دا پکڑ لے جا بی بی، جیہڑا جانی ایں حق پک ہیرے
 بیڑے سچیاں دے سدا پار ہوسن، وارث شاہ نوں خبر ہے پک ہیرے

سجنو: جے وارث شاہ ہوراں نوں واپس لیاؤنا اے تاں ایہدے واسطے ہمت دا لک بنھ لینا چاہیدا اے۔ پنجاب دے گھبر و پُتاں لئی ایہہ کوئی مشکل کم نہیں۔ ایہہ دیس بڑے بڑے ودواناں، ادیبیاں، شاعراں، ڈاکٹراں، انجینئراں، کاریگراں، سائنسداناں تے سورمیاں دا دیس ہے۔ ایسے سورے جیہڑے آپنی جنم بھومی نوں بچاؤن لئی بارودی گولے ڈھڈاں نال بنھ کے ویریاں دے ٹینکاں تھلے جا وڑدے نیں: ایہہ اوہناں کساناں دا دیس اے جیہناں دی واہی دیاں دُھماں جہان وچ پھیاں نیں۔ آؤ اج پنجاب نوں ایہدی زبان، ایہدا کلچر، ایہدی آزادی دوائی تے رل کے پنجاب داناں اُچا کریئے..... اک ایسا ناں جس نوں پاکستان دے سارے واسی پیار نال لین تے نال ای بابا وارث شاہ نوں دُعاواں دین کہ اوہدے پتر دھیاں اپنی چند جان والے نیں، ظالم کوئی بھی ہووے آپنا جاں پرایا، اوہدے نال ٹکر لیندے نیں تے مظلوم کوئی وی ہووے آپنا جاں پرایا، اوہدی بانہہ بندے نیں تے اوہدی پتا وچ بھیر کھدے نیں۔ جے اسیں ایہہ کجھ کرن نوں تیار نہیں تے پھیر بھاویں کسے نوں چنگا لگے جاں بُرا، بابے ہوئیں شرنا تھی بنے رہن گے۔ بس آؤندیاں جان دیاں نوں ایسا کہندے رہن گے:

ہتھ بنھ کے گل وچ پاپلہ، کہیں دیس نوں دُعا سلام میرا

الفو پیرنی دی وار

”الفو پیرنی دی وار“ 2002 وچ رت لیکھا لہور توں چھپی۔ وار کار نجم حسین سیّد نے ”الفو پیرنی دی وار“ دھال نال جھوہی اے۔ دھال ”باگھی“ اے۔ باگھ شیر ہو یا سو وار دے کھڈیار شیراں ورگی دھال پاؤندے پڑیں لتھے نیں۔ شیر ماس خور جنور ہو یا ڈراؤنا۔ وار کھڈیار ڈھول دی تھاپ تے نچدے نال شیر ورگے پنچے وکھا ڈراؤندے وی نیں۔ وار تارخ اے اساڈی۔ وار نوں شیر وانگ ای ویکھنے ہاں اسیں ڈر ڈر کے۔ یاں اساڈے ڈرن نے وار نوں شیر بنایا ہے۔ جو نماںیاں دی رت پی کے ماس کھا کے تگڑا ہوئی آئیے ہر وارے۔ اتھے شیر نوں ڈھول تے نچا کے کھڈکار کیہ دن دا جتن پئے کردے نیں؟ جو ڈرنوں پڑ وچ لاه کے اوس دے موہرے ہو کھلوو تے اپنی تال تے نچا کے اوپر مُکاؤ باگھ دی وی تے اپنی وی۔ ڈر لاهو کھیڈ کے نچ کے۔ چلو اسیں وی رل کھیڈیے ایس کھیڈ نوں۔ کھیڈ دی سمجھ لئی کھیڈن ای ڈھنگ ہے۔ کھیڈ دی جاچ کھیڈ کے آؤندی اے ویکھ کے نہیں۔ کھیڈن لئی بال بننا پوندائے۔ ایانے ای کھیڈ دے نیں سیانے تاں دُور بیٹھے زرا تک وچاردے نیں، یاں روک ٹوک کریندے نیں۔ چلو چھڈو سیانیاں دیاں سیانیاں ٹھپیاں ای رہن تاں چنگائے۔ آپ کھیڈن جو گے نہیں تے اسانوں کھیڈ نوں ورجدے نیں۔

لٹو جی کھیڈ دا کمال ویکھو اسانوں لے ٹری جے سن 1900ء دے لہور میلے

تے جو مائی بھاگی شاہ دے تکلینے لگا ہوياے۔ ایہہ میلہ جنی دی قبرے لگا ہے۔
 میلے تے ہن دی جنیاں تے بال۔ وار سُناون والی وی جنی ہے ”الفو“۔ جنانی
 دے مونہوں وار سُنن کُجھ اوپرا چا پدائے۔ وار شعری رُوپ ہے جو تاریخ دی دس
 پاؤندا اے۔ ایہہ جنی کیہ وار سُناوی جس نوں وار کدیں گولیا ای نہیں۔ پر نہیں ہو
 سکدائے ایہی وار دا اصل رُوپ ہووے جو الفو سُناون لگی اے۔ ہُن تائیں
 لکھیاں ورتائیاں سرکاری واراں دا اُلٹاے۔ جنی آپ وار ہے ان ہوئی، ان آکھی،
 ان لکھی۔ جنی دے جے پالے سنبھالے جوان کیتے جنے اپنے ورگے جنیاں دی
 مردانگی تے وڈیائی دے جوڑ جوڑیندے نیں۔ کوئی وِلا جی ہوندا اے جو اپنے
 اندر وسدی جنی سیان کے الیندا اے حسین تے بُلھے شاہ بن کے۔ ادب دا ایہی
 کمال اے جو ادب اوہ تاریخ لکھدا اے جس دی آس اے اساڈے من اندر۔
 الفو اجیہا جی اے جو ویہاروں باہر اے۔ نہ نر اے نہ نار۔ الفو صفر اے، سُن
 اے۔ ایسے سُن وچوں جیون دا ٹکراء نکل کے جیون دا رنگ بدلاؤندا اے پیا۔

”الفو پیرنی دی وار“ پہلی جھاکی وِچ الفو وار سُناوندی اے۔ ”وار“ تاریخ اے
 ویلے دی جیون دی۔ الفو دی سُنائی وار گل ویلے تے گل جیون دی پاؤندی اے۔
 مائی بھاگی شاہ تے رنجیت سنگھ دی کہانی، پکھی واساں دی کہانی، مولوی غلام رسول
 دی کہانی، الفو تے سُر دے بال دی کہانی۔ ایہہ سبھ کہانیاں جُودیاں تے
 جوڑ دیاں نیں گل ویلے تے گل جیون دی وار نوں۔

وار توں اگے پنڈ دی مسیت وِچ مولوی غلام رسول تے الفو دی گل بات
 اے۔ ورھدے مینہہ وِچ مولوی صاحب رات الفو نوں مسیت وِچ رہن دی
 اجازت دیندے نیں۔ الفو دھکڑ نال سوں جاندی اے (دھکڑ دا لفظ جنانی اپنے

معشوق لئی ورتدی اے۔ الفو نے سُر دے بال دا ناں دھکڑ رکھیا اے۔)۔ رات لنگھا کے الفو مسیتوں نکلی اے اگوں نمازی ٹکر پئے نیں۔ گال مندا کر دے نیں الفو نوں تے مار گئی وی۔ رولا بن جاندا اے کہ اک تے سانس پلٹ اُتوں سُر دا بال وی پلٹ تے مسیت دا فرش نوں پواون کیتے مولوی صاحب نوں پنجنی روپئے دا ڈن پیندا اے۔ مولوی صاحب کول اُنی روپئے موجود سن اوہناں لیا دتے کہ مسیت دا فرش نوں پوا لوو۔ نمازی نماز ول ٹر پیندے نیں تے الفو اپنے ڈیرے ول اتھے پہلی جھاکی مک جاندی اے۔

ایس پورے کھیاں دی کھیڈ بس ایس اک رات دی ہے جس نے جیون بدل دتا مولوی صاحب دا تے الفو دا۔ چلو کجھ ویرے نال پہلی جھاکی نوں پڑھ ویکھئے۔ ”الفو“ نچن گاؤن والی ٹابری وچوں ہے جو پیر نے اکھویندے نیں۔ ”الف“ مڈھ ہے، شروع پٹی دے اکھراں دا۔ الف رل جڑ سدھا کھلون ہے نُقطیاں دا۔ الف سدھا کھلوتا جیوندا جی وی ہے۔ الف انکار وی ہے نانہہ وی۔ ایس الف توں ای الفو بن کے بولی ہے۔ چنگی پکی عُمر ہے پنجاہوں ودھ۔ ماہی مُنڈیاں وانگ دسدی ہے۔

”الفو۔ اوّل ناؤں مٹھا سائین آپنی دا

مٹھا نہیں لونا

جیہدے میل دیاں سھے میلاناں نیں

شاہ کال قلندر مائی بھاگی

دم دم دے اندر نال قلندر مائی بھاگی

دم اوہ آپے

دم اوہا اوہا“

الفو دا بولن جس لہر وچ ہے اوس توں لگدائے مائی بھاگی دے میلے آ کے
میل ہوئیائے اج الفو دا- جیویں مائی بھاگی دے گاؤندی ویلاں پئی دیندی
اے، جا پدائے اج اپنا آپ سیانی ہے تے جینی دی وار سُناون لگی ہے- گل سبھ
نوں اپنا کر کے ہی ہو سکدی اے- وکھرپ وچ بجھیا جی نہ سُن سکدائے نہ
تکدائے نہ وچاردائے- بھاگی دا مٹھا لونا ناں سانجھ ہے ہُن میلے جُودیاں ملدیاں
دی- مٹھا لونا ایویں کٹھا ہے جیویں ”کال قلندر“- جینی ڈھاوان اُسارن جانندی
ہے- قُدرت توں دان ہوئی سکت مام دے ڈرنے ای کالی دی پُجا دا مڈھ بنھیا
ہووے متاں- ایویں گوئیڑا اے- دُو بے پکھوں اوہ قلندر ہے مست الست بے
پرواہ، بے مل، دیون ہار، دُکھ وٹنن ہار، راہ وکھاؤندی چُپ چُپتے آہرے لگی ہے-
ایہا جینی جدوں نر پردھان ویہار ہتھوں رڈی ہندی جانندی اے تاں کال بن کے
مُل ویہارنوں ڈھاؤندی اے- ملوانی دے اُسارے پٹے سواہرے کریندی اے-
کال دا ای اک رُوپ ہے مائی بھاگی جو دم دم دے اندر ہے- ہر ساہ وچ ہے
ایہہ کال قلندر، مٹھا لونا، (اک لونا سیالکوٹ دے راجے سلوان دی تیویں سی)-

الفو دا گل کرن دا ڈھنگ سمجھنا پوسی- پہلوں اک گل کردی اے پھیر اوسے
گل نوں رڈیندی اے گجھ ہور سوچ ویہل دیندی اے- آہی ناہی وچوں ای بنی
اے الفو آپ، سو اپنے ہون نہ ہون نال جوڑ کے گل ٹوردی اے- ساہ مائی
بھاگی دے ناویں لا کے مڑ پچھدی اے پڑیوں جُویاں سوانیاں نوں- پئی ناویں
تاں اوہ کری دائے دُو بے دے جو اپنے ناں ہووے- بھاگی دے ناں جو ساہ
پئے لاؤنے ہاں اوہ تاں ساڈے ہن ای کوئی نہ- بے ساہ ساڈے نہیں تے پھیر

کس دے نیں؟

”دم آپنے نیں؟“

اک سوہریاں دا اک سائیاں دا

دو پُتراں جوائیاں بھائیاں دے

دو بھرتیاں دے دو چھپکیاں دے

اک بُرکیاں گھرکیاں لیکھیاں دا

دو کیتیاں نیک کمائیاں دے

اک لھھیاں اک گوائیاں دا“

الفو جو آپ لیکھیوں باہر ہے اوس جنی دے ساہواں دا لیکھا کر کے میلے
آئیاں میلناں دی آکھیں ہنج بھر چھڈی اے۔ کیہ ہاں اسماں نار جُون؟ ساہ
لیندیاں ہاں پر ایہہ ساہ وی اساڈے نہیں۔ ایہہ ساہ وی تاں مل ہن مل و بہار
دی۔ نار دی ہستی ونڈی ہوئی اے سوہرے پیکے وچکار۔ پیکے ویاہ ٹور دے نیں
گُڑی نوں سوہرے گھر۔ جیہناں لئی گُڑی اپنا گھر اپنے رشتے چھڈ کے اپنا گھر
بنان لئی آؤندی اے اوہ سوہرے ساری حیاتی اوپرے رہندے نیں۔ نار دے
جیون دے ساہ یاں پیکیاں دے ہوندے نیں یاں سوہریاں دے۔ جو ساہ اوہ
لے کے جیوندی اے پئی اوہ وی اوس دے اپنے نہیں ہوندے۔ نار دی اپنی ہوند
سیان تاں ہوئی کوئی نہ اوہ تاں سیانی جاندی اے پیو، بھرا، کھسم تے پُتر دے ناں
توں۔ سو ساہ وی ایہناں نراں دے لیکھے لگے ہن نمائیاں ناراں دے۔ گال مندا
سُننا تے سر سٹ کے سیوا کری جانا جنی دا ای کم ہے۔ اپنی جیوندی ہوند مُکا کے
جنی نویں ہوند سرجدی اے۔ جمدی پالدری سانجھدی تے جوان کردی اے۔ اوہی نر

جوان ہو کے نار دے گل رسی پا کے مہار اپنے ہتھ پھڑ لیندا اے۔ نار ہوند کتھے ہے؟ ایہا مُڈھلا سوال اے ہر نار دا جس نوں الفو نے موہرے دھریا اے۔ جس دے میلے تے آ کے ملیاں نیں جنیاں اوہ وی تاں ایہناں ورگی اے کوئی دکھ تاں نہیں۔

”دم دم دے وِج وِج تھ جیہی توں وی ہیں

ساڈی ساکین بھاگی

رت رُجھ دے وِج کوئی ویہل جیہی

ساڈی بھین بھاگی۔“

ساہواں دا لیکھا کردی الفو نوں سہی ہويا جو اسان نار جُون کتھے جیوندیاں ہاں؟ ساہ دے آون تے ساہ دے جاون وچکار جو نکلی جیہی وِجھ اے اوہ اساڈی اے۔ دو ساہواں وچکار جو ویہل ہے اوہ ہاں اسان۔ ایہا دو ساہواں دے وچکار دی وِجھ ای آہی بھاگی۔ آؤ اپنی سیان کریئے۔ چالونز پردھان و بہار دی جس پنجالی جُولیاں ہاں اوہ رت دی رُجھ ہے۔ ایس رُجھ توں ویہل ڈھیوے تاں اپنا آپ سیانے۔ اج ماڑی جیہی ویہل لے کے جُولیاں ہاں مائی بھاگی دے میلے۔ الفو ویہل دی کتھ کرنی ہے یاں رُجھ دی، ویلے دی یاں کویلے دی، ہوون دی یاں ان ہوون دی؟ کھیڈ پڑھیاں، کھیڈ وچاریاں تے کھیڈ کھیڈیاں سہی ہوسی۔

الفو بھاگی دی گل سُناؤندی اے۔ بھاگی بٹالے شہر لاگے پنڈ منگو تارو وِج جی۔ سو سال پہلوں دی کتھ ہے مائی بھاگی دی سن 1800ء دا ویلا اے۔ کال پیا، ان مہنگا ہويا، ڈھائی سیر آٹا اک روپے دا وکيا۔ اوس ویلے دا اک روپیہ اج

دے کروڑ رنگا سمجھو ماڑیاں نمائیاں لئی۔ کیہ کھاونا ہا نمائی ماڑی خلقت نے۔ اجیہے کال سے وِچ دھی وادھو بھار جا پدی ہے۔ دھی تاں جمدی پرائی ہوندی اے۔ پال کے ویاہ کر کے گھروں ٹورن کیتے۔ ماپیاں بھکھ دے ہتھوں تنگ پے کے اپنی دھی بھاگی مہنتاں نوں دے چھڈی۔ مہنتاں دی سیوا کرسی تاں روٹی دو ویلے دی لہج جاسی ڈھڈ بھرن کیتے۔ سچ جی بالڑی کیویں ماں توں دکھ تھئی سوچ کے کلجے ہتھ پیندائے۔

سیانیاں عالماں دیاں لکھیاں واراں ایہہ تاں دسیندیاں ہن جو کال پیا آہا۔ پر کال پین دا کارن کیہ آہا ایہہ نہیں دسیندیاں۔ بھاگی ورگے بالاں نال کیہ واپری، کیتے بھکھ پاروں مرے، ایہہ لیکھا نہیں کریندی وار۔ کیویں کرے ایہہ بھکھ دکھ لیکھا وار کار؟ اوہ تاں آپ بچھا ہے ایسے بھکھ ہتھوں۔ وار کار تاں جوڑ دا ہے وار اوس مل وان دی جس توں دھن ڈھیوے۔ بھکھیاں تنگیاں ماڑیاں نمائیاں دی وار کتھ کے وار کار آپ واراں باہر نہیں ہوندا چاہوندا۔ لکھن ہار ویلے دے حاکم مالک دی وار زری درباری درجہ پاون تے دھن جوڑن کیتے نہیں لکھدا۔ اوہ وڈیاں دی وار لکھ کے اپنے آپ نوں وی وڈیا وندا ہے تے وار وِچ امر ہوندا منگدا ہے۔ چلو چھڈو سیانیاں دیاں سیانپاں ایہناں دا ای لیکھا کیتا ہے نانتک نے:

لکھ سیانپاں تے اک نہ چلے نال

بھاگی مامو کلال نوں لہج گئی مہنتاں دی سیوا کرن دے وٹے وِچ۔ مامو کلال بھاگی نوں پالیا۔ جوان ہوئی تاں سارے ہنر سکھائے بھاگی نوں۔ کیویں شراب دے ٹھیکے چلاؤنے نیں، کیویں مجرا کرنا ہے، کیویں دھن جوڑنا ہے۔ مامو مویا

تاں بھاگی ایہا سب کاج کیتے تے ہر پاسے بھاگی داناں وچن لگا:

”دینہہ راتڑی ددھ نہالیوس اوس

سارے ہنر مہین سکھالیوس اوس

مویا مامو تے ٹھیکے چلائے توہیوں

لیک لگڑے کیہ دُھماں واڑے کیہ

اک تک تے مار جوئے توہیوں“

الفو جو کتھ بھاگی دی کتھی ہے اوس توں جا پدا ہے کہانی نار دے دُکھ تے
ویہار دی بھگھ دی ہے ایس راس اندر۔ دن دا لیکھا کریندی الفو ہن رات دی
سُناون لگی ہے۔ رات جو دینہہ دا اُلٹا ہے۔ رات جو کالی ہے، گوڑھ ہنیر، اک
رنگ، چُپ چاپ۔ مل مار دینہہ دی قیدوں آزاد ویلا۔ بھاگی دا چڑھیا دینہہ تکیا
اساں ہن الفو ایس چڑھے دینہہ وچ پئی رات دا دسدی ہے۔ بھاگی اُپر کوئی
اجیبی رات آئی ہے جس وچ اوس نوں اپنی سیان ہوئی اے۔ متاں ایہا سیان
پل ای میلہ ہے۔ بھاگو سیاتی اپنی ہوند جو ویہار ورتوں وچ آہی تاں سب چلدا
گوڑ وپار چھڈ کے راوی کنڈھے آ بیٹھی۔ راوی تاں ٹھاہر ہوئی ویہار نابراں دی۔

”وت اوہ رات آئی

بھیت آپ جانیں

ٹھیکے بھن بزار وگا چھوڑے، بوہے کھولے تے اندر لٹا چھوڑے

نکل بیٹھی ایس آپ اتھے آن راوی“

ایہا رات اے جدوں مہاراجہ رنجیت سنگھ (1780-1839) ماندا پیا۔

(1801-1839) پنجاب دا حاکم سی مہاراجہ رنجیت سنگھ۔ وید، حکیم، گورے ڈاکٹر

سب دی سمجھوں باہر آہا رنجیت سنگھ دا روگ۔ اخیر مہاراج آپ ای بول پیا جو
 مُجرا بھاگو دا دیکھاں تاں بچنا ہاں۔ رنجیت سنگھ دا اصل روگ تاں ہا نار نابری دا
 ڈر۔ بھاگو دا سب چھڈ کے شہروں باہر ڈیرہ لاون دسیندا ہے جو اوہ و بہار دا گُوڑ
 سیان گئی آہی۔ اوہلا اک اگے لٹھ گیا تاں سمجھو حاکی دا ننگ گل اکھیاں دیکھسن۔
 ایہا روگ بنیا رنجیت سنگھ دا۔ درباری سیاستیاں نے جھٹ ڈھل نہ لائی تے بھاگو
 کول اڑے، مُجرا کرن دا ترلا پایا۔ بھاگو نانہہ چا کیتی تے ز آدرا کر گھلیا۔ بھاگو
 جو دہنہہ دا گُوڑ رات ہنیر وچ سیان کے تجیا، چالو و بہار اوس نوں مُر اندراون دا
 ترلا کرن لگا۔ سار تاں ہے ملوان حاکم میل نوں جو اک بھاگی نابرتھی تاں اپنے
 پورے نار میل نوں نابرتھی۔ گل نیڑیوں ای مکدی مُکا لویئے۔ پر بھاگی جس
 دہنہہ نوں نانہہ آکھ کے رات وچ آوسی اوس رات دے سکھ چھین نوں کیویں
 چھڈدی۔ سرکاری عہدے داراں لئی رولا مہاراجہ دا نہیں اوہ تاں سیانے ہن اک
 نوں لاہون تے دو بے نوں بہالن دے۔ بھاگو آئے درباری وزراء نوں وی
 شیشہ تکایا، پئی تہاڈا کیہ جاونا اے نویں حاکم نے وی تہاڈے موہنڈے ای پیر
 دھر کے آونا اے۔ اخیر ایس رولے دا اُپاء کیتو نیں تے رنجیت سنگھ دا منجا قلعیوں
 چاء کے بھاگو اگے لیا وچھائیو نیں۔ قلعے تے شہر فصلیوں باہر ہویا رنجیت سنگھ تاں
 بھاگو گج وسی اوس اُپر:

”جٹا ساہنسیا اٹھ مینڈا وکھہ مُجرا

کھول اکھ اوہ جس جگھ دیکھیا نہیں۔“

بھاگو بچ وکھایا مہاراج نوں اوہ ناچ جو بچ آہا۔ اپنا آپ سیاتی بھاگو وچ
 رنجیت سنگھ نوں اپنی گُراہے پئی ہستی سہی ہوئی۔ حاکی دی گُرسی دا کچھ دسیا۔

اکھیں ہنچ بھری، بالاں وانگ روئے، ہتھ جوڑ پچھے دس بھاگو ہن کیہ کراں۔ کیویں
موڑاں اپنی گُوڑ کرنی نوں۔ بھاگو دسایا:

”دُھرل مُغلاں دے ٹمنے مار چڑھیوں

دُھل چڑھیاں پوڑ اپوڑیاں ہن۔“

جو مارا ماری کر کے اُتانہہ دا پیندا کچھیا ای ہن پچھلے پیریں تڑتے اپنی اصل
جاء تے چُجسیں۔ مہاراجہ تاں بھاگو دا جُرا ویکھن کان آیا ہا۔ راوی کندھے بیٹھی
نار ہن بھاگو تاں ہے ای نہیں، ایہہ تاں کال ہے ہن۔ کال موت ہوئی تے ویلا
وی۔ کال دا ناچ نچی ہے بھاگو تاں مہاراج نوں اپنی گُوڑ کرنی دی سیان تھئی
ہے۔

الفو نے ایہہ ویل دتی ہے بھاگو دی کرنی دس کے۔ بھاگو گُوڑ تے سچ دا
نتارا کیتا۔ بھاگو دن تے رات، میل تے مُمیل دا ٹکرا دکھایا۔ بھاگو دا جیون بھکھ
دُکھ تے مایاں دے وچھوڑے توں تڑیا، چالو و بہار دا سند بن کے بھاگو دا ناں
جگیا تے ناواں جُویا۔ بھکھ دا دُکھ تے رج دا سَکھ دوئے ویکھے بھاگو نے پر اندر
دی ہستی ورائی رہی۔ رات ہنیر دی سانجھ سیان نے اپنی پچھان دتی تے ناں
ناویں دے و بہار دا کچ سہی کیتا بھاگو نے۔ اج بھاگو دے مزار اُپر کھلی الفو میلے
آسیاں ناراں نال ایہا سانجھا پئی کریندی اے۔ بھاگو دی کتھ کرن پچھوں الفو
کھیڈ نوں او سے ویلے وچ لے آئی اے دتھوں تڑی سی۔ ویلے دی ٹور دسیندی
الفو کیویں ویلے نال سچے سچے کھیڈاں پئی کھیڈ دی اے۔ الفو پکھی واسن اے۔
”پیرن“ ٹاہری اے الفو دی۔ پکھی واس پکھوواں وانگ جیوندے نیں۔ کدھرے
پکے ڈیرے نہیں، پکے مکان نہیں چا ہڑدے۔ کچے جیون دے کچے نوں سیاندے

نیں تے رُتاں دے پھیر نال ٹری آؤندے نیں۔ جیون ای کچا اے تاں پکے
مکاناں دی کیہ لوڑاے۔

مائی بھاگی شاہ دے تلیئے سن 1900 پہلی جھاکی وچ وار سُناوندی الفونے
جنیاں دیاں اکھیاں وچوں حیرانی دیکھی اے۔ جنیاں دی چُپ وچوں ای پُچھ
پڑھی اے الفونے جو ایہہ کون اے وار جوڑ سُناوندی اے پئی اسانوں۔ جنیاں
دی چُپ وچوں جمیا سانجھا سوال تے الفونے دے ولدے وچ ”کون“ دی سانجھ
پچھان ویکھو:

”سختی سائین دی ویل ساڈا کہن کیہا
ساڈا کیہا ترنجین بہن اڑیو پکھی واسناں دا
پکھی واسا وی کیہ نہ ایہہ دھرم کوئی نہ ایہہ بھرم کوئی
میں کون؟

کون دن دساون دی گل ہے نی کہ کماونے دی کہ ونجاونے دی
ایدوں پٹنے دی اودے لاونے دی
چلو میں الفو
الفو پیرنی آہو“

ہُن اپنے بارے دسیندی اے ”پئی میں کون ہاں“۔ پھیر ”کون“ دی گل نال
جوڑ کے بکھے شاہ تے شاہ عنایت نوں چیتے کرویندی اے۔ لوک ریت دسیندی
اے جدوں بکھے شاہ شاہ عنایت نوں آ کے سوال پایا جو میں رب پاؤنا چاہونا
ہاں۔ تاں شاہ عنایت کوئی پیری لاؤندے سن پئے آکھن لگے رب دا کیہ پاؤنا
ایدوں پٹنا اودے لاؤنا۔ پُٹ کے نواں لگن ای مُڑ کے جمن اے۔ ایہا نواں

جیون نویں سُرَت ویہاری بُوہ جات دی ونڈوں باہر کڈھ کے ”کون“ بناؤندی اے۔ گل ساری کماون تے وِجاون دی اے۔ جیون تاں اِکو رنگا لبھا اے گل نوں۔ مینوں تُساں ”الفو“ سمجھ لوو۔ ”الفو“ بنیا اے ”الف“ توں۔
 ”چلو میں الفو“

الفونے اپنی ”میں“ نوں الف بنایا اے۔ الف انکار اے۔ الف اکائی اے۔ الف سانجھ اے۔ ایس پُری واسن نے اپنی ہستی دا انکار کر کے اپنی پچھان کیتی اے تے بھاگو دے میلے آئیاں میلناں نوں وی ایہا سیان کروائی اے۔
 الفونے مائی بھاگی دی گل سُنائی اے۔ رنجیت سنگھ دی دس پائی اے۔ ہُن مولوی غلام رسول دی گل چھیڑی اے الفونے۔ گل کردی نالو نال وِچار وی سانجھے کریندی اے۔ جو گل مائی بھاگی دی اے یاں مولوی غلام رسول دی اپنی ہی سمجھو۔ کیوں کہ کوئی وی کلاتے گجھ نہیں کردا۔ ہر کرنی وِچ گل قُدرت موجود اے۔ کرنی تے ہونی نوں وِچارن لازم اے۔ مائی بھاگی ہووے یاں رنجیت سنگھ بھانویں مولوی غلام رسول سب دی کرنی کسے نہ کسے رنگ اساڈے اندر وی موجود اے۔

دریائے بیاس دے کندھے پنڈ عالم پُر وِچ مولوی غلام رسول جے۔ وڈے شاعر تے عالم سن۔ چار کَلے زمین گہنے پئی سی۔ فارسی پڑھن دا شوق سی۔ دیہاڑی ڈنگر چارنے تے راتیں مسیت دے دیوے بالنے۔ انگریز نواں نواں پنجاب آیا سی۔ سکول فارسی پڑھاؤندے سن ماسٹر صاحب۔ کوئی چُجھ گجھ ہوئی سکول توں تے نوکری چھڈ دتی۔ پنڈ آ کے مسیت سانجھ لئی تے واہی بیجی کرن لگ پئے۔ ویہہ ورھیاں دی عُمر وِچ ویہہ ہزار شعراں دی ”داستان امیر حمزہ“

لکھی - چوہہ ورہیاں دے ہوئے تے چھ ہزار چھ سو چھیٹھ شعراں وِچ ”احسن
 القصص“ لکھی - ایہہ حضرت یوسفؑ تے بی بی زُلینا دا قصہ اے - جیوں جیوں
 لکھدے گئے تیوں تیوں شہرت تے مان دیاں پوٹیاں اُتانیہ چڑھدے گئے -
 اجیہا پینڈا ای مائی بھاگو تے رنجیت سنگھ نے کیتا - جیوں چڑھے دینہہ وِچ رات
 پئی تے بھاگو اپنی سیان کیتی تیوں مولوی صاحب دے سکھر تے چُجے دِن وِچ
 وی رات پے گئی - مولوی صاحب نے قصے لکھنے چھڈ دتے - بس چٹھیاں ای
 لکھیاں یاراں سچاں نوں - ایہہ چٹھیاں رل جیوں سنگ ورن دا سُنہیا دیندیاں
 نیں - اگے نکلن تے اُتانیہ چڑھن سب گُوڑ اے - ناں ناواں بناون تے
 ودھاون وِچ من وراں ہو جاندا اے - ایہ ودھو ودھی دی نس بھج وچھوڑدی اے
 سچاں متراں نوں - میلہ تاں ملیاں ای لگدا اے - مولوی صاحب چٹھیاں
 لکھدے لکھدے آپ وی چٹھی بن وگڑے -

الفو دسویں اے جو مولوی صاحب نوں مویاں ست ورھے ہو گئے نیں - کیہ
 بھیت اے ایس آون جاون دا؟ - مائی بھاگو دا جاون، انگریز دا پنجاب آون تے
 مولوی صاحب دا جنم - ادھی صدی دی گل سُناؤندی الفو ساہ نوں صدی ساواں
 کر گئی اے - ادھی صدی تے ادھا ساہ - ادھے وِچ لیکھا پورے دا کیتا اے الفو
 نے - ویلے دی دس الفو بار بار پاوندی اے - دِن وِچ رات ہوون، صدی دا ساہ
 ہوون - ویلا آپ تاں کجھ وی نہیں، ویلے نوں ورتن والے ویلا بناوندے نیں -
 جے ویلا میل سُمیل وِچ لنگھے تاں امر ہو جاندا اے - ویلا جیوندا اے جے ویلا
 لنگھاون والے جیوندے نیں - قبرستان اندر دِن ہووے بھائیں رات ویلا تاں
 کھلوتا اے اوتھے کیوں جو ویلا لنگھاون والے کھلوتے نیں - ایہہ پوری کھیڈ

مولوی صاحب تے آئی اک رات دی کتھ اے۔ اک رات نال میل اے مولوی صاحب دا جو اوہناں نوں جوال گیا اے سدا دا جیون۔ الفو اوسے پوہ دی رات دا دسندی اے جس مولوی صاحب نوں بدلایا تے جس ”کپھر“ نوں ”الف“ چا کیتا۔ الفو نوں بجن بیلی گھر والے سارے کپھر بلاؤندے سن۔ کپھر کھوپڑی اے خالی، سکھنی۔

دریائے بیاس کنڈے پکھی واساں دیاں پٹریاں نیں۔ پوہ دا مہینہ اے تے مہینہ رنج ورھدا اے پیا۔ شام دا ویلا اے۔ الفو بھکھے بال نوں جھولی وچ لکا کے پانی اندر ٹھل پئی اے۔ رات دا گوڑھ ہمیرا اے، ورھدا مہینہ، ٹھنڈی واء، سیت پانی، گجھ دسدا نہیں پیا۔ بدل دی لٹک وچ وستی دسی اے الفو نوں۔ وستی اندر سب سٹے پئے نیں کوئی الفولئی بوہا نہیں کھولدا۔ مسیت اندر لوہ جگدی دسی اے تے الفو مسیت وڑی اے۔ برف چک کے اکھاں نوں لائی اے تے مونہہ وچ پانی پایا اے۔ مسیت وچ مولوی صاحب بیٹھے کتاب پئے لکھدے نیں۔ مولوی صاحب اپنی قلم دوات نال انج بیٹھے لکھدے نیں پئے جیویں کوئی سپاہی جنگ لڑدا اے ہتھیار بند ہو کے۔ مولوی صاحب اپنے لکھن وچ انج غرق نیں کہ اپنے سر تے کھلی الفو دا وی پتا نہیں لگدا۔ الفو سر چھنڈیا اے، پانی دے تر بکے دگے نیں تے مولوی صاحب بنا دیکھے بولے نیں اُسر ت جیسے اوازار ہو کے۔ الفو دسدی اے جو ساری وستی پھری ہاں بال لئی ددھ منگن کوئی جاگدا نہیں پیا۔

”مولوی صاحب: میں وی سون والاں

میں: جاگن والے دا تھوہ ای دس چا“

الفو دی گل سُن کے اُٹھے نیں مولوی صاحب تے مہینہ وچ بھیجی الفو نوں

اپنی لوتی لاه کے دتی اے۔ الفو اپنی گلی چدر لاه کے بال نوں سکی لوتی وچ ولھیٹیا
اے تے مولوی صاحب دی حیرانی ہور ودھ گئی اے:

”مولوی صاحب: ایہہ تے سُر دائے
میں: نہیں، سُر نی دا“

مولوی صاحب دُدھ لیاون مستیوں نکل گئے تے الفو نے گلا فرش سکاون
کیتے کتاب دے ورقے پاڑ کے گل اُپر دھر دتے۔ مولوی صاحب پرتے تے
کتاب دا حال ویکھ ہور پریشان ہوئے۔ دُدھ الفونوں پھڑا کے آپ پاٹے گلے
ورقے چک چک آ لے وچ رکھن لگے۔

”مولوی صاحب: ایہہ، ایہہ کیہ کیتائے
میں: گل گوائی اے

مولوی صاحب: گل گوائی اے؟“

مولوی صاحب ات اچنبھے وچ نیں کہ ایس کالی رات ورحدے مینہہ وچ
ایتنی رات ویلے کیہ لوڑ سی گھروں نکلن دی۔ الفو سدھی اے کہ گولے توں ایس
سُر دے بال دی جان بچاؤنی سی۔

”مولوی صاحب: گولا کیہڑا

میں: مینڈا بھرا اے۔ دَلّا قصائیاں دا

مولوی صاحب: ایہنوں قصائیاں کیہ کرنائے

میں: ہر مذہب دے اپنے قصائی نہیں ہوندے؟ گولا انگریزاں نوں سپلائی دیندا
اے چھاؤنی۔ بچے گولے دا مل ودھ ملداس۔ میں جھگڑناں۔ بچے لکا
دیناں۔ آہندائے تینوں وی پار کر دیاں ای

مولوی صاحب: جھگڑناں، لکا دیناں، توں پر، تُوں تے،
 میں: چل جھگڑنی آں سہی، پر ایس گل دا فیصلہ اج تائیں ہو یا تے کوئی نہیوں۔
 تُوں کرو ایس تاں مُڑ سوچ سمجھ لے۔“

الفو جاوں لگی تاں مولوی صاحب نے اوس نوں روک لیا کہ سویرے نمازیاں
 دے آون توں پہلوں نکل جاویں۔ الفولوئی موڑ دتی مولوی صاحب نوں تے
 آپ سُر دے بال نال اک نگرے لمی پے گئی۔ مولوی صاحب الفونوں سُنّا سمجھ
 کے اوس اُپر لوئی پا دتی۔ واپس اپنی تھاں تے جا بیٹھے، اپنے آپ نال گلاں
 کریندے۔ کدیں لگے کوئی ہور وی اے نال جس نال گلاں پے کریندے نیں۔
 سویرے مسیتوں نکلدی الفونوں نمازی لکر پے نیں۔ الفونوں گال مندا کردے
 نیں۔ نمازیاں وِچ پنڈ دے چودھری، واہک راہک، موچی تے مرانی سب شامل
 نیں۔ مسیت رب دا گھر اے۔ جتھے رب دی بنائی ساری خلقت ان ڈٹھے اکائی
 نوں سجدہ کردی اے۔ اوسے مسیت وِچ مینہہ وِچ بچاون کیتے مولوی صاحب نے
 الفوتے سُر دے بال نوں رات گزارن دی اجازت دتی اے۔ پر ایہہ وڈا گناہ
 کیتا اے مولوی صاحب نے جو ویہار دے رڈے ہونیاں نوں مسیت واڑیا اے۔
 ”مولوی صاحب: خُدا دا خوف ای تے کیتائے میں۔ طوفان سی۔ ایس دُدھ
 منگیائے۔ میں نہ لیا دیندا تے مر جاندا بے زبان۔

اک وڈکا چودھری: ہور سُن لئو۔ تے ہُن تیرے چکھے نماز کون پڑھو غلام رسولاً۔

دادا: ایہو بے زبان ای (دبیا ہاسا)“

مولوی صاحب دے ترس تے ہمدردی اُپر خوش ہون دی بجائے پنڈ والیاں
 نے رل کے پنہی رُپے خرچے دا ڈن مولوی صاحب تے پایا۔ پلینت سانبھی تے

پلیت سُر دے مسیت اندر جاوَن نال مسیت پلیت ہوگی اے۔ ہُن فرش نواں پوا
 کے مسیت پاک ہونی اے۔ عجب وٹڈ اے ایس دی بیہار دی بنائی ہوئی پاکی پلیتی
 دی۔ رب دی بنائی مخلوق نوں پلیت گنن والے اپنے آپ نوں پاک جاندے
 نیں۔ پلیتی جاتاں دی نہیں سوچاں دی اے۔ سوچاں دی پلیتی جے رب نوں سجدہ
 کیتیاں وی نہیں مکی تاں کیہ کھٹنا اے اجیہے سجدیاں توں۔ مولوی صاحب کولوں
 پنچی روپے دا ڈن پورا نہیں ہوندا تے اوی اُئی روپے لیا ہتھ پھڑاؤندے نیں
 نمازیاں دے۔ پر چودھری شریف آکھدے جو ڈن تے پورا ای کرنا پینا اے
 مولوی صاحب نوں۔ اتھے مولوی صاحب دا دتا ولدا ویکھو :

”مولوی صاحب: میں ایہوں اک ڈنگ دُدھ پیا بیٹھاں۔ جیہڑے میرے کول
 آہے میں بھر چھڈے۔ باقی اوس توں بھرو جیہڑا ایہوں روز ددھ پیا وندا
 اے۔

جانی موچی: اوئے میں صدقے جاواں۔ ہائے کیہ آکھیا ای۔ ایہدے وٹے دا
 میں ڈن دیناں چودھری بھوایں ہڈیاں میریاں لگ جان اٹاں دی تھاں۔
 پہلا جوان چودھری: آہو تیریاں ہڈیاں گھٹ پاک نیں کسے کولوں تایا جیہڑی توں
 کمائی کیتی اے ساری عمر۔

دادا: نالے ایہہ فیصلہ کون کرو پئی موچیاں دیاں ہڈیاں بہتیاں پاک ہوندیاں کہ
 ”چم۔“

مولوی صاحب دے دل وچ الفوتے دگھڑائی ہمدردی اے۔ موچی نمانا کسبی
 اے۔ اوس نوں مولوی صاحب دی گل چنگی لگدی اے تے سمجھ وی آؤندی اے۔
 چودھری جو پنڈ دا رجیا پُجیا میل اے اوہ موچی نوں وی کمذات گن کے ٹوک

کریندا اے۔ تے دادا جو میراٹی اے پنڈ دا اوہ ہر گل دا ہاسہ محول بناندا اے پیا۔
 ایس گل بات توں سہی ہوندا اے جو بندے دی سوچ اوس دے کسب وچوں ای
 بندی اے۔ الفو کھلوتی ویکھدی اے پئی ایس ساری گل بات نوں۔ نمازی سکے
 تھان نماز پڑھن لئی ٹر پیندے نیں تے میراٹی پھیر ٹوک کریندا اے الفونوں۔
 ”دادا: اوئے ہن جا وی اوئے بھانیا خدا دا ناں من۔ کہ جتا جا وی جائز کرا کے
 ای جانا ای ایٹھوں آپنا۔ تیرے ختم جو گے تے چودھریاں کولوں وی نہیوں
 نکلنے۔“

ویکھو گل ساری دین ایمان تے پئی مگدی اے۔ ساہنسیاں نوں ویہاروں
 باہر رکھیا جاندا اے جو ایہناں دا کوئی دین ایمان نہیں تے ایس لئی ایہناں دا مرن
 توں بعد جنازہ پڑھنا وی جائز نہیں اے۔ پچھ تاں ایہہ موہرے دھری اے کھیال
 کار نے جو ایمان کس وچ اے پاکی پلیتی دا نکھیرا کرن والے نمازیاں وچ یاں
 سُر دے بال دی جان بچاون والی الفو وچ۔ نماز اک شکل اے عبادت دی جس
 وچ عبادت کرن والا اپنی ظاہری تے باطنی صفائی کرن کیتے اک رب دے حضور
 سجدہ کردا اے۔ جس رب نوں سجدہ کیتا جاندا اے اوسے دی بنائی مخلوق نوں ردیا
 بندیا وی جاندا اے۔ کسے ہوند نوں رددن اصولوں اوس دے بناونہار نوں رددن
 اے۔ ایہہ پہلی جھاکی اسانوں عالم پور دے وسنیکاں بارے دسیندی اے جو
 میل، جات تے کسب دیاں دنڈاں وچ دنڈتے ہوئے نیں۔ ایہہ اک عالم پور
 ای نہیں گل عالم دا ایہی حال اے۔

اک رات جو الفو نے سُر دے بال نال عالم پور دی مسیت وچ لنگھائی۔
 ابھی رات اے جس دی کتھ اے ”الفو بیرنی دی وار“۔ ایسے رات نے مولوی

صاحب نوں ہو رو ہو کر دتا۔ وڈے وڈے مارا ماری دے قصے لکھن والے مولوی صاحب کتے گواچ گئے ایس رات دے ہنیر وچ۔ متاں گواچے نہیں اپنی وجوگی ہستی نوں مل پئے۔ متاں گواچن تے لکھن دی کتھ اے گل جیون وی۔ وار نال جوڑ دیکھئے تاں رات ای آئی مائی بھاگی تے جس بھاگو نوں بھاگ چالائے اپنے رنگ رنگج کے۔ رات ای آئی مہاراجہ رنجیت سنگھ تے جس بھاگو دا جُرا دیکھ اپنا آپ سیانیا۔ رات نے ای میل کروایا مولوی صاحب دا الفو نال۔ الفو دی کرنی نے مولوی صاحب نوں سوچیں پایا تے نوں راہ دکھایا۔ خبرے نوں راہ کہ پُرانا راہ؟۔ نوں پُرانا کیہ اے؟ بندے دا اپنا آپ یاں ویلا؟۔ نوں جمن والا جی اپنے اندر ورھیاں دا ہنڈائیآ، ورتیا تے جھا گیا دُکھ، وچھوڑا تے برہالے کے جھدا اے۔ ویلے دی کتھ کریندا اے ایہہ کھیال۔ ویلا حاضر وی اے تے غیر حاضر وی یاں سمجھو جتنا اسیں حاضر ہونے ہاں اوتنا ویلا وی حاضر اے تے اوتنا ای غیب وی۔

جیون ملن دی وہیل اے جو الفو نے شروع وچ ای گل کیتی اے ملن دی۔ ملن ای ہستی بدلا اے۔ بس ملن ہووے سچ نال گُوڑ نال میل ہستی نوں گُوڑ کر دیندا اے۔ ویلا تاں ہر پل حاضر اے۔ ساڈی اپنی ہستی غیر حاضر اے، حاضر ویلے وچوں۔ جدوں ہستی غیر حاضر اے تاں کیہ پیار پریت، کیہ ہسن وسن؟ عشق تاں ناں ای حاضری دا اے۔ غیر حاضر ہستی عشق نہیں کر سکدی ہاں عشق بھلاوے وچ رہ سکدی اے۔ بھاگو جمدی ماپیاں نوں بھار جاپی۔ روٹی دی تھڑ دے ڈر پاروں ماپیاں نے مہنتاں دے حوالے کر دتی۔ مہنتاں بھاگی نوں جو بنایا اوہ بن گئی، جیویں چلایا تیویں اوہ چل پئی۔ کوئی اک پل ای آپ سیان دا تے

جیون پچھان دا مانیا اے بھاگی نے، جس جیون دا رنگ وئا چھوڑیا اے۔ ویہار دا
 چڑھایا اوپر دا رنگ کتنا کچا اے جو اک پل اندر ای لہہ جاندائے بے ہستی اک
 سُر ہو کے پوری حاضر ہو جاوے۔ رات دا ہنیرا سبجے ای ایہہ کار کریندا اے۔
 اکھیاں نوں ظاہر ویکھن توں روک کے سُچیت کردا اے۔ دن دے کھلے انیکاں
 رنگاں نوں اک رنگ کر کے اکائی دی سیان کراؤندا اے رات دا ہنیرا۔ دن مل
 ویہار دے ڈھائے چڑھ کے دھونس، دھرو، دھکے دی کتھ کریندا اکھیاں نوں انھا
 کردائے۔ رات دی اک رنگی ویکھن دی سکت کتے اندر ای دتج جاندی اے۔
 دن دے کھلارے وکھرے رنگاں دی موہ، حکومتاں دے چاء، وڈیاں دے مان،
 ناں ناواں کماون دی ہوس بے سُرتا کر کے اپنے راہے چلاؤندی اے۔ رات
 ہنیرے ورھدے مینہہ وِچ الفو دا سُور دے بال دی جان بچاون اچنجا اے۔
 الفو، جس نوں اپنے میل دا دی پک نہیں کہ اوہ جتا اے یاں جنی۔ اوس نوں
 جیویں کوئی بلاوے تیویں بولیندی اے۔ جس دا ناں ای کوئی نہیں۔ ”کھیر“
 آکھدے نیں سارے اوس نوں۔ ”کھیر“ خالی کھوپڑی اے، ٹھیٹھر، ڈھانچہ جو
 وچوں سکھنا اے۔ الفو دا ایہہ سکھن ای شُن اے۔ شُن، صفر، انہوون، خالی جس
 اندر سب سما جاوندا اے۔ ایس پُری واسن ”کھیر“ دا ٹکراء ہو یا اے وڈے ناں
 تے پچھان والے، عالم، شاعر مولوی غلام رسول عالجوری نال۔ ناں ویکھو رسول دا
 غلام تے علم دا پورا۔ پر کم ویکھو غلاماں دی غلامی تروڑن دی بجائے ہتھوں اوس
 نوں پکیاں پیا کریندائے حاکمی دی طاقت دے قصے لکھ لکھ کے۔ ایہی کرنا
 ہوندائے علم دے پورے عالماں نے۔ علم وڈیائی تے شاعری دے ماہر مولوی
 صاحب نے نیکی عُمرے ای جھنڈے گڈ دتے اپنے ناں دے۔ بادشاہی دی

داستان جوڑ کے حاکم دی حکومت تے طاقت نوں ہور پرچاریا۔ ایہہ نہ دسیا مولوی صاحب دی لکھت نے جو وڈیاں شاندار حکومتاں وِچ غلام، نمائے، کمی، کسبی، کیہ پئے جھاگدے نیں۔ الفو (پُری واسن کھیر) دی لیاندی رات نے مولوی صاحب دے اندر چانن لایا تے ایسے رات وِچ ای مولوی صاحب گل ویلا مانیا۔ اک پل وِچ ای صدیاں پھر آئے، اپنی لکھی داستان دے پاتر ”حمزہ“ نال مل کے۔

چلو اسیں وی دیکھئے نالو نال جو مولوی صاحب دیکھیا۔ خبرے رات اساڈے اندر وی آن وے۔ متاں اسیں اوس رات اندر جا وینئے جو سیان کراوئے اسانوں کون ہاں؟ کیوں ہاں؟ کیہ پئے کرینے ہاں؟ کیوں پئے کرینے ہاں؟۔ رات وِچ وس رات تھیویئے تاں جائیے پچھائیے اپنا آپ۔ حمزہ، منصور، پُرن درگیاں دی کرنی نوں پڑچولدی اے الفو جو ماڑیاں نمائیاں نال جُو کے دھرتے جبر دے دن نوں رات کردے آئے۔

(دوجی جھاکِ وی مکمل کر کے بھیجاں گی)

کافی خواجہ غلام فرید

تتی نینہہ دے پندھ اڑانگے نیں
ڈکھے ڈوگر اوکھے لانگھے نیں

بہوں دکھ کرن مگروں، تتی، سڑی ہوئی، بد نصیب آکھ، آپنی ساتھن نال گل
پئی ہوندی اے۔

میہ، عشق دے رستے اوکھے نیں۔ اڑن والے اڑانگے۔ ایس راہ وچ ڈھیر
سختیاں نیں۔ دکھاں دے پہاڑ نیں۔ ایہہ اک سیگی دی واج اے ویہاری جیہی
ماں دی نہیں جیہڑی ڈرا ڈرا کے متاں پئی دیندی اے تے ایس راہ توں روکدی
اے پئی۔ سکھی زریاں مصیبتاں نہیں گناندی پئی سگوں اک دوجی دی دلجوئی کر،
تیاری کرا، جرن سکت ودھاندی اے پئی۔ اوکھتاں دا مقابلہ کرنا اے۔ دکھاں
دے پہاڑ ٹپنے سکھنے نیں۔ کوئی جنی آپنیاں سنکیاں نوں مشکل حالات وچ گزاران
گزارنے دا طریقہ دسدی اے پئی۔ گل سبھناں دی سنجھی جاپدی اے تاں ای
گیت بنیا اے۔

ڈکھے راہ اولڑے ولڑے دے
بیا پندھڑے روہ جہلڑے دے
متاں سمجھیں مفت سہانگے نیں
تتی نینہہ دے پندھ اڑانگے نیں

ایس دے حیران کر دیون والے نویکلے رستے نہیں۔ اولے راہواں دے ول
 خاص نہیں۔ نچھ منگدے نیں ساڈی، خاص دھیان۔ راہ وچ کئی باریک پھیر نہیں،
 انہونیاں سختیاں نہیں، جہلڑے پہاڑ دا اوکھا رستہ دکھاں نال بھریا اے۔
 ایس جوڑ پہلاں تے عشق دی انہونی قدر چھیتے کرائی اے۔ فیر سمجھایا اے سو
 مفت وچ کیویں لہھ سکدا اے۔ محنت لئی تیار کیتا اے تے دان کرن لئی۔

رکھ طرح طریق توکل نوں

کر حوصلہ صبر تحمل نوں

ول وصل وصال مہانگے نیں

اجکل جیویں خواہ مخواہ پیسہ لا کے جوش جذبے دا ابھار بنا میڈیا راہیں رولا
 پوائی رکھیا جاندا اے۔ تے انج اصل توں دور کر دتا جاندا اے۔ قابض میل جکڑ دا
 تروڑ جا پدی اے ایہہ سطر سچ صبر ول دھیان کراندی۔ طریقہ پئی دسدی اے۔
 اصول پئی سمجھاندی اے، جو کچھ ایس راہ تے ٹردیاں آئیاں اوہناں دا تجربہ پئی
 اگے کردی اے۔

توکل نال، ایمان حوصلے نال، ٹرنا اے۔ یقین بھریا ورتارا لوڑیندا اے۔
 ملاپ اکائی ہنڈاونا آسان نہیں۔ بہت حوصلے نال کپے پیریں ٹرنا پیندا اے۔ تروڑ
 دا رولا تے تروڑ نہیں ہوندا۔ اوہ تے نرا بیماری دا ویرینٹ ہوندا اے۔ جیویں قوم
 پوجا سامراجیت دا ویرینٹ اے۔ چوکھی لڑائی لڑنی پوندی اے کڑیو۔ سجن نال ملن،
 سچ مل ملاپ سوکھا نہیں۔

سے دھکڑے دھوڑے سول بہوں

لکھ خارا زار ببول بہوں

سبھ سوہندے یار دے لائگھے نیں

پر ساری سختی، زور زبردستی، مصیبتاں تے تکلیفاں، کنڈیاں چھالیاں دیاں
باریک پر ڈونگھیاں تراٹاں جیہڑیاں دور دور جانڈیاں نیں یار دے پیار پاروں
قبول نیں۔ ایس راہ وچ ملیاں تکلیفاں وی چنکیاں لگدیاں نیں۔ پیارے لئی روز
مرہ دیاں پریشانیاں چکنا ایہہ اوکھتاں ایہہ گزران سبھ قبول اے۔ سگوں ایہناں دا
مقابلہ کردیاں ست ستیا ودھدی اے ہور سکتاں جاگدیاں نیں۔

بن مارو ایہہ تھل مارو ہے

■ بہ جھوک نہ کوئی چارو ہے

نہ بھیداں بکریاں چانگے نیں

پر بے محبوب نہ ہووے تاں سکھال وی چھدا اے۔ کجھ چنگا نہیں لگدا۔
ایہہ تھل مارو بن جاندا اے۔ یار بنا ویرانی ای ویرانی اے۔ سانجھی گزران، آپسی
رشتے، سہاوی وسوں نہ ہووے تے موت جا پدی اے۔ محبوب دے بنا کوئی وسیب
قبول نہیں۔

سج بر ہے ڈر ہے ڈر ہے ڈر ہے

رچھ راخس مم دی گڑ بڑ

کائی تجھم نہ اصلوں ٹانگے نیں

پیارے دے بنا ایہناں اجاڑ بے آباد خالی پنڈاں وچ جتھے صرف دھاڑویاں
دیاں دوڑدیاں گھوڑیاں دی ڈراونی واج آوندی اے پئی وسنا مجال اے۔ ساڈے
توں ڈھیر وڈیاں خطرناک جنگلی جنوراں، رچھ تے راکھشساں تے ہور بلاواں
سانوں گھیریا ہویا اے۔ کوئی تھان نہیں جتھوں کوئی آسرا لہھے۔ جتھے آپنی بیڑی

بغھ سکینے۔ ایس سماج اندر کوئی کلا وی نہیں اپنا۔

سر بھوندے تے روح پھر دے نیں

دل ڈکھدے تے ہاں گھر دے نیں

چم لیراں ماس دے گھانگے نیں

بندہ اتھے ٹوٹے ٹوٹے ہو کھلریا پیا اے، دل دماغ روح۔ سروکھرا گھمدا
رہندا اے۔ روح لگدا نہیں کتے۔ تے دل ڈبدا جاندا اے۔ جیویں کھل کھچ کے
وکھری کردتی ہووے تے ماس وکھرا ڈکرے ڈکرے ہوندا پیا ہووے۔

غم محنت دی دلجوئی ہے

سر گھڑی موڈھے لوئی ہے

گئے چولے بوچھن لانگھے نیں

غم دی ایس حالت وچ دلجوئی محنت نال ای ہو سکدی اے۔ جدوجہد اتے
زور رکھ، کم وچ رجھ، پورے ہستی نوں اک مزدور وانگ کم وچ غرق کر سکون وچ
آویندا اے عاشق۔ گنڈھ گھڑی، تے موڈھے لوئی نشان نیں مسافر ہستی دے،
نتھاویاں دے یا چاک چاکر دے، کل دے سیوک دے۔ اجڑ دا بھار چکیاں صبر
حوصلے نال اوہدی دیکھ رکھ نال سکھ آویندا اے، آپا بھل۔ سانجھ ماندا اے نویں
جون، جیویں ماداں بچیاں لئی سبھ کجھ بھلا کے اگانہہ ٹردیاں نیں۔ اوہناں نوں آپا
بھل جاندا اے۔ ویہاری عیش آرام، پچھان، سبھ چھڈ چھڈا، آپنے کپڑے لتے
دی وی فکر، کجھ نہیں رہندی۔ جال جیوکا تنگ نہیں کردا۔ میں مک جاندی اے۔

گھر باروں برہوں بعید کیتا

کم کاروں فرد فرید کیتا

دل پر مگر ڈوتا گئے نہیں

عشق دی تانگھ گھر بار توں بہت دور کر دتا۔ عام سکھالے جیون دی موہ بھلا
دتی۔ تے ویہاری بندے دیاں دیاں رجھاں چھوڑ، کتے وسرا آپنی ویہاری ہستی
توں باہرا ہونویکلے آہر کرنا نویں جہان دی آس وچ، فرد توں فرید ہوں اے۔
عام جی توں اک انملا ہیرا ہوں۔
جیویں بھائی گرداس وی آکھیا

ہیرے ہیرا بیدیا

ایویں اک کڑی دوجی ساتھن نوں پئی گھڑدی اے اک ہار وچ پروں
لئی۔ اکائی مانی اے تاں نویں ساٹھی ہوند بنی اے اک اجڑ والی۔ سانجھ راکھی والی
ہر ہر دی۔ نویں سانجھ ہوند ہنڈائی اے۔ نواں جہان، اک نواں نگر وسانا اے۔
اوتھے ملن دی تانگھ جاگی اے۔ چل بکھیا چل اوتھے دسیئے، پر مگر وساون دا حیلہ
کرنا اے۔ ہسدیاں نچدیاں ٹپنے نیں اڑانگے لائگھے گھانگے ٹانگے، تانگے چانگے
مہنگے سہانگے۔

پوڑی

کایا نہس 1 سنجوگ 2 میل ملایا
 تن ہی 3 کیا وجوگ جن اپایا
 مورکھ بھوگے بھوگ دکھ سبایا 4
 سکھو اٹھے روگ پاپ کمایا
 ہرکھہو 5 سوگ وجوگ اپاء کھپایا
 مورکھ گنت گناء 6 جھگڑا 7 پایا
 ستگر ہتھ نیڑ 8 جھگڑ چکایا
 کرتا کرے سو ہوگ 9 ن چلے چلایا

(وار ماجھ کی- محلا 1)

1- چو- 2- میل- 3- او سے نے- 4- سارے- 5- خوشی توں- 6- لیکھا لکھاء کے (مورکھاں والے کم
 کر کے)- 7- جنم مرن دا لما جھگڑا- 8- فیصلہ- 9- اوہو ہی ہووے گا-

اُتلیاں سطراں وچ گرو نانک صاحب بندے دے سریر دی گل پئے کردے
 نہیں جیوتے سریر دا سانگا دکھالدے پئے نہیں ایہناں دے آپسی سنجوگ دا دسدے
 پئے نہیں آکھدے نہیں ایہہ سنجوگ ہی اوہ جوڑ ہے جس نال رب نے بندے دی
 بنتر دا جوڑ جوڑیا ہے- جانے ویسی ویک نے ایہہ ہکا پک بنتر سر جی ہے- ایہہ
 بنتر مُدھلی پدھرتے پک ہے- سنجوگ کارن ہے ایس اکتا دا- ایس ہکتا اُتے جے
 اپریل، مئی، جون 2022 200 تمہا ہی پنچم لہور

وچار کرئیے تاں ایس وچوں مانسی جیون دی وار دا اوہ پڑا وکھالی دیندا ہے جدوں بندے دی اُتج و سبیل سی اُتج توں ارتھ ہن اوس رزق دے جیہڑا بندہ اوس وارے وچ اپنی کھاد خوراک پاروں اُگا وندا ورتدا سی۔ اوس وارے اک تاں بندے دا اپنے کم نال وچھوڑا نہیں سی ایہدا ارتھ ہے جو اوہ اِکلا ہی کم نہیں سی کردا سگوں اوہ تے اوہدے نالدے ہور چنے وی جی سن رل کے و سبیل شکل وچ کم کردے سن اپنے رزق پانی لئی۔ اتھتھے وی اسیں گوہ کرئیے تاں جی لفظ سامنے آیا ہے اوہا ہی جیہڑا جیو ہے مطلب نکلیا جو ہر بندہ ہے ہی جیو سی۔ ہکا جیو ایہدی ایہہ پکتا جیو تے جی والی ہی اوہ سچوگ سی جیہڑا رب جانے و سبلی ویک دی بخش سی۔ گرو صاحب وی رب دی کرنی ایس پکتا نوں ہی مِتھدے پئے نیں نال ایہہ دسدے ہوئے جو وار پدھر اُتے ایس پکتا دا پڑا بنیا ہویا سی۔ جگال پہلے۔ ایہہ دسدیاں گرو صاحب رب دی کرنی دا تت وکھالدے پئے نیں و سب ویک راہیں۔ جو ایس وچ کدھرے وی اکھ دے پکارتے توں وی چنتے توں چنتا گھٹ ہو سکدائے ویلے نوں گھٹ کر کے ویکھ لئیے ایس ویک وچ کدھرے وی کھلوت نہیں ہے۔ ایہہ ہی ویک ہے جس نال پوری حیاتی دا جن مرن جُویا ہویا ہے۔ ہر پیدگی دا انت ہے، جے نہیں انت تاں رب دا نہیں و سبلی ویک دا نہیں۔

ایہہ سدیاواں سچ ہے۔
 گرو صاحب و سبلی ویک۔ جانے رب پچے دے حیاتی نوں چلاون والے نیم دی گل کردے نیں اوہدی سچائی تے اوہدی پکتا نوں وڈیاندا ہے نیں اتھتھے ہی بندے اُتے اک ہور بھار وی لد دیندے ہن کیونجو بندہ ہی اوہ جیو ہے جیہڑا اپنی و سبیل جاں و سبلی کرنی نال اپنی بنتر وچ نویں توں نویں وادھے لیاا ہے ایہنے

اپنے انگاں نوں قدرت نال باندھ رکھدیاں وی ایہناں نوں اپنے اندر پیدا کیتے جذبے نال جوڑیا ہے۔ ایس کر کے رب نے ایہدے ساہنے وسیب تے نچ دے دو نشانے دھرے ہین تے ایہوں فیصلہ کرن دی وسیہل دتی ہے جو دوواں وچوں جیہدی مرضی چون کر لوے۔ اتھے ایہہ وی دسدے جائیے جو دو نشانیاں جانے دو داہیاں وچوں اک نشانہ اوس پڑا دا اے جیہڑا رب ول لیجاندا ہے ایس نوں گُربانی وچ نام آکھیا گیا ہے تے دُجا اوہ ہے جو رب توں وچھوڑے دا راہ ہے جیہوں مایا دا ناں دتا گیا ہے۔

گل کیتیاں سنجوگ وجوگ دا اک ہور ماملہ ساہنے آ گیا ہے۔ ایس دا سانگا وی اصل وچ اوس ورتارے نال ہی جُودا ہے جیہدا اے سنجوگ والا پینترا ہی سمجھن سمجھاون دا آہر پئے کردے ساں۔ ایس آہر وچوں ہی سانوں چوتے جی دی سانجھ سمجھن دا ڈھولگا سی۔ اتھے ایس رب دی اپنی کرنی نال بنیا ہک دُجا راہ وی ویکھدے پئے ہاں جس بندے دے ہڈ پیر کھلن نال دماغ دے ودھارے تے جذبے دی سکت آجان مگروں نام تے مایا نوں سنجانن دی گل کیتی سی۔ اتھے ہی ایس ایہہ وی دسدے چلیئے جو گُربانی اوہناں فقیراں سنتاں تے گرواں دی اوہ سانجھی مت ہے جو بندے نوں دو رنگاں دے جیونے دی سار کراندی ہے تے اوہناں وچوں کیہڑے راہ پیاں بندے دا اپنے نال اپنی کیتی نال تے رب نال سنجوگ رہندا ہے تے کیہڑی نال وجوگ دا تسیہا اوہ اپنے ہتھیں قبولدا ہے۔

گرو جی موجب ہے رب نے بندے تے جیو دی سانجھ سرجی ہے تاں اوہو رب ہی ایس سنجوگ نوں وجوگ وچ وی بدلاء سکدا ہے۔ کیویں؟ اوہ انج بے بندے وسیبی ویک دے اک اجیے پڑا اُتے جدوں سنجوگ وارے وچ وجوگ

وارے دی شکل اُبھردی ہے۔ جانے جیہڑے ویلے نام تے مایا دیاں دکھ دکھ
 ہونداں وچوں نام دے لیکھے لگن دا ویلا آوندا اے تاں بندہ سوکھ بھالدا مایا دے
 پینڈے پے جاندا اے تاں رب اوہنوں ایس پینڈے ہی ٹریا رہن دیندا ہے تاں
 جو اوہ آپ پچھانن دا جتن کرے جو اوہ کیہڑے راہ پے گیا ہے تے اوس نے
 اصل وچ کیہڑے راہ پینا ہے سنجوگ دے کہ وچھوڑے دے۔ نام دے کہ مایا
 دے۔ مایا دا راہ وی رب نے ہی چلایا ہویا ہے اپنی پچھان صدقہ۔ ویسی ویگ اوہ
 ویلا وی دکھاندا پیا ہے جدوں بندہ ایس مایا دے راہ توں نام دے راہ پے سکدا
 ہے۔ جانے ویلے دی ٹور دا اوہو جیہا رنگ جس رنگ نے بندے نوں نام تے
 سنجوگ دے راہ ٹردیاں مایا تے وجوگ دے راہ پایا سی۔ اوہ وی دیہل اُتج دا
 ہی اک وارا سی جتھے بندے نے اپنے ٹھگے جان توں بچنا سی تے اوہ موہ پاروں
 ٹھگیا گیا تے اوہ اصلوں ہی مایا دے راہ پے گیا۔ بندیائیوں وانجیا گیا۔ موہ
 دے دوجیاں گسٹکیاں دے ڈھے چڑھ گیا۔ وسیب اپنی جُون دے سانجھیاں نال
 اودا ویر بن گیا اوہ اُتج وچ اوہناں دی کرنی نوں وی آپ جھپن لگ پیا۔ اوہ
 اک تھوں چار ہو گئے کرنہاراں نوں کرنی وچ ڈاہ کے آپ سانجھنہار بن کھلوتے۔
 جی اُتے اودھی اُتج بھارو ہو گئی، جی آکھ لوتے بھاویں جیو اوہ سریر توں اڈ ہو
 گیا۔ رب نے ہی جتھے بندے تے جیو دی سانجھ سرجی اوتھے اوس نے ہی
 بندے دی کرنی پاروں اوس سانجھ نوں اسانجھ وچ بدل دتا۔ بندے نے آپ ہی
 اپنے نال ہتھ کر لیل..... ہتھ ایہہ ہویا، اُتج ودھارے پاروں جدوں لوڑ توں ودھ
 گئی۔ واڈھو ہو گئی اوس وسیب دی لوڑ توں۔ ایہدا اُپاء تاں ساوِیں ونڈ دے اگے
 ہور ساوِیاں ونڈ پیاں وچ سی جتھوں تیکر وی اوہ ہوندا، ہوندا جاندا پر دھڑوائی نوں

موہ مار گیا۔ واڈھو اُچ ہتھوں اوہ مٹھیا گیا تے نال ہی موہ دے دوجیاں جتھیاں دی مار وچ آ گیا اوہنوں موہ نے مٹھیا۔ اُچ دا ودھارا دیکھ کے تے کام کرودھ لوبھ ہنکار دی پڑت پے گیا۔ مایا ہتھوں ٹھگیا گیا ایہہ سبھ کجھ اوہنے نام مٹھلا کے لالچ دے اڈے لگ کے کیتا تے پھیر اوہدے سجوگ دی تھاس وجوگ نے مل لئی۔ رب نے ویسی ویگ نے اوہنوں ایسے راہے ٹور دتا۔ اوہنے ہن وجوگ وچوں پھیر سجوگ دا رنگ کڈھنا چھوہیا پر لالچ اوہ اگ جیہڑی بالن کھا کھا نہیں رجدی نے بندے نوں نہیڑ وچوں نکلن نہیں دتا۔

پوڑی دیاں اگلیاں سطراں بندے دی ایس نکرت نوں اُگھیڑ دیاں پٹیاں نیں۔ بیکل تے موہ ہتھوں وجی مت والا ہن اپنی کیتی دا وٹ بھوگدا اے پیا۔ ایہدا دکھ ایہنوں تھیسے دیندا اے پیا۔ ایہہ سکھ وچ سی ایہنوں سار نہیں سی جو ایہہ سرتیل رہندا ہی سکھ ہی دکھ وچ وٹ جاسی۔ پاپ بن ویسی کیونجو اوہ پاپ کماون دے راہ پیندا ہے۔ رب تاں اوں سانجھ نال ہے جیہڑی چو نوں جی نال جوی دکھاندی ہے تے جی سانجھ نوں وسیب روپ دے رب دی دکھالی بخشدی ہے۔ ایسے کرہنار نوں رب آپنے توں دکھ کردا ہے۔ لالچ دے پڑ نال بچھ گیا ہو یا ایہہ بندہ بے سرتیاں والے کم کردا ہے تے جین مرن دے لے بکھیڑے چ بھس جاندا ہے۔ ایس جھیڑے چوں ہن اوہنوں سنگر ہی کڈھ سکدا ہے۔ ست گر..... سدا رہن والے سچ دا سد یواں گر جو فقراں کول ہے اوہ ہی ایس دُبدے نوں پار لا سکدا ہے۔ اتھے ایہہ لکھ چاہوے ایہدی نہیں چل سکدی جتا چر رب ایہدے اُتے مہر نہیں کردا۔

ساہنسی

میرے شہر دا اصل ناں خان پور ساہنسی اے۔ ایہہ پہلوں اک پنڈ سی۔ اک تھاسی کھیالی اوتھوں ایہدا آغاز ہویا۔ ایسے ناں تے کھیالی دروازہ اے وی موجود اے۔ ایس نوں پنڈ توں بستی بنایا خان ساہنسی نے۔ ایس توں بعد ایتھے گوجر جٹ آباد ہوئے۔ اوہناں نے ساہنسیاں کولوں خوب گٹ کھادی تے ایتھوں بتر بتر ہو گئے۔ پر فیر آ آباد ہوئے۔ اج توں ڈھائی گوسو سال پہلوں آباد ہون والی ایس تھاس دے نال ای کئی بستیاں اے وی ساہنسی اکھواندیاں نیں۔ جس طرحاں کہ نوشہرہ ساہنسی، میاں ساہنسی، تھیڑی ساہنسی (ایہہ سُنیا اے اک عورت دا ناں سی) ایہدے ناں دا ریلوے اسٹیشن وی موجود سی شہروں چار میل دُور۔ پر ہُن ریلوے سرکار نے ایہدا وجود ای نہیں رہن دتا۔ چیزاں برباد کرن دے تے اسی ماسٹر آں۔ ہُن لہور ول جائیے تے پہلا ریلوے اسٹیشن ایمن آباد آؤندا اے ایتھوں اٹھ میل دُور۔ ساہنسیاں دا ذکر ہو رہیا سی۔ اک ساہنسی سادھوکی دے کول وی ہے اے۔ تے اک امبرسر دے کول وی اے۔

ویسے چڑھت سنگھ مہاں سنگھ نے ایس شہرنوں اک شان دتی تے پتہ نہیں کیوں ایہدا ناں وی گوجر جٹاں دے ناں تے گوجرانوالہ ای رہن دتا۔ ایہہ شاید اوہناں دا دیالو پن سی۔ مہاں سنگھ نے ایس شہر دی فصیل بنائی جس دے یاراں دروازے سن۔ ہُن اک ادھے دے ای آثار رہ گئے نیں۔ شہر توں صرف پنج

میل دُور میرا پنڈ سی۔ اکو ناں دے دو پنڈ سن جیہڑے کلاں تے خورد کہلانڈے
سن۔

میں خورد دا وسنیک رہیا واں۔ دوہاں پنڈاں دے درمیان صرف دو پیلایاں دا
فاصلہ سی۔ جیہڑا دُوجا پنڈ سی اوہدے نال سُوئے توں پرانہہ پکی نال کھہندی اک
بیچ ست گھراں دی آبادی سی۔ جتھے کالے بندے تے زنانیاں رہندیاں سن۔ تے
اوہناں دے بال تنگم ننگے موٹے پھلے ہوئے ڈھڈ کڈھ کے پھر دے رہندے
سن۔ اوہناں دا کم کار کیہ سی۔ کسے نوں گجھ پتہ نہیں سی۔ سُنیا سی اوہ راتاں نوں
جھگے بھندے سن تے سسھاں لاؤندے سن۔ اوہ باگھڑیلے خنزیر تے مردار تک کھا
جانڈے سن۔ اوہناں دے گھراں نوں پہلوں ساہنسیاں دا ڈیرہ کہیا جاندا رہیا۔
فیر اوہ دین داراں دا ڈیرہ بن گیا۔ چھوٹے ہونڈیاں مینوں ایہناں دوہاں نانواں
دی سمجھ نہیں آئی۔ وڈا ہویا تے پتہ لگا جے ایہہ اوہ لوک سن جیہناں دا کوئی دین
مذہب نہیں سی۔ فیر اوہ کسے طرحاں ساڈے دین ول آگئے۔ تے اودوں توں اوہ
دین دار سدے جان لگ پئے۔ میں وی لنگھدا آندا جاندا دُوروں ای اوہناں نوں
ویکھدا ساں کدی اوہناں دے نیڑے نہیں گیا۔ مینوں اوہناں دیاں شکلاں ویکھ
کے اک ڈر جیہا لگدا سی۔ اوہ ساڈے وسیب وچوں علیحدہ کر دتے گئے لوک سن
شاید۔ میرے والد نے اک واری دسیا۔ ساہنسیاں دے چار منڈے سن اوہ سُر
دے شکاری سن۔ پر اک سوری جس نوں اوہ بھرا کہندے سن اوہ اوہناں دے
ہتھ نہیں سی آوندا۔ اک واری اوہ کامیاب ہو گئے۔ اوہ جدوں واپس آئے تے
اوہناں دے اک وڈ وڈیرے نے جیہڑا کہ اکھوں اٹھا سی اوہدے تے ہتھ پھیر
کے کہیا۔ ہے تے اوہو ای۔ پر ایہہ دسو واپس کئے آئے او۔ کہیا گیا تن۔ اک

ایس واردات وچ کم آ گیا سی۔ ایہناں ساہنسیاں وچوں کجھ بندے انج دے وی سن جیہڑے زمین وچ پیاں ٹومباں، گہنے تے رپے سنگھ لیندے سن۔ اوس تھانوں پٹوتے تھلیوں واقعی دولت نکلدی سی۔ میں اکثر سوچدا ساں جدوں اوہناں نے ساڈا دین مل لیا سی فیر اسوں اوہناں نال جڑت کیوں نہیں بنائی۔ بھائی چارہ شادی ویاہ رشتے کیوں نہیں بنائے گئے۔ اوہناں نال فاصلہ کیوں رکھیا۔ میرے خیال وچ اوہ ساہنسیاں توں دین دارتے ضرور کہلائے پر رہے اوہ ساہنسی دے ساہنسی سن۔ اوہناں نوں ”بندے“ کسے نے نہیں منیا۔

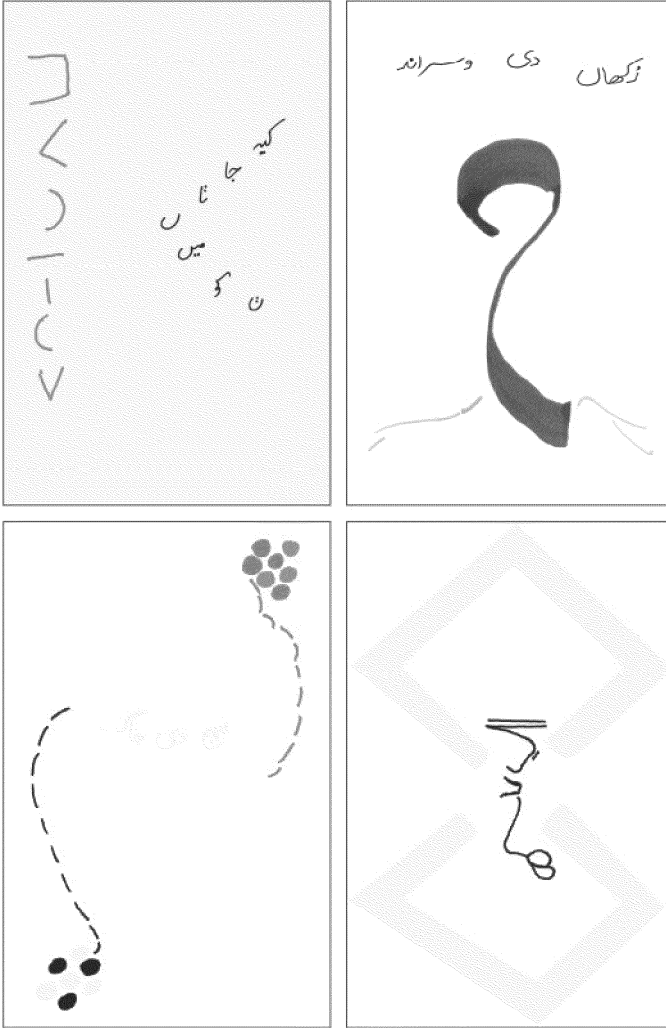
پنچام
www.punjam.com

Quarterly **PANCHAM** Apr To Jun 2022

11-Sharaf Mansion, 16-Queens Rd. LAHORE Ph: 36308265

E-Mail: suchet2001@yahoo.com

www.puncham.com

سچیت کتاب گھر

11- شرف مینشن، 16- کوئینز روڈ، چوک گلگام، لاہور